

137

135

135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

14

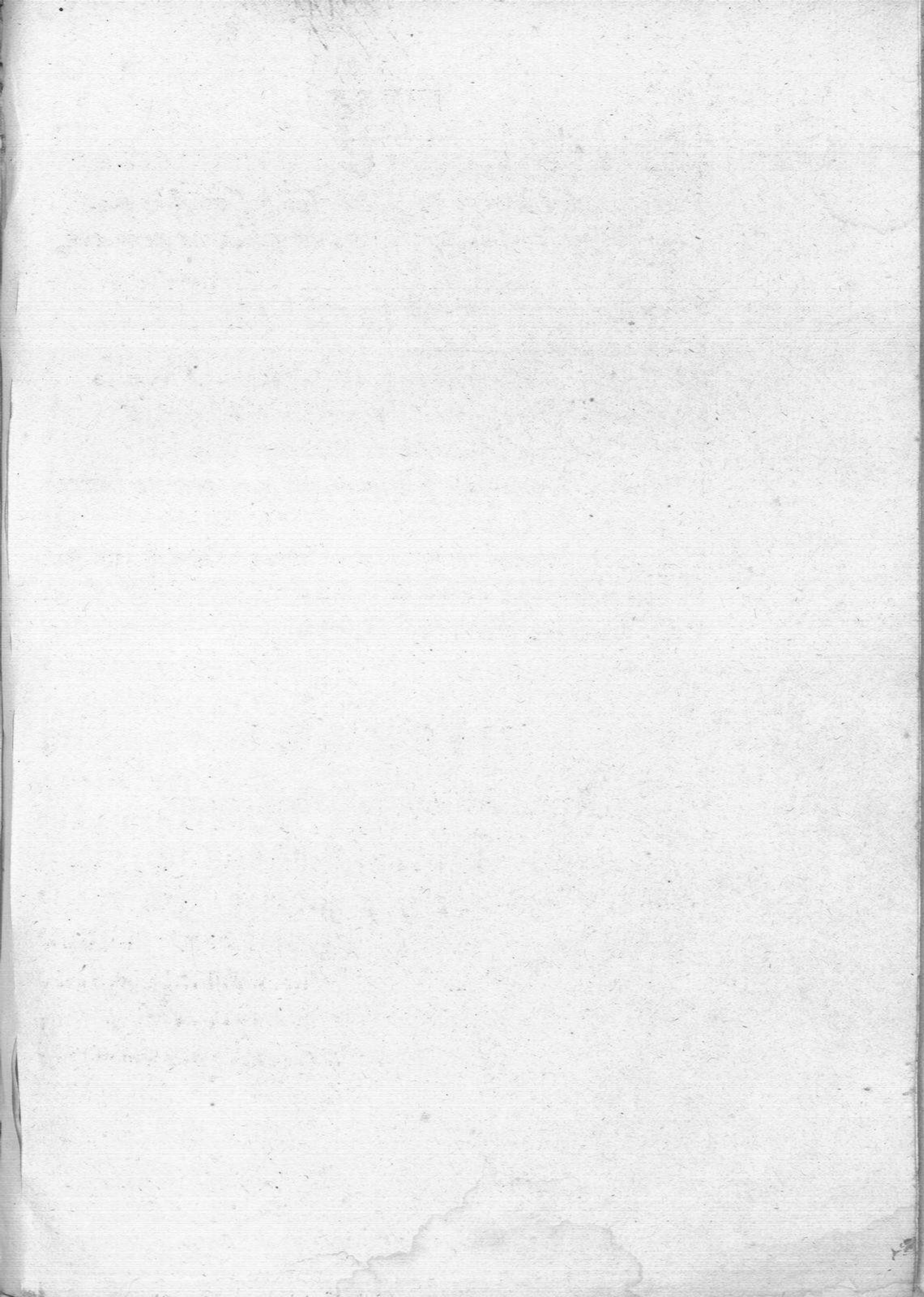

Int-137
N^o-14

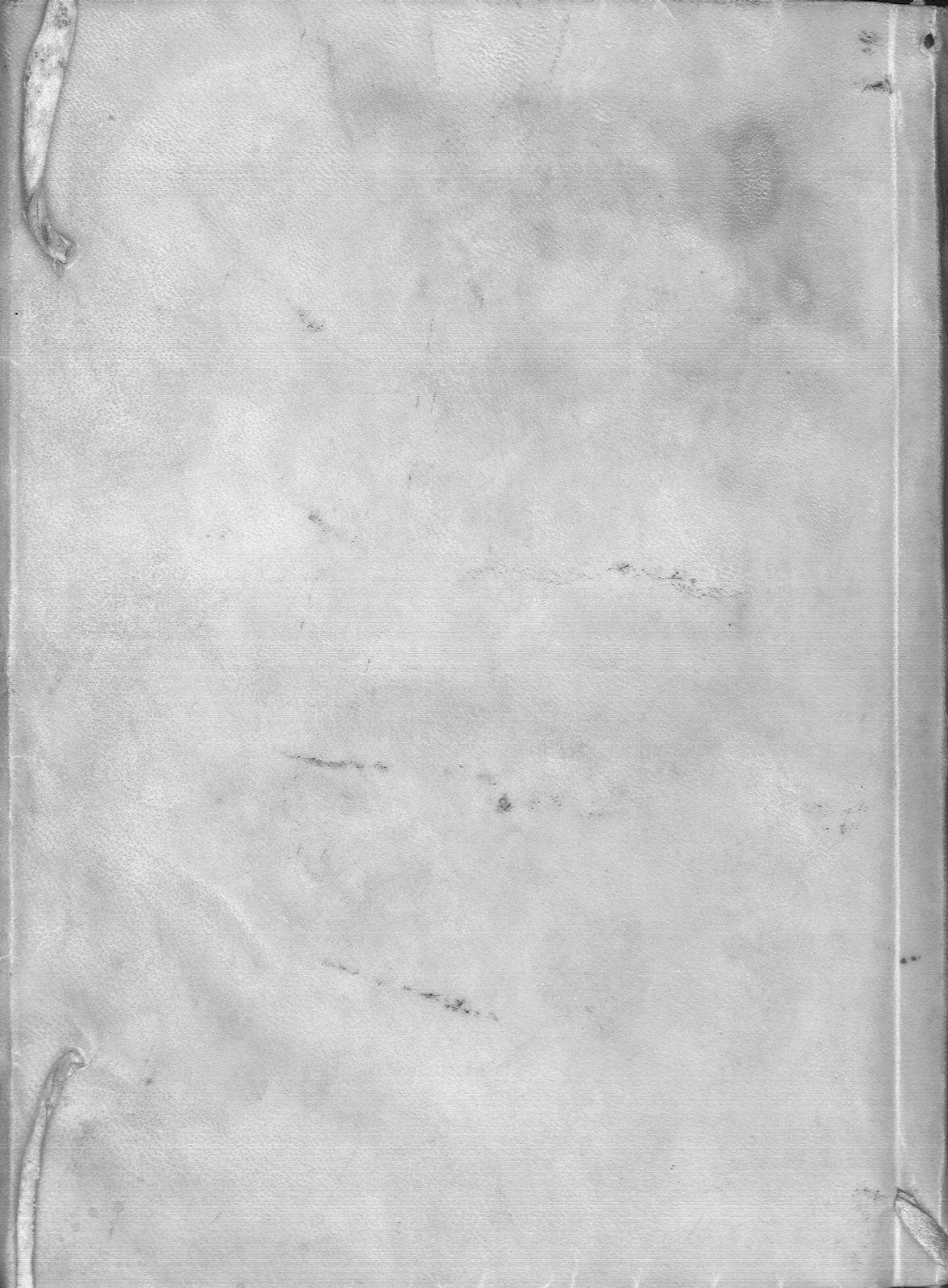
[Faint handwritten marks]

2400

~~No. 30~~
~~135~~

228179812

PETRI VELLEII
GVEVARAE AD LEGEM
primam Digestorum.
Libri VI.

B.

EIVSDEM
Ad titulum de officio Praesidis commentarij.
De diffinitione Doli mali, liber singularis.

Cum Priuilegio.
SALMANTICAE.
Excudebat Matthias Gastius.
Anno. 1569.

Esta tassado en

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

EL REY.

POR quanto por parte de vos, el doctor don Pero Velez de Gueuara prior de la yglesia mayor de Seuilla, nos fue hecha relaciõ diziendo que vos auia des compuesto vn libro en derechos, partido en tres tratados: El primero sobre el principio de la ley primera, de iustitia & iure: y el segundo sobre el titulo de officio p̄sidis: y el tercero de Doli mali diffinitione, el qual queriades hazer imprimir, y nos pedistes y suplicastes vos diessemos licencia y facultad para que vos o quien vuestro poder vuisse, y no otra persona alguna le podays hazer imprimir en estos nuestros reynos de Castilla, por el mas tiempo que fuessemos seruido, o como la nuestra merced fuese, y nos acatandolo sobredicho, y que el dicho libro ha sido visto y examinado por los del nuestro cõsejo, y les ha parecido ser obra util y prouechosa lo auemos tenido y tenemos por bien. Porende por la presente damos licẽcia y facultad a vos el dicho Doctor don Pero Velez de Gueuara, para que vos o la persona q̄ vuestro poder especial para ello vuiere, y no otra alguna puedan imprimir y vèder el dicho libro en estos nuestros reynos y señorios de Castilla, siendo primeramente tassado por los del nuestro consejo, el precio porque se ha de vender cada volumen, y pontendose el traslado desta nuestra cedula con la dicha tassa, al principio del dicho libro, por tiempo y espacio de diez años primeros siguientes q̄ corran y se quenten desde el dia de la fecha desta nuestra cedula en adelante: sopena que qualquier persona, o personas, que sin tener para ello vuestro poder lo imprimieren, o vendieren, o hizieren imprimir o vender, pierdan toda la impressiõ que hizieren y vendieren, y los moldes y aparejos dello, y mas incurra cada vno en pena de cinquenta mil marauedis por cada vez que lo contrario hizieren, la qual dicha pena, sea la tercia parte, para la persona que lo acusare, y la otra tercia parte para el juez que lo sentenciare, y la otra tercia parte para nuestra camara y fisco: y mandamos a los del nuestro cõsejo, y a otras qualesquier justicias destos nuestros reynos que guarden y cumplan, y hagã guardar y cumplir esta nuestra cedula, y lo en ella contenido. Fecha en Madrid, a xij. dias del mes de Marzo, de mil y quinientos y sesenta y siete años.

Yo el Rey.

Por mandado de su Magestad.
Pedro de Hoyo.

ON Philippe por la gracia de Dios, Rey de Castilla, de Leon, de Aragon, de las dos Sicilias, de Hierusalem, de Nauarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorcas, de Seuilla, de Cerdeña, de Cordona, de Corcega de Murcia, de Iaen, de los Algarues, de Algezira, de Gibraltar, Duque de Milan, Conde de Flandres, y de Tirol, &c. Por quãto por parte de vos el Doctor don Pero Velez de Gueuara, prior de la yglesia mayor de Seuillanos fue fecha relacion, diziendo que vos auia des compuesto vn libro en derechos, partido en tres tratados. El primero, sobre el principio de la ley primera, de iustitia & iure, y el segundo sobre el titulo de officio p̄sidis, y el tercero, de Doli mali diffinitione: el qual era vtil y prouechofo, y nos fue pedido y suplicado, vos mandafemos dar licencia, para lo poder imprimir, o que sobre ello proueyeffemos, como la nuestra merced fuesse, lo qual visto por los de nuestro cõsejo, y como en el dicho libro se hizo la diligencia, que la pragmatica por nos agora nueuamente fecha dispone: fue acordado, que deuiamos mandar dar esta nuestra carta para vos en la dicha razon, y nos tuuimoslo por bien. Por la qual vos damos licencia y facultad, para que por esta vez podays hazer imprimir el dicho libro, que de suso se haze mencion, sin q̄ por ello cayays ni incurrays en pena alguna, y mandamos, que despues de impresso no se pueda vender ni venda, sin que primero se trayga al nuestro consejo, juntamente con el original que en el fue visto, que van rubricadas todas las hojas y firmado al fin del, de Iuan Fernandez de Herrera nuestro escriuano de camara, de los que residen en el nuestro consejo: para que se vea si la dicha impressiõ esta conforme al original, y se os de licẽcia, para lo poder vender, y se tasse el precio, a que se ouiere de vender cada volumen: sopena de caer e incurrir en las penas contenidas en la dicha pragmatica y leyes de nuestros reynos: y no fagades ende al. Dada en la villa de Madrid, a tres dias del mes de Março, de mil y quinientos y sesenta y siete años.

El Licenciado Diego
de Espinosa.

El Licenciado
Menchaca.

El Doctor
Durango.

El Licenciado
Pero Gasco.

El Licenciado
Fuen Mayor.

El Licenciado
Iuan çapata.

Yo Ioan Fernandez de Herrera, escriuano de camara de su Magestad, la fize escriuir por su mandado, con acuerdo de los del su consejo.

LVDOVICVS CAESAR IV-
ris studiosus, de optimo genere iu-
ris interpretandi,
Ad Lectorem.

NON dubito sanè plurimos futuros (cu-
riose lector) qui vel audaciam meam re-
prehendant, vel temeritatē criminentur,
quòd cum ingenio nihil valeam, & studia iurispru-
dentiae leuiter attigerim, illud mihi de me ipso polli-
ceri audeam, ut in tanta scriptorum varietate, ac
infinita penè multitudine, facturum me certum de
singulis iudicium, & optimam iuris interpretandi
rationem cōstituturum esse arbitrer. Sed cum ego
tam parum mihi tribuam, quàm quod non debeat
ullus alius, licet inuitus denegare, & animum meū
non induxerim, ut parem operi me tanto confiden-
ter existinem, nec aliquibus eorum calumnijs, aut
maledictis perturbari, nec ab eo proposito dimoue-
ri poterò, quo si minus fortasse studiosis profuero,
meam saltem in eos voluntatem testatam apud
omnes relinquā. Non enim auribus meis ita blan-
dior, ut audire, fateriue pigeat, reperiri non pau-
cos, qui cum longo docendi usu, & eximia iuris co-
gnitione

gnitione maximum nomen cōparauerint, & aeternam pro felicissimis laboribus posteritatis memoriam mereantur, suscepti à me muneris partes melius obijissent, & huiusmodi studium ingredientibus facilem viam demonstrassent, quam si semel institutam tenere pergerent, aberrare nullo modo possent. Verùm nescio quo malo Reipub. literariae fato accidisse dicam, ut cum grauissima de iuris interpretibus controuersia magnorum virorum iudicia multos iam annos exercuerit, nullus adhuc è nostris extiterit, qui suam auctoritatem interponeret, qua veterem tandem contentionem dirimeret, ne si esset ad longius duratura tempus, expectatos noua iuuentutis in literis progressus interim posset remorari. Cum autem hoc in dies magis singulos antè meos oculos obuersaretur, & viderem sapientissimos homines (quales habet haec Salmanticensis Academia plurimos) siue curis grauioribus obstrictos maiora moliri, siue partium non id esse suarum diuturno silentio declarare, opportunam scribendi nactus occasionem tale cepi consilium, ut de re, quae per summam pertinaciam satis esset iam multis agitata clamoribus, dicerem ea, quae sentirem. Quo igitur

tur.

tur altius ordiamur, & ab Edicto Iustiniani de confirmatione Digestorum repetamus initium, prasagiebat iam inde animus Imperatoris futurum, ut si verbosis multorum commentarijs ad leges Populi Romani, vel minimus aditus pateret, et suas de illis opiniones cuius liceret divulgare, maiori multo, quam antea, confusione misceretur, quae dedecus aliquod perpetuum esset eisdem allatura. Quod cum ille de statu rerum futurarum, utilitateq; publica sollicitus singulari prudentia provideret, & praeteriti temporis recordatus licentiam vereri capisset, ne tanta voluminum mole civile ius obrueretur, quanta quondam Praetoris Edictum ex omni parte premebatur, lata lege sancivit, ut nullus aliquas in posterum interpretationes legum faceret, sed aut titulorum brevissime, qui vellet, argumenta perstringeret, aut in Graecum, si mallet, illas ita converteret, ut verbum pro verbo redderetur. Si qui non obtemperassent, contrae legem commisissent, falsitatis reos appellari voluit, & in tenebris iussit sempiternis libros ipsorum sepeliri. Cuius equidem promulgatione tanta mentibus hominum est iniecta religio, ut diu omnes in officio continentissime permanserint,

nec tam proteruis illis memoretur, qui Justiniani voluntati non paruerit, & antiquius esse non putauerit, iustissimis eius praeceptis non repugnanter obedire, quam aliquam nominis celebritatem editione librorum aucupari. Procedente tamen deinde tempore (tametsi de authore satis non conveniat) Basilij Macedonis industria, aut Constantini Porphyrogenetae diligentia, aut Leonis philosophi consilio, aut communibus magis eorum auspicijs in publicum Basilicus prodiiit, qui doctrinam iuris uniuersam sexaginta libris ita continebat, ut obsoletis iam legibus explosis, et nouis insuper aliquot adiectis, quae per diuersa nimis loca de rebus eisdem Justinianus disperferat, sub uno simul aspectu distributione certa ponerentur. Verum illud affirmare non ausim, abrogata ne prius constitutione Iustiniani, an scientibus id, atque uolentibus ipsis imperatoribus, tot eruditi postea Modestini, Calocyri, Thalelai, Leonis, Isidori, Callistrati, Theophili, Doxapatres, & Eudoxij Basilicum scholijs illustrauerint, abditissimaque iuris mysteria, commentarijs suis aperuerint. Eruantur utinam ex obscura caligine iam eorum opera, nec in noctis diutius umbra iaceant, sed clarissimam hanc lucem studiorum aspiciant, & quasi

quasi longam perpeffa seruitutem postliminio bre-
ui reuertantur. Antiquissimos itaq; iuris interpre-
tes Gracos apparet extitisse, quorū tennes aliquas
reliquias, & illas quidem inter mortuas, doctōrū
hominū afflatu paulatim videmus suscitari, nec
desperandum erit fore, ut qui per temporum vim,
& iniuriam, è manibus fuerāt studiosorum erepti,
non mutili iam eisdem, sed integri, prope diem re-
stituantur. Haud paucis etiā post annis iuri se se
civili Latini dediderūt, et pacatis rebus Italia, que
continuis Longobardorum & aliarū gentiū incur-
sionibus ante vexabatur, Justiniani legibus addi-
scendis operam suam, atq; studium diligentissimè
navarunt. Caterum primus inter omnes, imperan-
te Friderico Aenobarbo, non exigua iurispruden-
tia laude celebratus Frnerius cōstitutos à Justinia-
no terminos suo loco movit, & dū omnibus illis gra-
tificaretur, qui civili disciplina se iam totos addi-
xerant, fines legitimos transgressus, faciem quan-
dā locis obscurioribus expositione sua prætulit, &
epitomen Nouellarum cōposuit, ut varijs eas fa-
cilius (quando ratio rerum postularet) Codicis
titulis infereret. Tantam verò Iurisconsultorum
copiam atas illa prior repente profudit, ut in ea

postmodū multos Hugulinos, Bosianos, Bulgaros,
et Martinos inuenias, nec Columbos, Barnerios,
Rillianos, et Fasolos disideres, plures quoq; Pla-
centinos, Aldericos, Azones, et Rosfredos enume-
res, qui vel iura solum publicè professi non vulga-
rem eruditionis opinionem de se concitarunt, vel
relictis insignibus literarum monumentis memo-
riam sui non ingrati posteris suis prodiderunt.
Hos omnes deinceps insequutus Accursius, perpe-
tuas ad ius civile notas ea cura perscripsit, ut qui
libris usus aliorum bonam operis partem cōcinnā-
uerat, et ex lucubrationibus alienis, vel clam, vel
precario multa sumpserat, splendori maiorum suo-
rum dēsissimas nebulas offuderit, et nominis sui
claritate famam eorum obscurauerit. Cui profe-
ctò postea reliqui scriptores tantum honoris detu-
lerunt, ut in ipsius verba singuli ex animi sentētia
iurasse videantur, et in vestigijs eius odorandis ha-
beri velint sagacissimi, nec quoquā pedem ille con-
uertat, quò pariter ipsi non accurrant. Postquam
autem feliciora nobis illuxere iam secula, quæ po-
litiolibus literis ornatos Jurisconsultos attulerūt,
non defuere quidam inter eos, qui miserrimū exi-
stimantes Accursij nutum semper intueri, quos
ut homines

ut homines servilis conditionis, & arbitrio suo penitus carentes, probroso cognomine notare voluerunt, Accursianos nuncuparunt. Non tamen satis illis fuit, hac eos nota compunxisse, nisi libros etiam ipsorum ita deriderent, ut persuadere cunctis niterentur, ne sibi tales imitandos auctores proponerent, quos cum tanta temporis iactura ne legendos quidem iudicarent. Bonarum etenim artium atque linguarum imperitos, & latinè potissimum omnino nescientes, iurisprudētum veterum oracula, summa quadam orationis elegantia, proprietateque verborum edita, interpretari posse negaverunt. Quòd si de illa solum iuris interpretatione loquantur, quæ numeros omnes in se habeat, & nihil in ea criticus requirat, si boni neminem & æqui cumulatam notitiam habiturum intelligant, qui non se prius liberalibus disciplinis imbuerit, & vim ita latini sermonis, & naturam cognoverit, ut illorum omnium responsorum, quibus ea tota continetur, momenta leuissima perpendat, non erit cur eis non assentiar: cùm his ornamentis denudata civilis prudentia, barbara potius, & inculta, quàm politica debeat iudicari. Verùm ego me hercule non video, cur ab
eis

eis ad exactissimam normam Iurisperiti dirigantur, aut libros aliorum tam morose fastidiant, ut legendi molestiam devorare non possint, si quaedam non insit in dictione suauitas, nec aures eorum delicatas orationis numerus demulceat, cum rerum sciant humanarum conditionem non pati, in omnibus aliquem artibus pariter excellere, et virum eruditionis consummata cogitatione magis fingere, quam oculis liceat intueri. Quid enim est cur admiraretur quod in prima velut etate constituta iurisperitia balbutiret, et adhuc in cunis infantula minus articulata loqueretur? Aut quid suos ita grauius maiores reprehendant, quod magnis temporum difficultatibus afflicti, et ab omni studio literarum in varias curas et cogitationes distracti, disertiores non fuerint, et in tanta vitae perturbatione dicendi arte non praestiterint? Honestius utique fecissent si durioris illius seculi calamitatibus condolerent, quam barbariem eius ulli contumeliosius exprobrarent. Vereor namque ne si conuerso rerum ordine in tempus illud incidissent, infantiores illis multo fuisse nobis viderentur. Quis praeterea tamen erit effrenatus, qui male dicendi licentiam non comprimat, cum animaduertit, quantum illis antiquis

patribus

patribus posteri omnes debeamus, quòd cū tristissi-
mum iustitium turbulenti bellorum tumultus in
longissimos annos indixissent, intermissa studia re-
uocauerint, iacētē legum disciplinam erexerint,
Et ad laudem ipsius cōparandam exemplo nos suo
cōcitauerint? An propterea summis illos ingenijs
natos esse negabimus, quòd ornata parum eorum
sit oratio, licet ad sensus Jurisconsultorū abscondi-
tos, et penitus abstrusos penetrauerint? An verò
magis hoc eorū acumē cōmēdat, cū aliter eò per-
uenire non possent, nisi vitium illud linguæ per spica-
ci iudicio compensassent? Nunquid sunt in iure ci-
uili omnia in tanta verborum controuersia posita,
ut qui vires eorum ignorauerit, à publicis meritò
gymnasijs cum dedecore procul repellatur? Itane
tandem antiquitatis cognitionē singula desiderāt,
ut qui rerum non ultimam memoriā prætitarū
recor detur aditu debeat Pandectarum ea sola de
causa prohiberi? An nō ita multa sunt huiusmo-
di, sed pauca quaedā, Et illa quidem talia, quae vel
ex his eisdem libris ferè possint intelligi, vel sciētia
legum sine illis undiq; solida consistat? Nō dissimi-
lem temporum habet excusationem quod eisdem
de non seruata methodo docendi iuris obiecerunt.

Cum

Cum enim artes uniuersae miserabili casu cōcidissent, & de pristinae suae dignitatis fastigio grauis eas ruina deturbasset, Dialectica etiā simul corruit, quae tractandarum rerum ordinē ceteris omnibus praescribit: nec tamen id eorum culpa, sed aetatis uidetur illius accidisse. Quin etiā bonā eius partē Tribonianus sustinuit, qui cū prudentiae ueteris volumina mēbratim discerperet, et ex pluribus unum quasi corpus componeret, paucissima suo loco posuit, seriem rerum perturbauit, disiuncta maxime permiscuit, colligata dissoluit, & aliud cum alio tam malē cōiunxit, ut quod erat ad caput affigendum, in pedes interdum mōstro se reiecerit. Poterunt etiam eo crimine summo iure (ni fallor) liberari, quòd de generibus non semper uniuersis, sed de minimis rebus sigillatim plerunq; disputetur, quae cū infinito multiplicatae sint numero, coaceruari quidem omnes sine discrimine facilius, quàm uel uilla quae certae lege disponi, uel aliqua methodi ratione comprehendendi. Ex hac autem confusa uarietate, & rerum difficili multarum ad distinguendum similitudine, dandam quibus nostris interpretibus ueniam iudicabit, si quae suapte sunt natura nimis complicata, nō satis e uoluerint, si multiplicis, & latissime

Et latissimè patentis disputationis ordinè perverte-
rint, si quadam non parum necessaria properantes
omiserint, si cùm in diversas eiusdè sententiæ san-
ctiones incurrerent, nec varijs solummodò tempo-
ribus, sed etiam locis inseruirent, eadem sæpius in-
culcauerint, Et in iuris salebris harètes aliena non
nunquam à proposito disceptationibus intulerint.
Quã obrem liberiùs iam in eos, sicut in nugatores
insultantes, præstigiarum illos crimine postremùm
accerfunt, Et eo nomine grauitè accusant, quòd
sophisticis quibusdam argutijs inueteratas multo-
rum opiniones euertendas putauerint, ut iustitiæ
vanis imaginibus, et inanibus umbris æquitatis a-
dolescentum oculis illuderent, Et imperitæ multitu-
dini fallacissimè sese venditarent, intentissima vo-
ce personantes, quod omnibus esset inauditum, Et
in mentè alicui non venisset. Inducit amen ad cre-
dendū ego minimè potero, tã deprauatis aliquem
eorum extitisse moribus, aut gloriola cupidum
presentis, duraturam diutius apud posteros fa-
mam tam leuem existimasse, ut obuiam ire ve-
ritati scienter maluerit, quàm dogmatibus alio-
rū acquiescere, vel ineptias suas potius, fūco quo-
dam illitas puerili, ludibrio temporū exponere, quã
in falsis

in falsis sententijs refutandis (quas probabiliore
esse veris interdum experimur) ingenij vires osten
tare. Quòd si hominum inter se de rebus omnibus
adeò discrepant iudicia, & tam admirabiles appa
rent animorũ dissimilitudines, ut alteri nullus om
nino consentiat, cur non hãc opinionum repugnan
tiam ad humanam naturam libentius referemus,
quàm eorum petulãtia tribuamus, qui sine studio
contradicendi (quantum de iustitiæ sacerdotibus
iudicare possumus) quid esset verius indagãtes, ne
gotium sibi cõmendatum fidelissimè procurarunt?
Nũquid hominis ingenui non tam esse videbitur,
à cõmunibus toties institutis discedere, quoties ef
ficax illud ratio persuaserit, quàm illiberalis, & ca
ptivi, tãtum auctoritate cõmoveri, ut quod iusto
sacramento falsum esse contenderes, id ipsum in
uita Minerva verissimũ debeas affirmare. Illis
ne vocibus gravissimè libera non aures offendun
tur, cum aliquid verius esse audiunt, sed in iudicijs
& consultationibus quod falsius sit esse probandũ?
Num qui similes quasdam alias disputando non
semel excitarunt, novarum interpretationũ amã
tissimi, an veterum contrã sectatores habebuntur
miserrimi, quòd veris receptas prætulerunt? at qui

eadem huius classis authores, quae tanti sine culpa maleficii contraxit infamiam, ita frequenter usurparunt, ut si reos ipsos peregissent, quod in maximis aliorum erroribus nimium conuenerent, & capitibus obuolutis praeventium gressus sequerentur, habiturus fortasse non fuisset, quid illis ad ea responderem. Verum hoc eo sane non dixerim, quia vulgaribus praeceptis eruditorum consensu confirmatis, in causis praesertim controuersis, adhaerendum semper esse non censeam: sed quod suis laboribus plerumque tantopere diffidant, ut si cunctis aliquid suffragijs approbatum inuenerint, non eis solum aperte refragari, sed ne hiscere quidem audeant. Quin eadem illa iustius actione, cum his Jurisconsultis iunioribus antiqui possent experiri, ne contra eos dicam obtinere, cum nouis rebus maxime studentes, tam diuersam ab omnibus sectam sint secuti, ut non unam eandem cum ceteris, sed dissimilem aliam profiteri iurisprudentiam uideantur. Nec ideo tamen (si me aliquis audiat) conatus eorum paruipendere, sed magni debemus aestimare, quod spinas in iure civili barbarie temporum enatas conuellendas curauerint, & faciem eius hactenus deformem, quam adumbratam solum uidebamus,

mus, nitore suo restituerint, & viuis coloribus ex-
presserint. Quod enim illius nascentis initia, & se-
mina prima legū antiquarum, obliuione vetusta-
tis obruta in nostrum aspectum protulerūt, & fon-
tes nonnunquā rerum intuentes diductos nobis in-
de riuulos certius multo demonstrarunt, quod ad
causas maioribus incognitas in ipsis principijs lati-
tantes, digitos suos intenderūt, vel ingenijs longius
prospiciētes opinionibus novis abundarunt, vix erit
ut non semper illis gratias immortales habeamus.
Nam illud quidem genus hominum (ut leuissimè
dicam) ferendum non arbitror, qui literarias alio-
rum possessiones latenter inuadunt, imò luce pa-
lām, & in oculis omnium impudenter diripiunt:
qui plumis furtiuis exornati procedunt in publi-
cum, & libros alienos compilantes, multas pa-
ginas implent, cum tamen de suo nihil afferant:
qui brocardicis (ut appellant) se se nimis ingur-
gant, & importunè multa blaterant: qui prae se
ceteros homines non putant & interpretes omnes
superasse magnificè se iactant, si quae fuerunt
à veteribus in vno loco posita, in alium minus
idoneum, licet inuita, transtulerunt. Nec eos in-
super omittam, qui tantum temporis & operae
recensendis

recensendis nominibus authorum impertiunt, ut
laboris & diligentia ferè nihil in aliam rem insu-
mant, & illi se cura totos mancipent: qui nihil
esse magis gloriosum existimant, quàm alicu-
ius uti testimonio, quem de nomine reliqui non
nouerint, siue (quod ego valdè suspicor) ut cau-
sidicum formularium, & imperitum leguleium,
vel ineptum rabulam contempserint. Tam alie-
num enim à Iurisconsultorum instituto, quos
habere præ oculis nos deceat, id fuisse considero,
ut in causis quibuslibet contentione plenissimis,
vnum aut alterum laudauerint, nec locos om-
nes aliorum, quibus partes easdem defenderunt,
diligenter excusserint: quasi veritas non auctori-
tatibus, sed rationibus esset exquirenda. Ne vi-
dear tamen hoc alicui nimis ad viuum refecare,
non negauerim iuris interpretibus, ut quod ac-
ceperint ab aliquo, debere se potius illi fatean-
tur, quàm silentio turpissimo dissimulent: modò
non in hanc curam potissimum incumbant, sed
vim prius & legum potestatem tota mente per-
cipiant, & nervos suos omnes in hoc vno contem-
dant, in quo quidem solum magni Papinia-
ni, Scauole, Pauli laborarunt. Verùm esto,

demus antiquioribus, ut aliquā laudem cōsequā-
tur, quod plures undiq; testes conclusionum suarū
colligentes, in multiplici saltem, & assidua se lectio-
ne librorum occupatos ostenderint. Num eadem,
obsecro, fraudari nos indignè putabimus, quibus
indices locupletissimi, quos domus amplissima vix
capiat, turbam eorum non exiguam momento tē-
poris suppeditant? Ego sanè (si verū fatear) nihil
esse arbitror cur molestè feramus. Unde fit ut illis
iam omnibus scribendi occasionem sublata intelli-
gā, qui tam inertī velint diligētia vulgi rumuscu-
los venari, cum gloria nobis segetem uberrimā ci-
uilia studia proposuerint, quā acutis ingenij simul
& iudicij falcibus hodie demetamus. Habes igitur
(lector optime) iam expositas causas, quibus anti-
quis iuniores succenseant, & cōiitijs eos prosequā-
tur: illas modo, si placet, videamus, ob quas hi quo-
que malè audiāt, & impositas veteribus iniurias,
aut alias etiam grauiores ab illorum imitatoribus
cogantur alterna vice sustinere. Cū enim ani-
ma aduenterent flosculis eos orationis, & ornato di-
cendi deliniri, & iniquo animo paterentur iuris ci-
uilis cognitionem in tantas compelli verborum an-
gustias, & ad angulos literarū reuocari, ne cogno-
minis

minis eius viderentur immemores, quod ab Accursio, quem ducē insequuntur, nō parūm (ut putāt) honorificū traxerūt, neue non mutua illis gratiā cumulatissimè referrent, quasi nomine Iuriscōsultorū indignos, grāmaticos appellarunt. Quāuis autem suis illum laboribus finē proposuissent, & omnes eorum cogitationes in eo duntaxat vigilassent, ut multis distincta margaritis, & splendore verborum illustrata niteret oratio, quae non ad aliquam civilis philosophiae vel minimam partem pertineret, non ideo tamen ego tam sordido vocabulo, sed honestiori quodam alio, Rhetores ipsos nominarem. Sin collapsam olim legum maiestatem, admirabili dignitate sermonis hodierno iā die constitutam, eorum beneficio retinemus, abesse non poterit, quin aut palam illos Jurisconsultos, aut Iulianum, Marcellum, & Pomponium nuncupemus grammaticos, quod barbarè nihil pertractarunt, sed ornatè de rebus omnibus, eleganter, & latinè scripserūt. Quid? tam alienamne aliquis à Jurisconsultis iudicabit grammaticam, ut turpe putet illam didicisse, qui legerit Antistium Labeonem ea maximè usum, cum difficiles nodos expediret, latinarumq; vocū originibus cognitis, et rationibus

earum exploratis, plerasq; iuris quaestiones, pluribus laqueis irretitas feliciter satis extricasse? Negat ne ullus eloquentiam iurisperitis esse necessariam, qui P. Crassum, illum diuitem, viderit multum commendari, quod P. Scauola fratri solitus sit per sepe dicere, nequaquam eum in iure civili, satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset? Mirarer utiq; magnopere si non eruditione latina vehementer offenderentur, cum eosdem pariter homines vituperent, quod ad iuris civilis disciplinam, Dialecticam addiderunt. Quam sane si (quod grauius patiar) cum Epicuro contemnunt, & in ea diutius opinione permaneant, illa saltem, qua docuerint, velle videbuntur, ut arte nulla distinguantur. Verum Ser. quidem ille Sulpitius eorum errorem facile redarguet, quem non modo ceteris magnis Iurisconsultis, sed & Q. Scauola pontifici Ciceronis iudicium anteposuit, quia magnus tantum apud alios iuris usus fuisset, & artem hic solus esset consequutus: quod scientia iuris proculdubio nunquam effecisset, si Dialecticam cum ea vinculo nullo copulasset. Nec si scioli quidam, & garruli sophista toto foro volitent, & elenchis quibusdam captiosis ignorantes decipiant, Dia-

lecticae

lectica culpam conqueremur, quæ fallaces potius evitare conclusiunculas doceat, quàm leuibus illis, & vanis argumentis veritati resistere: nisi pariter omnes disciplinas, & in primis iurisprudentiam reprehendendã censeamus, quòd ea plures abutantur. Omissis ergo iam criminibus, quæ pudeat reos inficiari, quòd meritò de illis gloriantur, ad illud demum veniamus, quod eius accusationis, quam intendunt, capite tertio continetur. Auctoritatem enim a iuris sacrosanctam, violentis eorum, & impuris manibus magis quotidie violari, dum singulis legibus ad libitum vel addunt aliquid, vel detrahunt, plurima mutant, & inuertunt, integras crudelissimè sententias suis interpunctionibus dilacerant, atque fide passim (nisi maioris perfidia) veterum librorum, editionem vulgarem penitus corrumpunt. In quo tamen (ut uno verbo agam) nec illis assentior, qui nihil in iuris civilis volumina multorum ignorantia, seu temporum temeritate licuisse credentes, impressorum se codicum religione liberare non possunt, quasi nihil absit, vel supersit: nec illis item obsequor, qui leuissimis sapius coniecturis, à communibus exempla-

ribus discedunt: cum & illud superstitionis, & au-
dacia sit hoc & confidentia. Sed si suppetat ulla fir-
ma ratio, quae locum aliquem mēdosum legendum
aliter admoneat, si verba satis non cohaereant,
nec certus ex illis sensus aliquis constet, quem equi-
tas ipsa non repellat, & lapsum facilem librarij,
vel ex similitudine dictionum, vel ex alia probabi-
li causa possit ullus ostendere, laudabo primus ho-
minis ingenium, sicut & illos reprehendam, qui ne
se aliquid nescire fateantur, typographi vicio suā
inscientiam ineptissimè solent excusare. Verumta-
men illud ego unum ab his interpretibus desidero,
quod eò minus in eis esset requirendum, quò faci-
lius prestare potuissent. Nā cum ab alijs dissiden-
tes aliquam novam opinionem animis nostris intus-
lerūt, ego maximè vellem, ut errorem antè omnia
nobis penitus insitum, ratione conuellerent, & eius
radices extirparent, ne veritas vepribus, & spinis
suffocata parum effloresceret, & vel ex ea nullos
fructus, vel tennes & exiles caperemus. Utuntur
etenim antiqui Iuriscōsultorum testimonijs, cum
quid constanter asseuerant, & eorum responsis se-
tuentur, quae si non perperam intelligant, iure non
possunt reprehendi: si illa quandoq; non percipiāt,
sine

*sine censoria praeferri notatione non debent, ut à ve-
ri contemplatione, nec eorum argumentationibus, nec
authoritate distrahamur. αἱ γὰρ τῶν ἐναντίων ἀποδείξεις, (ut
Aristoteles est author) ἀπορίαι περὶ τῶν ἐναντίων εἰσὶν. ἡμὰ δὲ πρὸς
μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μάλιστα λεχθῆσθαι, προακηκόοσι τὰ τῶν ἀμφισβητούτων
λόγων δικαιώματα. Contrariarum enim, inquit, opinionum
argumenta, dubitationem afferunt contrarijs. Illis
praeterea, quae dicentur, multo maiorem fidem ad-
hibebunt, qui prius audierint attēte, qua causa po-
tissimum aequitate nitantur, illi qui nobis obloquun-
tur. His ille multum persuasus, cum de primis agit
naturae principijs, & motum, tempus, infinitum, at-
que locum definit, cum ortum, & interitum mun-
di mira disputatione perscrutatur, & primam ex-
quirat rerum causam, ab hominum sensu remotissi-
mam, Parmenidem expendit & Melissum, Ana-
xagoram, & Democritum notat, Hermotimum,
Hipponem, & Heraclitum arguit, Diogenem, Tha-
letem, & Hesiodum libenter auscultat, Leucippum,
Anaximandrum, & Pythagoram audire non grava-
tur, Cratillum, Alcmaeonem, & Hippasum a quo
auribus percipit, Empedoclem, Timaeum, & Xeno-
phanem differentes admittit, Platonem & Socra-
tem diligenter attendit, & plures item alios nomi-*

natum insimulat, quos facile possemus numerare.
Cuius equidem exemplo non inscite nos philosopha-
bimur, si primū, quae veteres authores inuenerint,
proferamus in medium, ὅπως τὰ μὲν (ut ille ait) εἰρημῶς
καλῶς λάβωμεν, εἰ δὲ μήτι καλῶς τοῦτ' ἐυλαβηθῶμεν. ut ea, inquam,
amplectamur, quae dixerint sapienter, si quid verò
non item, hoc ipsum caueamus, οὐ μόνον γὰρ (ut alibi
testatur) κάρην ἔχειν δίκαιον τοῦτοις ὧν ἄν τις κοιμηῆσαι ταῖς δόξαις,
ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιπολαιότεροι ἀποφνηαμένοις, καὶ γὰρ οὗτοι συμβάλλονται τι-
τὴν γὰρ ἔξιν προήτευσαν ἡμῶν. non solum enim, ait, his haben-
da sunt gratia, quorū quis opinionibus consenserit,
verūmillis itidem, qui aliquid, quāuis leuiter pro-
babile enūtiarūt. Nā et hi nos in eo adiunāt, quod
ingenium nostrū acuerunt. Cum multos praeterea
grauissimos philosophos in vanissimis somnijs enar-
randis, maximè verò refellendis, nō parū cōstet cō-
morari, nec minus summos Juriscōsultos, aliorum
per saepè confutare sentētiās, in civilibus libris obser-
uemus, arrogantiae suspicionē non vitabimus, si nos
eā curā negligamus, Ἐὰν adeò nostra nobis placeant,
ut Ἐὰν aliena cuncta sordeant, Ἐὰν illos, quos nōdum
audiuimus indicta causa condēnemus. Quare (le-
ctor) si tam bono sis animo, Ἐὰν ita natura cōparato,
ut humiles nunquā in te cogitationes patiatur obre-
pere,

pere, sed te te tollas altius, & rerum fastigia conse-
cteris, si laudibus iuris prudentia non mercenaria de-
lectaris, & ad primos honores consequendos aspi-
ras, quod in utrisque iuris interpretibus videbitur
optimè aptissimè coniunges, & ab alijs alia mutua-
beris, ut si quid in antiquorum desideres doctrina,
quod assequi difficillimis temporibus librorum penu-
ria nequiverunt, novis ipse suppleas iuniorum invē-
tis: quod autem his deesse senseris, ab illis petas, quo-
rum occasione consultò fortassis omiserunt. Quòd
si multos tui non dissimiles liceat nobis reperire, qui
barbariem nimis execrentur, atque magno bonas
omnes literas amore complectantur, qui sordi-
dam exuant veterum lacernam, & purpuram in-
duant aliorum, nec ullam se iam excusationem
habitueros hac aetate considerent, si non emenda-
datè loqui caperint, non dubito quin brevi Py-
thagoricam παλιγγενεσία, videamus, & plures inter
nos Iabolenos, Caios, Celso, Ulpianos, iterum na-
tos admiremur, aut interpretum, quotquot extite-
runt, luminibus saltem obstruamus. Sed ne quid
à me tandem iure tuo postules, ne quid sit am-
plius quod expectes, ecce tibi quod semper imite-
ris, D. Petri Velleij Guevara rarissimum exem-
plum,

plū, qui ex editissima eruditionis suae arce magnū
signum sustulit, ut de tota republica literaria, præ-
sertimq; de iurisprudētia, quā optimè singuli spe-
remus. In his et enim ipsius cōmentarijs magna quæ-
dam nos recreat sermonis elegantia, delectant an-
tiquitatis documenta, methodus inuitat ad legen-
dum, animum reficit varietas, pungunt aculei di-
sputandi, rapit ad se gravitas iudicij, singularis in-
genij vis exsuscitat, Et tam multiplex rerum elu-
cet cognitio, ut nō artis angustis alicuius terminis,
sed immēsis omnium disciplinarum finibus, unius
hominis eximia contineri doctrina videatur. Nō
possum non hic apertissimum dicendi campum in-
tueri, nec etiam laudum tanti virilatis spacia
nō mirari, per quæ sanè libèter exultaret, atq; laxis
habenis vagaretur oratio, si vel id huius instituti,
vel amicitiae nostrae ratio pateretur, nec ille suis iā
virtutibus esset omnibus notior, quā laudatione
mea sit futurus. Longissimum enim esset persequi
quantis literarū ornamentis generis sui claritatem
magis illustraverit, quantis animi dotibus excellat,
quā in omnibus rebus se se gerat prudenter, quā-
ta pariter humanitate multorum animos cōciliet,
cū grandiora sint haec omnia, quā quæ possint
dicendo

dicendo comprehendi, vel amicum exposcant lau-
datorem. Verum illud futurum affirmabo, si sese
diutius in perennibus studijs suis continuerit, nec
amplissimus vllus magistratus (cuius certè iam o-
lim fuit ille dignissimus) utriusq; iuris candida-
tis talem virum inuiderit, & ab ocio literario ad
negocia publica cõuerterit, ut libris pluribus, quos
parat, iurisprudentiam lo. upletet, & ab antiquis
exterorum iniurijs Hispanorum vindicet eruditio-
nem. Interim tamen humanissimè lector, his homi-
nis sapientissimi laboribus felicissimè fruere. Vale
Salmantica Kal. Augusti. 1569.

ILLVSTRISSIMO PRAESIDI,
atque illustribus supremæ curiæ Senatori-
bus, Petrus Velleius Guevara, Fer-
dinandi Senatoris
filius. S.

BONINE an mali plus afferat hominibus co-
pia librorū, ac de varijs artibus multiplex, va-
riaq; scriptio, sæpe egomet mecum & multum
cogitavi. Nam vt opinionum inconstantiam,
mutabilitatem sententiarum, flexiloquum disputandi ge-
nus quorundam iuris interpretum prætermittam, cū
procellas religionis, turbines, & tempestates pacis, & ocij
Christiani, & piarum mentium, veteres ex literarum mo-
numentis, nouas animo calamitates colligo, potissimam
video per eos, quorū de scriptis magna esset opinio mul-
titudinis, inuectam esse partem incōmodorum. Illi enim
ad vitæ commoditatem, iucunditatemq;, ad facultates re-
rum & copias omnia referentes, omnes dolos, fallaciasq;
quibus lites possint intendi, mira auiditate & discunt, &
in scriptis relinquunt. Hi verò siue falsa vtilitatis specie
ducti, siue miserrima ambitione, cupiditateq; honorum,
siue deprauatione potius & fæditate turpificati animi, om-
nia infima summis paria faciunt, turbant, miscent. Ex quo
libris mundum referferunt, inanis quidem vocis sono de-
coratis, vt occultius si possint, nobis involubilitate verbo-
rum, tanquam in muiso venenum dent. Cū autem imbe-
cillitatem, fragilitatemq; memoriæ, atq; ingenij humani,
infinitatem rerum atq; naturæ, & causarum penè omniū
obscuritatem considero: non ego Alcmaeonis, aut Anaxa-
goræ, quos primos Clemēs Alexandrinus scriptos libros
edidisse

edidisse refert, inuentū hoc fuisse mihi persuadeo, sed Dei optimi donum, qui diuina illa præcepta, digito suo tabulis quàm optimè inscalpens, quasi manu sua manui superimposita, hominum generi hos infindere fulcos monstrauit. Atq; ita edocti, quicunq; se natos ad iuuādos homines arbitrati sunt, summa ope sunt nisi, eos ex ignorantia tenebris in literarum lucem vocare. Cūmq; illis minori curæ non fuerit, qualis orbis post eorum mortem futurus esset, quàm qualis tunc esset: vt solent parentes morituri, quæ fugienda, sequendæue norunt, admonere liberos: sic ipsi quæcunque maioribus vigilijs, magnoque labore consequuti sunt, ea, quasi consignatis tabulis, ad posteros transmiserunt editis libris, quorum dici vix potest, quanta vis sit ad animos commouendos. Quamobrem iam inde ab initio, cū non de terminis, sed de religione ipsa, inter gentes, Christianosq; accerrima contentio esset, in hac arce præsidia suæ defensionis vtrique constituerunt. Nam & tunc quoque libros hæreticorum habere, crimen à nostris esse habitum, insinuat Augustinus. Et in tantum persecutorum rabiem excitatam, vt diuinos libros ignibus traderent, Hieronymus queritur. Atque interceptisse illos, & aboleuisse suos, quibus Christiana religio comprobaretur, arguit Arnobius. Quo circa ea hac in re habenda ratio videtur, & diligentia, vt neque ab honestissimo scribendi studio quisquam deterreatur, neque omnium scripta comprobentur: sed delectu habito, ea tantū in vsu esse omnibus permittantur, quæ si minus utilia, damnosa certè non sint. Ita vos, pleno prudentiæ consilio fieri voluistis. Promulgatis enim legibus seuerissimis & pragmaticis sanctionibus, primū ne quis iniussu vestro liber exeat, néue ius imprimendi cuiquam, libro non inspecto, concedatur, decreuistis: librum
deinde

deinde qui in manus hominum venturus sit, probari pri-
mum ab aliquo, qui sententiarum veritatem perpendere,
verborumq; omnium pondera examinare nouerit diligen-
ter, præcepistis: typographis præterea, ne quid prælo cõ-
mittant, nisi permissu vestro, multa proposita, interdixi-
stis. Quo non melius aut auctoritati vestræ, aut scribentium
honoribus, aut Reipublicæ emolumento, potuit esse consul-
tum. Nunc quod pertinet ad hanc rem, quam paro: quan-
quam non is sum, qui putem posse me Iurisconsultorum,
vel quintæ classis, luminibus obstruere, tamen in optimis
auctoribus mediocriter versatum, in hoc studio me æta-
tem consumpsisse, nõ inficior: itaque si quid mihi assumo,
videor id meo iure quodammodo vindicare. Id quid quid
est, si quidquam est, multis certè nominibus debetur vo-
bis. E quibus, quosdam in adolescentia iurisprudentiæ ma-
gistros, & viuendi habui præceptores: nunc omnes patres
habeo cum patria communes: patres inquam, quibus, non
ex me solum hi fructus, sed ab vniuersis, pro diuinis meri-
tis, diuini honores debeantur.

PETRI VELLEII

GVEVARAE AD LEGEM

primam Digestorum

LIBER PRIMVS.

VLPIANVS libro primo institutionum.

VRI operã daturũ prius nosse oportet, vnde nomẽ iuris descendat. Est autẽ ius à iustitia appellatum: nã vt eleganter Celsus definit, ius est ars boni & æqui, cuius meritò quis nos sacerdotes appellet. Iustitiã nãq; colimus, & boni & æqui notitiã profitemur, æquũ ab iniquo separantes, licitũ ab illicito discernentes, bonos nõ solum metu poenarum, verum etiam præmiorum quoq; exhortatione efficere cupiẽtes, veram, nisi fallor, philosophiã, non simulatam affectantes.

De origine iuris necessariò cognoscenda,

Rceptum illud, vt nosmetipsos noscamus, cuius tanta vis est, tanta sentẽtia, vt non homini cui piã, sed Delphico Deo tribuatur, Cicero libro

A tertio

tertio ad 2. fr. nō ad arrogantiam minuendam so-
 lum esse datum intelligit: verum etiam ut bona
 nostra norimus. Et lib. quinto Tusc. qq. de philoso-
 phia naturali agens, hac tractanti animo, inquit,
 Et noctes Et dies cogitanti, existit illa à Deo Del-
 phis praecepta cognitio: ut ipsa se mens vitij exuta
 cognoscat, coniunctamq; cum diuina mente se sen-
 tiat, ex quo insatiabili gaudio compleatur. Atq;
 libro primo de legibus in fine, ait. Nā qui se ipsum
 norit, primum aliquid se habere sentiet diuinum,
 ingeniumq; in se suum sicut simulachrum aliquod
 dedicatum putabit, tantoq; munere deorum, sem-
 2 per dignum aliquid Et faciet, Et sentiet. Digna
 certè tali viro expositio, ac sententia, tantā tribue-
 re hominibus dignitatem, ut vel cum Deo conso-
 ciatos se possint existimare, neq; quicquā iudica-
 re se dignum, quod caducum, fragile, mortalēue
 sit, sed summum illud bonū, purum, atq; perfectū,
 quo omnia referri necesse est, Et ad quod adhibi-
 tis omnibus machinis, aquis velisq; oportet homi-
 nem contendere, earum rerū conseruatione, quas
 natura praescribit, scientia scilicet, equitate, iusti-
 3 tia, veritate, virtute. Atque omnium quidem vir-
 tutum, reliqua, ut ita dicā, quae sua sunt quarunt,
 iustitia

*iustitia tantum, societatem coniunctionis huma-
na, munificè & aequè tuens, communi servit utili-
tati. Cuius fruenda causa, olim & bene moratos
reges constitutos Herodotus ait, & statuta iura,
legesq, sancitas, simillimum veri est. Iustitia autè
qui daturi sunt operam, prius nosse debent, quid
ipsa iustitia sit, quid ius, & unde nomen iuris de-
scendat. Omnis enim in quarendo, quæ via quadã
& ratione habetur oratio, præscribere primum de-
bet, ut quibusdã in formulis ea res agatur, ut inter
quos differitur conveniat, quid sit id de quo dispu-
tatur. Ita docet faciendum Plato in Phædro, siue
de pulchro. Et Cicero lib. 1. offic. & secundo de fin.
bon. & ma. & iurisconsultus in. l. 1. ff. de reb. cre-
di. & in. l. 1. ff. de offici. Præf. præf. Atque hoc est 4
quod Vlpianus ait. Iuri operam daturũ prius
nosse oportet, unde nomen iuris descendat.
Non est enim in hac re præstanda fides Accur-
sio, dum exponit, oportet, id est, decet: affirmatq,
hoc verbum impropriè ab Vlpiano positum. De
quæ re gravis est inter doctores contentio, dum
alios glossæ auctoritas decipit, alios Vlpiani mo-
uet nomen insigne, ne virum de literis beneme-
ritum credant, meritò ab Accursio notatum.*

5 Ego de hac re quid sentiam, breuiter demonſtra-
 bo. Duae sunt cuiusq; rei proposita interrogatio-
 nes, sine quibus id de quo queritur, intelligi nullo
 modo potest. Nonnunquam enim nomine nobis pro-
 poposito, rationem ipsam querimus, nonnunquam ve-
 ro rationem assequuti, nomen inuestigamus. Quod
 cum in alijs rebus quam plurimis, tum maxime in
 numero reperitur. Cuius nomen quidem par est,
 ratio autem, numerus in duo aequalia diuisibilis. Un-
 de idem in utroq; significamus, siue nomen interro-
 gati, rationem, siue rationem interrogati, nomen red-
 damus. Quandoquidem, unam eandemq; rem no-
 mine quidem parem, ratione vero, numerum in duo
 aequalia diuisibile appellamus. Hoc igitur est quod
 à iurisconsulto existimo significatum dum ait. Fu-
 ri operam daturum, prius nosse oportere, & nomen
 iuris, quod est a iustitia deductum, & huius propo-
 siti rationem, quam eleganter Celsus diffinit dicens,
 ius esse artem boni & aequi. Quasi dicat, eum qui
 res aliquas sufficienter intellecturus est, quae & no-
 men & rationem habent, nomen non solum scire
 debere, sed & callere quoque rationem. Quinimò,
 si precij alicuius futurus est, turpe ipsi esse, rerum
 magnitudine & pulchritudine excellentium, tam

nomina quam rationes ignorare. Cum enim omnis
 controuersia, aut de re soleat, aut de nomine esse,
 utraq; earum nascitur, si aut res ignoratur, aut
 erratur in nomine. Legum vero conditori, atque
 custodi, & ei, quem uirtute prestare ceteris con-
 uenit, nihil maius, quam fortitudo, temperantia,
 iustitia, atque prudentia. De quibus interpretes,
 doctores, legum conditores, rerum publicarum cu-
 stodes, ceteros qui scire cupiunt, uel punitione, &
 increpatione indigent, docere debent: quasq; uires
 uirtus, quas uitiu habeat explicare, tanquam uir-
 tutis, & excellentia alijs in exemplum propositi. Est 6
 autem ius a iustitia appellatum. His uerbis do-
 cemur, ius adeo a iustitia pendere, ut quidquid a
 uera iustitia alienu sit, ius id esse nullo modo pos-
 sit. Quod non solum uidit Marius Salomonius,
 qui hunc intellectum dicit haectenus a nemine per-
 ceptum: sed & Fortunius Garfia respondens Bar-
 tolo, asserenti non esse necessarium scire principiu
 ex quo, sed principiu propter quid. primo, inquit,
 considerabam iura adducta per Bartolu, non pro-
 bare, scilicet. l. nec natales, & l. ad probationem.
 C. de proba, ubi ex patris, uel matris qualitate, no
 probatur talem esse filiu, quia contingit quandoq;

ut filius sit servus, & mater libera. Illa igitur iura
 loquuntur in principijs, quæ respōdent ad originem
 materialem, quæ non servant qualitates necessa-
 rias, in his, quæ ab eis sequuntur: nos verò loqui-
 mur in principijs, quæ eandem rationem servant in
 derivatis. Nam ius à iustitia dicitur, ut in lege no-
 stra, & nullum potest esse ius, quod à iustitia non
 7 derivetur. Hinc inter iurisperitos illa exoritur qua-
 stio, quæ eorum nonnullos angit, ac satis superq; fa-
 tigt, fuerit ne iustitia prior iure. De qua, ne eo-
 rum morer referendo, refellendoq; sentētias, meã
 ego coniecturam paucis aperiam. Naturalis qui-
 dem ingenij, memoria, ac voluntatis facultas, ad
 potentiam pertinet. Ex qua circa potētiam acqui-
 sita virtute, egregia illa oritur operationum ordi-
 natrix, gubernatrixq; sapientia, & in actionibus,
 ad eandem sapientiam pertinens ordo servatur.
 Unde illud efficitur, ut in arte, sicut & in divinitate,
 & natura, sapientiam, atque potentiam sese in-
 vicem petere, quo in unum congregiantur, facile
 videamus. Atque hoc modo si attentè animadver-
 terimus, haud difficile cognoscemus, iustitiam, ut
 pote quæ potentia sit, priorem esse omni iure, quan-
 doquidem ex potentia sapientiam oriri, sapientia
 verò

verò ius, id est, artem boni, & equi servari demōstravimus. Iustitiam autem voluntatem esse, & ius artem nominari, ex iurisperitorum definitionibus clarè patet. De quibus pauca dicamus, primū verò de iustitia, deinde de iure, quod ab ea deductum, appellatumq; cognovimus.

De definitione iustitiæ, & quomodo hæc virtus, unicuiq; quod suum est, tribuat.

LIBER SECVNDVS

IUSTITIA est constans & perpetua voluntas, ius suum cuiq; tribuendi. Quæ quidem definitio, & si Ulpianum in. l. x. ff. de iust. & iur. & Justinianū in. S. i. eo. tit. in instit. auctores habeat: necessarium tamen videtur, eam latius explicare, parum est enim ut non subverti possit: tam multa sunt, quæ aduersari videantur, atque illud in primis. Fundamentū iustitiæ est fides, id est, dictorū, cōventorūq; cōstantia, & veritas, ut ab oratore lib. i. offic. & à iurisperito in. l. i. ff. de const. pec. & à c. iuramenti 22. q. 5. docemur, & in. l. i. ff. de pact. Ulpianus ait. Huius edicti equitas naturalis est. Quid enim tam congruū est fidei humana, quàm ea, quæ placuerunt inter eos servare? Sed incidūt

saepe tempora, cum ea quae videtur maximè digna
 esse iusto homine, eoq; quem virum bonum dici-
 mus, commutantur, fiuntq; contraria: neque enim
 si is qui apud me pecuniam deposuerit, bellum in-
 ferat patriæ, ei ego reddam depositum, magis quàm
 insanienti gladium, neque turpiter data fides ullo
 modo est adimplenda, ut in. l. iuris gentium. S. si ob
 maleficium, §. S. prator ait. ff. de pactis, dicitur, et
 in. l. pacta quae contra. C. de pactis. Ergo non rectè
 describitur iustitia constans, §. perpetua. Intelli-
 gendum est fundamentum iustitiae esse fidem, ad
 praecepta iuris dictam fidem referendo, id est, ut
 ita unicuiq; suum tribuas, dum honestè vivendo,
 neminem ledendo, id facere possis. Non sunt verò
 promissa servanda, quae vel ijs quibus promisseris
 sunt inutilia, vel quae tu reddendo, non è rep. facis.
 Quare quod ait iustitiam constantem, §. perpe-
 tuam esse voluntatem, servandi, intellige, iuris prae-
 cepta, ita unicuiq; suum tribuentem, ut tamen §.
 honestè vivat, §. alterum nò ledat. Unde §. quae
 metu, dolo, vel malo gesta sunt, legibus improban-
 tur, praetorio iure rescinduntur, nec qui ita pro-
 misit, fidem cogitur adimplere, nimirum quia §.
 qui promisit leditur, §. qui extorsit, in honestè in-
 iustèq;

iustèq; egit. Illam autem mutationem, non præ-
 clarissimæ virtuti iustitiæ accidere, sed rebus ip-
 sis, verbis diui Augustini, enarratione in psal-
 mum quintum, docemur, dum ait. Illud quod non
 habet duplex cor, nec mendacium quidem dicen-
 dum est. Tanquam, verbi gratia, si cui gladius
 commendatur, & promittat se redditurum, cum
 ille qui commendavit, poposcerit, si fortè gladium
 suum repetat furens, manifestum est, tunc non
 esse reddendum, ne vel se occidat, vel alios, donec
 ei sanitas restituatur. Hic ideo non habet duplex
 cor, quia ille cui commendatus est gladius, cum
 promittebat se redditurum poscenti, non cogita-
 bat furentem posse repetere. hæc ille, quasi diceret,
 veritas illius præcepti, depositum reddendum
 esse, vel fidem promissam custodiri oportere,
 nunquam mutatur, nisi conuersis rebus, ex qua-
 rum varietate contraria nascitur veritas. nisi
 enim qui apud me gladium sanus deposuit, in-
 saniret, iustitiæ reddendi depositum nunquam de-
 ficeret. Vbi verò furor illum occupat, non volun-
 tas mutatur reddendi unicuiq; quod suum est,
 sed subiectum potius, ut iniuria illi fiat, si sibi red-
 datur. Deinde quandoquidem de humana iusti-
 tia

3

4

tia nobis nunc sermo est, indoctè ab Vlpiano scri-
 ptum videtur, constans, & perpetua voluntas.
 Quid enim erit stabile inter homines, & ita im-
 mobile, ut nullam patiatur mutationem, cum om-
 nis status noster in perpetuo motu consistat? auth.
 de non alien. S. ut autem colla. 2. Accursus illa
 duo verba, constans, & perpetua, extrahenda pu-
 tat, media luce non videns, in diffinitione iustitiae,
 perpetuum, constantiamq; sumi, nõ ratione actus,
 qui nunquam interrumpitur (id enim soli Deo cõ-
 uenit) sed ratione obiecti, dum quis omni euentu
 debitè, & secundum legem operari proponit. Sed
 5 venio ad aliud. Cicero in topicis ad Trebatium ita
 inquit, omnium causarum in alijs inest constãtia,
 in alijs non inest, in natura, & in arte constantia
 est, in ceteris nulla. ex qua diuisione illud elicitur,
 ex omnibus causis naturam, & artem constanter
 agere, & in hoc nullum dubium. Nam quòd vnus
 idemq; artifex, ex eadem saepe materia, non simi-
 les statuas format, non est hæc in arte varietas,
 sed in artificis manu. Et idẽ est in natura, in qua
 si quid monstruosum efficitur, non natura vitio,
 sed materia potius, id fieri dicendum est, ex qua
 id quod efficere contendeat, non ita potuit natu-

ra explicare, reliqua verò omnes causa, siue per spi-
 cua, siue latentes, inconstanter omninò agere dicun-
 tur, neque in eis ulla inest constantia, quales sunt
 casus, voluntas, perturbatio, & habitus. Quòd si
 voluntas mobilis prorsus, variabilis, & inconstans
 dicitur, non solùm dum perfectissimam iustitia
 virtutem, voluntatem esse dixit, lapsus videtur VI-
 pianus, sed & cùm voluntatem constantem, perpe-
 tuamq; nominavit. Repugnant siquidem inter se,
 atque è regione discrepant, & voluntatem esse, &
 cōstantem, ac perpetuam esse. Pro cuius enodatio-
 ne quæstionis paulum ante dicendum est. Plato qua- 6
 cumq; videmus, aut tangimus, sensibusve corporis
 percipimus, in illis nō numerat, quæ esse propria pu-
 tat: nihil est toto quod præstet in orbe, cuncta fluunt,
 omnisq; vagans formatur imago, fitq; quod haud
 fuerat, momentaque cuncta novantur. & id qui-
 dem est, quod dicebat Heraclitus, in idem flumen
 bis descendimus, & non descendimus: manet enim
 idem fluminis nomen, aqua transmissa est, qua-
 propter ille, quem dixi, Plato, formas rerum con-
 stituit, quas gigni negat, & ait semper esse, ac ratio-
 ne, et intelligeti acōtineri, cetera nasci, occidere, flue-
 re, labi, nec diutius esse uno, & eodē statu: has esse
 quas

7 quas neque aspicere oculis, neque manu t̄gere,
 neque percipere sensibus possumus, cogitatione t̄-
 tum, & mente complectimur. Nō ille ait esse ani-
 mas, aut formas cælo delapsas, ut falso referrī so-
 let, sed perfectam notitiam unius cuiusq; rei, ut cū
 virtutem diffinimus, & consideramus non qualis
 est in Catone, aut Socrate, sed per se solum. Et hęc
 esse mentem, sententiamq; Platonis manifestè ap-
 paret in libro quinto, & sexto, & decimo de repu-
 blica, & in Hippia maiore, siue de pulchro, mul-
 tisque alijs in locis, & docet apertè Cicero in ora-
 tore ad Brutum, & in Academicis question. &
 Philon lib. unico de mundi opificio, & Seneca libr.
 8. episto. ad Luciliū. Huius igitur mysterij nō igna-
 rus iuriconsultorum eruditissimus Vlpianus quē
 admodum egregius quisque artifex, pulchrum
 aliquod simulacrum facturū, neminem cōtem-
 platur, è quo similitudinem ducat, sed mente con-
 cipit speciem pulchritudinis quādam eximia, quā
 intuens, in ea que defixus, ad illius similitudinem,
 artem, & manū dirigat, ita & ipse iustitia diffi-
 nitionem traditurus, neminem, neque ipsum qui-
 dem Aristidem, cōtemplatur, ex quo ipsam dedu-
 cat, sed ipsiusmet iustitia perfectā, & absolutam
 effigiem,

effigiem, formam, & speciem, describit, quam cō-
 stantem prorsus, immobilem, ac perpetuam esse, ne-
 mo sanamentis negavit. Sic ego illa iurisconsulti
 verba accipio in. l. penul. ff. de iust. & iur. Prætor
 quoq; ius reddere dicitur, etiã cum iniquè de-
 cernit, relatione scilicet facta nō ad id quod ita
 Prætor fecit, sed ad illud quod Prætorē face-
 re cōuenit, & in. l. sed licet is. ff. de offi. præsi. quod ⁹
 Proculus ait, sed licet is, qui prouintiæ præest.
 omniū Romę magistratuū vice & officio fun-
 gi debeat, nō tā spectandū est, quid Romę fa-
 ctū est, quā quid fieri debeat. Egregiè sanè si qui
 de iudices, vel humilium preces, vel calamitosorū
 lachrimæ, vel propinquorum affinitas, vel amico-
 rum familiaritas, aliquando mouent, & à recto de-
 uiare ferè inuitos cogunt. Errare possunt iniqui, si
 qui erunt legumlatores, imperiti iurisconsulti, in-
 continentes, & numarij iudices, ipsa verò iustitia
 virtus, & bonitatis, atque æquitalis ars, cōstans, &
 perpetua volūtas est, suū unicuiq; tribuens, immo-
 bilis prorsus, nec variabilis. Nihil est enim a gra-
 uitate iustitiæ, errore, leuitate, temeritate, disun-
 ctius. In primis igitur hoc sapiēter, ut omnia alia, ¹⁰
 iurisconsulti iustitiæ virtutem appellant, non prin-
 cipum

cipum decreta non populorum iussa, non Prætorum
 edicta, non iudicum sententias, sed absolutam, per
 se constantem, ac perpetuam voluntatem reddendi
 unicuique quod suum est. Verum adhuc iuriscō
 sultum non rectè diffinisse probari posse videtur
 tali ratione. Vlpianus ait. Iustitia est constans, &
 perpetua voluntas ius suum unicuique tribuens:
 Cicero verò, iustitia est (inquit) habitus animi
 communi utilitate conservata suam cuique tri-
 buens dignitatem. Sed habitus & voluntas ma-
 ximè differunt, ergo non rectè ab uno eorum defi-
 nitum est. Ciceronis verò diffinitionem optimam
 esse Vlpiani verò non ita, probatur partium enu-
 meratione. Tria sunt quæ fiunt in anima, affe-
 ctus, potentia, habitus, horum aliquid ipsam vir-
 tutem esse necesse est: sed non affectus, neque po-
 tentia, ergo habitus virtus est. Quod non sit affe-
 ctus patet ex Aristotel. libro. 2. ethi. cap. 5. Siqui-
 dem non is, qui metuit, aut irascitur, vituperatur.
 Sed qui modo quodam metuit, aut irascitur, re-
 prehenditur. Qua similiter ratione in potentia
 non esse virtutem concluditur. Ex quibus duo fa-
 cile deducuntur corollaria. Primum aduersus
 Vlpianum huiusmodi. Potentia non est virtus, bo-

ni enim non dicimur, aut mali, quia possumus ira-
 sci, vel timere: sed voluntas est potentia, ergo in
 voluntate non inest virtus, & consequenter iusti-
 tia non est voluntas. Alterum secundum Cicero-
 nem est, virtutem necesse est esse vel affectum,
 vel potentiam, vel habitum, sed nec affectus, neque
 potentia virtus est, igitur habitus est. Iterum &
 pro oratore contra iuriconsultum facit. Virtus in
 actione consistit: sed habitu agimus, voluntate pos-
 sumus, ergo virtus iustitiae in actione est, id est, in ha-
 bitu, non in potentia, hoc est, in voluntate. Proba-
 tur istud fundamentum manifesto principio, quia
 affectus sine effectu non punitur. l. cogitationis. ff
 de poenis. l. 1. ff quod quisque iur. l. vulgaris. S. qui
 furti. ff. de furt. Praeterea iuriconsultum urget,
 iustitia constans & perpetua est: sed voluntas,
 ut supra probavimus, inconstanter agit, habitus
 vero licet non propria natura, quia tamen natu-
 ram imitatur, constanter agere dicitur, ergo iusti-
 tia habitus est, non voluntas. Considerandum
 est pro huius explicatione questionis, voluntatem ¹³
 amplissimam, latamque nimium rem esse, neque
 enim solummodo ea volumus, quae agere pos-
 sumus, sed & ea, quae in nostra non sunt
 potestate

potestate, ut lib. 3, eth. cap. de electione nos docet
 Aristoteles. Quo fit ut & supremas virtutes, at-
 que ultimum bonum finem vellimus: quinimò nisi
 quod rectè honestèq; volumus, velle nos non pu-
 tat idem philosophus: quicquid verò studiosus (si
 modò studiosus sit) velit, & voluntate affectet, abs-
 que dubio illud simpliciter, & re vera bonum esse
 scribit eodem libro. 3. cap. de voluntate. Si igitur
 quicquid studioso voluntate est affectabile, nō mi-
 nus simpliciter, & re vera bonum est, quā id quod
 habitu, vel electione geritur, involuntate ergo non
 angustior, quā in ipso habitu reperitur iustitia
 candidissima virtus. Quae ratione arbitror iusti-
 14 tiā difinisse. S. Thomā, habitum secundū quem
 perpetua voluntas ius suum unicuiq; tribuit: iuris-
 consultū autē iustitiā appellasse voluntatem suspi-
 cor, tū predicta ratione, tū etiā, quòd legumlatori-
 bus tā voluntas, quā actus considerāda sunt, ad prae-
 mia, penasq; statuēdas, qui est finis iuris civilis, ut
 latius infra dicemus. Si enim suis terminis non cō-
 tentā voluntas, veluti factū punitur, ut in. c. nuper,
 & in. c. fina. de bigam. & in plerisque voluntas pro
 facto reputatur, non minus cū de iustitia, iniu-
 stitiaue agitur, voluntatem quā habitum consi-
 derare

derare oportet. Quod si sic est, prudentissimè iuris cōsultus verbum voluntatis apposuit, sub quo habitus intelligeretur. Nā si voluntati legibus premiū, ac pena constituitur, & rectè facientes premijs afficiendos, & sceleratos homines, improbosq; cives vinculis, & damno coercendos, facile intelligemus. Præterea si voluntas, (ut iam probavimus) boni est ¹⁵ (omnes enim ea, quæ bona videntur, sequuntur, fugiuntq; cōtraria) quæ cōstans, & perpetua voluntas erit, habitus erit, quandoquidē habitum appellamus, animi, aut corporis constantem, & absolutam aliquam in re perfectionem, ut virtutis, aut artis alicuius perceptionem. At si habitus animi, aut corporis est cōstans, & absoluta aliqua in re perfectio, habitus quidem virtus erit, quod nemo evertit. Et inde est, quod non indoctè Marcus Fabius Victorinus notabat, ab Aristotele, atque à Cicerone, in bonis frequentius habitū poni, quàm in malis, licet etiam in veritate malorum quoq; sit habitus, ex eo nempe, quia habitū dicimus ab eo, quod habere voluerimus, natura autē nostrā talis est, ut nunquam mala velimus. Nam simul atque obiecta species est cuiuspiam, quod bonū videatur, ad id adipiscendum, impellit ipsa natura. Id cūm

constanter, prudenterq; fit, eiusmodi appetitionem
 appellamus voluntatem. Igitur de primo ad ulti-
 mum, constans, & perpetua voluntas suum cuiq;
 tribuendi, virtus iustitiae erit. Quam argumenta-
 tionem, quò facilius intelligatur, paulò adhuc bre-
 viùs colligamus. Cōstans, & perpetua volūtas ha-
 bitus est: sed in habitu inest virtus: ergo constans,
 & perpetua volūtas est virtus. Ita dum de primo
 ad secundum, de secundo, ad tertium argumenta-
 mur, illud quod mediū est, extrema inter se rectè
 cōiungit. Ceterū quòd cōstans, et perpetua volūtas
 sit habitus, argumentis à diffinitione concluditur,
 & ab annotatione, quæ firma esse, probant Barto-
 lus, Alexander, Iasson, Felinus, Everardus, Can-
 tiuncula, & concors doctorum sententia. Esse ve-
 rò hunc verissimū huius dispositionis sensum, vel
 ex ipsis verbis clarissimè patet. Iustitia (inquit)
 est cōstans, & perpetua voluntas. Quibus ver-
 bis dispositio apertissimè notatur: sequētibus verò
 habitus, dum ait, ius suū cuiq; tribuens. Sed &
 16 aliter adhuc rem istā possemus considerare. Quē
 admodum bona, vel mala, virtutes, ac vitia nullo
 sensu sentire quisquā potest, sed solum modo per
 intellectū sensui supereminente cognoscere, ita et illa
 profe-

prosequi, amare, atque amplecti solummodo volun-
 tate potest. Sensus enim cum modicè capaces sint,
 facile implentur, satianturque: neque possunt, nisi
 quæ sensibilia sunt bona, et quæ sensus indicat con-
 uenientia deligere. Voluntas verò quæ, ut supra di-
 ximus, infinitæ capacitatis est, et durationis eter-
 na, cum sit potentia, et à corpore separabilis, et in
 æternum permansura, virtutes amplectitur, atque
 amat: neque ulla re quantumlibet præcellentis faciat,
 nisi summo bono. Quod nõ de ea voluntate intelli-
 gendũ est, quæ sensui cõiuncta est, et ad sensus iudi-
 cium mouetur, hæc enim vocatur appetitus sensiti-
 uus, in quo homo, cũ brutis animantibus convenit.
 Sed de ea, quæ superior, cõiuncta est cũ intellectu,
 per quã homo id quod intellectus indicat bonũ, a-
 mat, et prosequitur, mandatque executioni: causaque
 est omnium virtutum, atque vitiorum: causam autẽ di-
 co, salva semper quæ patri luminũ adhibenda est re-
 uerentia, à quo omne datũ optimũ, et omne donũ
 perfectum esse fateor, atque etiã profiteor. Ex eo igi-
 tur quod vitia in nostra esse potestate, neque peccare
 quẽquã nisi assensione dicimus, virtutisque cõstãtiã,
 et firmitatẽ ex his rebus opinamur cõstare, quibus
 assensa est, et quas approbavit, illud cõsequitur,

17 *ratione voluntatis hominem posse mereri, vel non
 mereri, dignumq; fieri premio, seu pena. Caterorū
 verò animalium nullū retributione bona, vel ma-
 la dignum fieri, cum meritum, & demeritum, præ-
 mium, & punitio illic locum habeāt, ubi est actūū
 liberum dominiū: ubi quod fit, liberè fit: ita ut possit
 qui facit, hoc ipsum, si velit, non facere. Nam ut
 D. Augustinus ait lib. 22. contra Faustum, iustitia
 nisi esset in voluntate, non esset in potestate: porro
 si in potestate nō esset, nullū premiū, nulla pena iu-
 sta esset. Vnde ratio deducitur tex. in. c. nasci. 56.
 dist. & in. c. sciendum. 8. q. 1. & s. ex voluntate &
 c. meritò, et. c. illa 15. q. 1. Ex eodemq; fonte derivā-
 tur noxales actiones, totusq; titulus si quadrupes pau-
 periem fecisse dicatur. Vbi puniuntur quidem ani-
 malia bruta, non quòd actu suo penam ullam me-
 ruerint. Nec dici potest animal iniuriam fe-
 cisse, quod sensu caret, inquit Ulpianus in. l. sed
 & si. s. igitur. ff. ad leg. Aquil. & in. l. 1. s. ait præ-
 to. ff. si quad. pau. fe. Quæ enim in eo culpa sit, cum
 sua mentis non sit? quemadmodum si quadrupes
 damnum dederit, Aquilia cessat, aut si tegula ceci-
 derit. Sed ob id leges civiles etiā in bestias animad-
 18 uertunt, quòd talis punitio, potius ad dominorum
 ipsorum*

ipsorum damnum, ad quos attinet, spectat: ut dis-
 cant videlicet possessores diligentius sua iumenta
 observare, & legum dictis obtemperare. Quae etiã
 ratione, vestri ordinis, patres amplissimi, iustissi-
 mo decreto, nostra superiori aetate, mula in quibus
 quis sedisset, iugulabantur. Quod verò is, qui cum
 iumento coit, simul cum ipso iumento comburatur,
 ob id iura, etiam divina disponunt, primum ut D.
 Augustinus lib. 3. questionum in leuiti. vult, & re-
 fertur in. c. mulier quae accessit. 15. q. 1. quia tali fla-
 gitio contaminata pecora, indignam reficant facti
 memoriam: deinde, meo iudicio, ut magis ab ijs de-
 terreantur rationalia animalia, cum & in irratio-
 bilibus bestijs talem videant capitalis sententiae se-
 ueram exerceri vindictam. Postremo aptè ab ¹⁶
 Vlpiano iustitiam appellatam voluntatem, inde
 quoque probari potest maximè, quia si in reliquis
 virtutibus voluntas consideratur, multò quidem
 magis in ipsa iustitia consideranda est: quae cum
 non solum sibi, sed etiã alijs laboret, unicuique quod
 suum est tribuat: id autem efficere nisi voluntate
 nemo possit, cuius enim tanta vis est, authoritas,
 atque potentia? vel impossibile est quèquam iustū
 esse, & sic vanum esset iustitiae nomen, vel cōstans,

Et perpetua voluntas suum cuique tribuendi, vir-
 tus iustitiae erit. Sunt enim in nobis opinio, conatus
 appetitus, et declinatio. Non sunt aut in nobis cor-
 pus, possessio, gloria, et principatus, si modo Epicte-
 to credendum est. Quod si corpus non est in nobis,
 sed potius ut Plato ait, sicut sutor subula: ita ani-
 mus corpore utitur veluti instrumēto, ad ea pera-
 genda, quae intellectus appetenda voluntati propo-
 nit, virtutem nisi in his, quae in nobis sunt, nemo sa-
 20 nae mentis collocabit. Illud nunc restat tractandum,
 qualiter haec constans, et perpetua voluntas, tribuat
 unicuique quod suum est. Quod quidem si à princi-
 pio, origineque disputandum esset, illud in primis qua-
 rere, et investigare conveniret, quid sit homini à
 natura tributum, cuius muneris colendi, efficiendi-
 causa nati, et in lucem editi simus, quae sit coniun-
 ctio hominum, quae naturalis societas inter ipsos, quae
 licet sint iucundissima considerationis, et cogitatio-
 nis pulcherrima, cum tamen non sint omnia hoc tēpo-
 re differenda, ut quo ordine capimus, pergamus, ad-
 huc ab Ulpiano non apte scriptum videtur, cum de vera
 21 iustitia loquatur, suum cuique tribuere. Sunt nam-
 que privata nulla, natura: sed aut veteri occupa-
 tione, ut qui quondam in vacua venerunt, aut victo-
 ria,

ria, ut qui bello potiti sunt, aut lege, pactione, condi-
 tione, sorte. Nam ut à iurifconsulto dicitur in. l.
 ex hoc iure. ff. de iust. Et iur. Ex hoc iure, gentium
 scilicet, introducta sunt bella, discretæ gentes
 regna cōdita, dominia distincta, agris termi-
 ni positi, edificia collocata, cōmertiū, emptio-
 nes, venditiones, locationes, cōductiones, obli-
 gationes institutę. Intelligēdū est ex eo, quia suū
 cuiusque sit, eorū, quæ natura fuerant cōmunia,
 quod cuique obtigit, id quēq; tenere convenire: eo
 si quis sibi plus appetat, violare ius humana societa-
 tis: earū verò rerū, quas ad cōminem usum homi-
 nū natura genuit, cōmunitatē necessariā esse, et cō-
 munes utilitates afferre decere. Nā quē admodū
 theatrū, cū sit cōmune, rectē tñ dici potest, eius
 esse eū locū, quē quisq; occuparit, sic in urbe mundo
 ne cōmuni, nō aduersatur ius, quominus suū quid-
 que cuiusque sit. Quidquid verò sine detrimento cō-
 modari potest, id tribuatur vel ignoto, cū et quæ in
 terris gignūtur, ad usum hominū creata sunt oīa,
 et homines geniti hominū causa: ut ipsi inter se ali-
 aliq; pdesse possent, sempq; aliquid ad cōmunē utilita-
 tē afferret. Sed et aliter quoq; nō absurdè dici pos-
 set prima cōsideratione, id est, iur e naturali pri-
 mauo

meo: omnia esse communia, consensu vero homi-
 num, hoc est iure gentium, res omnes diuisas, & par-
 ticularia dominia distincta. Nam si à principio id
 homines non consensissent, rerum nequaquam fieret
 partitio, sicut facta est, quod satis consonat prædi-
 cta dispositioni, ex hoc iure. Tertiam adhuc ratio-
 nem, talem cogitabam. Ratio, quæ naturaliter om-
 nia sunt communia, non intelligenda est, ut exempli
 gratia huius domus, illiusue agri, sine fundi nullus
 sit dominus, hoc enim modo nemo illum araret, ne-
 mo sereret, nemo domum edificaret. Intelligendum
 est omnia, in uniuersum scilicet considerata, omnium
 esse: eodem modo, videlicet generaliter, coniunctio-
 nis, & societatis hominum. Ita ut qui seminat, ac-
 metit, non id sibi soli, sed communitati hominum fa-
 ciat. Et idem de fabris, sartoribus, sutoribusque, ac re-
 liquis, qui et si private domi sibi laborant, reipubli-
 ce tamen seruiunt. Quod si aliter fieret, vel nemo
 agros, nemo ciuitates curaret, vel qui potior viri-
 bus esset, expulsis, ac reiectis reliquis, quæ sibi potio-
 ra viderentur, occuparet, diuisione vero rerum facta, ut
 verè existimentur omnia communia, & agricola
 mercatori arret, mercator militem vestiat, miles iu-
 ris consultos defendat, iuris consulti principes consi-

lio adiuvēt principes gubernent, ac moderētur pro-
 vintias, in quibus omnes in pace, ac trāquillitate vi-
 uamus, quod propriū iustitiæ munus est, legū finis,
 & iurium, ac iudiciorū scopus. Quare vidēdum
 est ei, qui reipub. administrat, suum ut quisq; te-
 neat, neque de bonis privatorū aliqua diminutio
 fiat, ne quis per adversarij sui potentiā opprima-
 tur, ne quis iniquū lucrū, aut damnum sentiat, ne
 potentiores viri humiliores iniurijs afficiant, neve
 defensores eorū calūniosis criminibus insectentur
 innocentes, ut docemur in. l. nec quicquā. §. sed et si
 quis. ff. de offi. procōsul. & in. l. illicitas in prin. et in
 §. ne potentiores. ff. de offi. presi. Atq; huic quidē in-
 terpretationi satis cōsonat, quod Lactātius lib. 5.
 c. 5. de aureo seculo agēs, non existimemus, inquit,
 nihil omnino tunc fuisse privati, sed more poetico fi-
 guratū, ut intelligamus tam liberales fuisse homi-
 nes, ut natas sibi fruges nō includerent, nec soli ab-
 sconditis incubarent, sed pauperes ad cōmunem
 usum proprij laboris admitterent. Quibus ita ex 22
 positus, quando quidē dictū est supra, in hoc iustitiā
 à reliquis virtutibus moralibus differre, ob idque
 preclarissimā inter ceteras esse, quod nō solum sibi
 agat, sed et alijs procuret, et totius reipub. sibi curā

vendicet, operæ pretiū erit videre, qualiter iustus
 dū unicuique quod suū est, tribuit, primū sibi ipsi tū
 corpori ad vitā necessaria, tūm animo ad bonū in-
 telligendū, cōsequendūq; ministret. Deinde quali-
 ter se erga rēpu. habeat, quā præ ceteris habere cha-
 rissimā, bonos decet viros: cuiusq; salus, ac dignitas
 prior omni dñatione, & domesticis cōmodis esse de-
 bet. Nā Deo, quomodo quod suū est tribuendū sit,
 abūde docuit Plato in Euthyphro, vel de sanctita-
 te: præter quā quod à nostræ religionis sacris docto-
 ribus satis sumus edocti. Quod aut ad primū attinet,
 animi partibus, seu potētis, et nō tribuere quod re-
 ctè possis, & tribuere quod nō sit æquū, cōtra iusti-
 tiā est. Sunt aut multo magis secundū naturā tri-
 buta homini excelsitas animi, & magnitudo, itēq;
 comitas, iustitia, liberalitas: quàm voluptas, quàm
 vita, quā diuitia. Quæ cōclusio licet eū habeat au-
 thore, ut testibus nullis indigeat, explicabitur tamē
 apertius, si primò, quæ obijci possūt, diluerimus. Vi-
 detur nāq; nimis obstare, quod in Genesi scribitur,
 sēsus, et cogitatio humani cordis in malū pna
 sūt ab adolescētia sua. Et cōciliū quoq; Toletanū
 ut refertur. c. 1. 12. q. 1. Omnis, inquit, ætas ab a-
 dolescētia sua, in malū prona est. Quæ tñ si, uti
 decet,

decet, intelligamus, minimè ijs quæ diximus aduer-
santur. Suprà dum Delphicū illud oraculū inter-
pretabamur, proximā, simillimāq; esse hominis ani-
mā diximus diuinæ menti, nec ullā esse eā, ubi aper-
tius, ac proprius se ipsam possit intueri, propriāq;
cōtemplari formā, atq; naturā, deniq; uti sit nosse,
quàm in perpetua, incōprehensibili, æterna, atq; di-
uina mente. Id Plato in primo Alcibiade, siue de
natura hominis, aptissima probat similitudine, di-
cēs. Quemadmodū omnia mēbra, ita demum pro-
priā cognoscunt naturam, se q; ipsa percipiunt, si in
id quod simile est, respexerint, quo fit ut oculus se
ipsum maximè cernat, cum in oculū inspicit: in id-
que præterea intendit, quod oculi optimum est, &
quo oculus ipse videt, eodem pacto & anima, si se
ipsam noscere vult, in animā intueatur, in eūque
præcipuè locum animæ, in quo inest virtus animæ
sapientia, in quo sanè quis intuēs, & omne diuinū,
Deum scilicet, & sapientiā cernens, se ipsum pror-
sus agnoscet. Hæc ille: dicemus ne igitur immorta-
lem animum, cōsiliij, rationis que participem, quem
Deus ipse ad sui imaginem, & similitudinem fa-
ctum, ut dominum, atque imperatorē obedienti
præfecit corpori, in fæda vitia, humanas, & fragi-
les

les voluptates, tetra scelera, & evitanda mala pro-
 pria natura duci, & inclinari potiùs, quàm equita-
 tē, continentia, bonitatem, atque iustitiā appetere:
 non reor: probauimus siquidem supra cupere ho-
 minis voluntatē quod rectū est: desiderareq; sum-
 mum illud bonū, quod ut operibus bonis cōsequa-
 mur, nati, & in lucē editi sumus. Qua verò causa
 id eueniat, quod ex Genesi allegauimus, ut sensus,
 & cogitatio humani cordis, in malū prona sint ab
 adolescentia sua, ex eo accidere autumo, primū
 ex peccati fomite, de quo apud Theologos vera, et
 religiosa tractatio est. Deinde quòd cum animus
 ad aliquid cōsiderādū sociū sibi corp^o assumit, vel
 visum, vel auditū, vel aliū sensum: hoc enim est
 p̄ corpus cōsiderare, quia per sensus id agitur, tūc
 quidē à corpore trahatur ad ea, quae nunquā eodē
 modo sunt, atq; ipse aberret, perturbeturq;, et qua-
 si ebrius vacillet, necessariū est. At verò quoties ip-
 se animus per se quidquā excogitat, illuc se cōfert
 ad purū, sempiternū, immortale, semp̄ eodē modo
 se habēs. Itaq; deprauationis illius, qua saepè minus
 bonū eligimus, maximā culpā sustinēt instrumētā,
 quib^o uti necesse est, veluti si quis peregrinus, hospes
 ue, Salmāticā qui nunquā vidisset, huc modò acce-
 deret,

deret, non hospitia nosset, ciues nunquam vidisset, mores, & statuta ciuitatis ignoraret prorsus: posset ne hic quantum vis sagax, ingeniosus, & solers esset, non cuiuis se tradere, et à quouis decipi? Non secus animus noster quantumuis immortalis, excelsus, & boni appetens, dum humano, & fragili carcere includitur, dum corporis vinculo astringitur, dum ministri, atque exequentores suarum operationum dantur mortales sensus, his se committere, ab his discere, & percontari singula, dum hac luce fruitur, necesse est. Ij verò nescio quo fato, ea obcecat hominum oculos nebula, importunaq; tenet caligo mentes, & à matribus penè nondum nati, vitijs aluntur, & cum nutricis lactè dolos, fraudesq; sugunt. Deinde verò ad eò nos umbris, delitijs, otio, languore, desidia animum inficimus, opinionibus, maloq; more delinitum mollimus: ut naturam, ceteroqui semper inuictã, facile praua vincat consuetudo. Atque hoc illud est quod à Cicero ne in partitionibus dicitur. Est, inquit, genus hominum ad honestatem natũ, malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum. Et lib. 1. de legibus, ait. Sequitur igitur ad participandum alium ab alio, cõmunicandumq; inter omnes, iustos natura esse factos, tantam

tantam autem esse corruptelam mala consuetudi-
 nis, ut ab ea tanquã igniculi extinguantur à natu-
 ra dati, exorianturq, & confirmantur vitia con-
 traria. Quod idem firmat Plato in Phedone, vel
 de anima, & in Timao, vel de mudi natura. Quã
 sit autem illis iuribus aptus hic sensus, ipsa indicat
 verba. Sensus, & cogitatio humani cordis. Vi-
 detis ut de sensibus, & mortali, fragiliq, corde lo-
 quantur. Et demum inquit, prona sunt ab ado-
 lescentia sua. Hoc ad corpus spectare, non de ani-
 mo dici, quis nõ videt? Hic quoque satis apparet,
 qualiter intelligendum sit illud, quod alibi ab Ulpiano
 dicitur in. l. 1. §. ius naturale. ff. de iust. & iur.
 24 Hinc descendit, inquit, maris, atque foeminae
 coniugatio, quam nos matrimonium appel-
 lamus, hinc liberorum procreatio, hinc edu-
 catio. Quae non satis videbatur firma sententia,
 cum appetitus, etiam extra matrimonium, natura-
 lis esse probetur. in. c. debitum, de biga. & in. c. gau-
 demus de diuor. Quam difficultatem pluribus lo-
 cis tractant, examinantq, doctores, quorum ego di-
 cta, & opiniones, non est cur transcribam. abunde
 explicat Dominicus Soto lib. 1. de iust. & iur. art.
 4. in responsione ad tertium, dum ait, ad tertium con-
 cedi-

ceditur inclinationes naturæ, quæ homini compe-
 tunt, in quantum sensibili animali, ad legem atti-
 nere fomitis, hoc est, appetitus sensitivi, originali
 iustitia destituti. Si autem considerentur, quate-
 nus hominis sunt propria, tunc legi naturæ sub-
 duntur, puta rationi, cæterarum potentiarum
 moderatrici, quæ cunctos affectus debet intra
 suas lineas continere. Verum adhuc prædictam ²⁵
 dispositionem talis urget aduersa ratio. Nuptias
 non concubitus, sed consensus facit: est autem
 consensus de iure gentium, ut in. l. consensus. C.
 de repud. ergo nuptiæ potius sunt iuris gentium,
 quam naturæ: confirmatur & alia ratione hoc
 argumentum. Ius naturale est, quod natura
 omnia animalia docuit: sed cætera animalia non
 utuntur matrimonio, quod individuanam vitæ
 consuetudinem continet, sed utuntur commix-
 tione confusa, igitur matrimonium non est de
 iure naturæ. Huic difficultati Accursius, Bar-
 tolusque respondent, non actum ipsius matri-
 monij esse iuris naturæ, sed ipsum motum ad
 actum. Vnde ipsi posse deduci putant, ad pec-
 catum iure naturali moueri nos, idque proba-
 ri aiunt, in Auth. de restitu. & ea quæ par. S.

unū, collat. 4. quibus ego minimè assentior. Nam
 si inclinationes ad actum, coniunctionesque dedit
 ipsa natura, & secundum naturam oportet, sit ip-
 se actus, quando id ad quod aliquid ordinatur,
 prius necessario esse in agēte probatur in auth. mul-
 tō magis. C. de sacrosan. eccles. Quin & carnalē
 coniunctionem dedit ipse actus natura, & iuris na-
 turalis esse probatur, in predictis cap. debitum, &
 cap. gaudemus. Et aperte iuriscōsultus ait. Hinc
 descendit maris, atque foeminae coniugatio,
 quam nos matrimonium appellamus. In illa
 verò opinatione cōfutāda, dū asserunt ad peccatū
 naturali iure moveri nos, diutius morari nō necesse
 habeo, cū Vldaricus Zaſius dicat, cōmuniter illā
 opinionē repudiatā, & apertis tibijs aduersus eos
 agat ibi Fortunius, eorum respondens fundamen-
 tis, qui aliter hunc expedit nodum, dicens, ideo ma-
 trimonium esse de vero, & proprio iure naturali,
 quia in statu integra natura fuit cōtractum in pa-
 radiso terrestri, Gen. cap. 2. & refertur in cap. 1. de
 vot. & vot. redempt. lib. 6. Idq; ob id, quia instinctu
 rationis primus parens, statim ut vidit uxorem si-
 bi creatam, contraxit matrimonium his verbis.
 Hoc nunc os ex osibus meis, & caro de carne
 mea,

mea, quam obrem relinquet homo patrem,
 & matrem, & adhærebit uxori suæ. Cum igitur
 instinctu natura, inquit Fortunius, hæc dixerit,
 ac matrimonium contraxerit, necesse est, id esse iu-
 ris naturalis. Considerandumq; valde monet, acci-
 disse illud in statu natura perfecta, non corrupta.
 De qua ego solutione, quid sentirem, apertius di-
 cerem, ni vererer ingrati nomen subire. Fuit enim
 mihi Fortunius parentis loco, meo verò patri, eo et
 amicitia, & familiaritatis gradu coniunctus: ut
 si quidquam Fortunio detraxerim, & patris irā,
 & utriusque manes reformidem. Quapropter
 illius sententiæ iudicio prætermisso, verba illa Vl-
 piani, Hinc descendit maris, atque fœminæ cō-²⁶
 iugatio, quam nos matrimoniū appellamus,
 ita intelligi posse cōserem, ut quāvis omnium ani-
 malium communis natura sit, sintq; quedam &
 inter se animalibus reliquis, & cum bestijs homini
 communia, extrema tamen, & summa, distincta
 inter animalium genera, & dispersita sint, & sua
 cuiq; propria, & ad id apta, quod cuiusque natu-
 ra desiderat. Nam ut omnium artium rectè dici
 potest commune esse, ut in aliqua scientia verse-
 tur, scientia autē sua cuiusque artis est: sic & ma-
 C ris

ris & femina coniunctio omnium animalium se-
 cundum naturam est, sed naturae diuersae sunt: ut
 aliud equo sit natura, aliud boui, aliud homini, &
 tamen in omnibus summa communis. Quare cum
 dicimus praecepta iuris naturalis omnibus animã
 tibus, quae in caelo, quae in terra, quae in mari nascun-
 tur, communia esse, non ita accipiendum est, quasi
 dicamus unum esse omnium extremum: sed ita eis
 hunc appetitum conseruandi sui, tuendiq; vitam
 à natura datum, ut simili, non eodem fine custo-
 diant se, quam in optimo sui generis statu: sicq; ma-
 ris, & femina cõiunctionem, liberorumq; procrea-
 tionem, ita naturam omnia animalia docuisse, ut
 seruent tamen illam species, una quaeque, uti natu-
 ralis ei insita ratio persuadet. Quo fit ut non so-
 lum homines, sed & animalia quaedam, in quibus
 ad educationem prolis est insita sollicitudo, ser-
 uent quoque hanc indiuiduam coniunctionem, ut
 turtures, & columbae, quae auctore Plinio, coniugij
 fidem non violant, communemq; seruant domum.
 Ea enim sunt unicuique generi de iure naturali,
 quae ratio naturaliter demonstrat esse convenien-
 tia, & utiliora ad conseruationem eius speciei.
 Unde cum ratio apud homines naturaliter vi-
 deat,

deat, ad procreationem, & conseruationem generis humani, coniunctionem unius solum ad unā decētiorē esse, eam naturaliter apprehendit, ut stirpem, ex qua maxima oriuntur amicitia cognationum, ut & salua sit, & in genere conseruetur suo. Vnde meritò reprehenduntur Bald. in. l. 1. §. ius naturale. ff. de iust. & iur. & Joān, de Plat. instit. eod. tit. in prin. qui fornicationem aiunt esse iuris naturalis, sententiam iam pluribus damnat am iuribus. c. 2. 1. dist. & c. non est peccatum. §. in lege dist. 6. & c. predicandum. 22. q. 1. t. aliquē ratione facile reprehendendam. Si procreatio, educatioq; liberorum hominibus naturalis est, ut certè est. d. §. ius naturale, & etiam successio, ut in. l. cum ratio. de bon. damnat, hac autem esse non possunt, si coitus incertus esset, ac vagus: ergo & media, per qua ad hac peruenitur, id est, matrimoniū, certaq; nuptia, eis dē hominibus, eiusdem iuris naturalis erūt. Sēper enim in promptu illud habendū est, quā tū natura hominis, pecudibus, ceterisq; brutis animantibus antecellat: illa enim nihil sentiūt, nisi voluptatē, ad eāq; feruntur toto impetu, hominis aut mens discendo alitur, & cogitādo semper aliquid aut inquirat, aut agit. Quòd si quis malo cultu

est paulò ad voluptatem propensior, modo ne sit ex-
 pecudum genere, quãvis voluptate capiatur, oc-
 cultat, & dissimulat appetitũ voluptatis, propter
 verecundiam. Ex quo intelligitur corporis volup-
 tatẽ, alio modo ceteris animalibus, ferisq; bestijs
 à natura insitam, longè aliter homini rationis parti-
 cipi, ab eadem natura concessam, neque extra ma-
 trimonium, & legitimas nuptias, satis esse dignam
 hominis præstantia, sed potius cõtemniẽã, ac reij-
 27 ci ab eo oportere. Illud iã sequitur, ut videamus,
 quæ corpori sint tribuenda, & quantũ eius causa
 laborare hominem deceat. Quia verò innumera-
 bilia sunt, quæ hac de re dici possunt, omisis ceteris
 omnibus, illud unum veluti regula sit, in omnibus
 rebus, vel appetẽdis, vel repudiãdis, uniuscuiusq;
 rei dignitatem aestimandam esse, ut semper hone-
 stas utilitati præferatur, ex duobus honestis, utrũ
 honestius: ex duobus utilibus, utrum utilius sit cõ-
 sideretur. Si enim pro conseruanda minori, ac vi-
 liori re, quæ potiora sunt amitteremus: si pro cõser-
 uanda re propria, hanc humanitatem, coniunctio-
 nemq; communem violaremus, iusti nequaquam
 28 essemus. Vnde multorum iurium ratio, legumq; de-
 ducitur, atque eius maximè, quæ vim vi repellere
 per-

permittit: ut q₂ vim, atque iniuriam propulsemus, contendit, qua de re, et si multa à doctōribus pro certo sunt tradita, qua saltē in dubium reuocari possent, verūm eius tantūm rationis exordium examinabimus, qua eū nobis interimere licet, qui vitæ nostræ finem intēdat: ut ea cognita, facile perspici possit, ita ne latē pateat, & sit eius rationis adeo spatiosus cāpus. Plato lib. 9, de repub. (ut & autor est Cicero lib. 1. Tuscu. quæst, tres partes animi dixit esse, cuius principatū, id est, rationē, in capite, sicut in arce posuit, & duas reliquas superare voluit, iram, & cupiditatē, quas suis locis distribuit: irā in pectore, cupiditatem subter præcordia locavit. Ex quibus intelligendum est, datas esse à natura animantibus appetitionē, declinationemq₂, ut altera conatum habeant ad naturales pastus, quæque ad propriā attinent cōseruationē exoptēt, appetātq₂: altera secernāt pestifera à salutaribus totoq₂ pectore, ac viribus ea declinent, quæ nocitura videntur, audacterq₂ resistent, si pericula sibi quis intēdat: atq₂ idē hominibus, & à natura insitū, & à ratione concessum esse, imo præceptū, ut rationi appetitus inserviant, concupiscibilis quidem, quæ ad vitā sunt necessaria concupiscens: irascibi-

lis autem quidquid huic vitæ, & cōseruationi offi-
 cit, & damnum dat, repellens omninò, & sese pro-
 totius, scilicet animi, & corporis cōseruatione, for-
 titer quibusuis opponens periculis: quod omnino iu-
 stum, æquū, & naturale est. Qui igitur me oppu-
 gnat, nititurq; interficere, ille iniuste, & iniquè agit
 quapropter cum in repub. cōmunioneq; hominum,
 mea vitæ ad illius vitã sit æqua proportio, ille me in-
 iuste inuadat, ego me iuste defendam, possum omni
 natura, iure, & æquitate permittente (dū modo de-
 fensionis limites nō trãsgrediar) illius interitu, ac
 sepultura, meã lucem, vitãq; redimere. Et hæc est
 decidendi ratio. l. ut vim. ff. de iust. & iur. l. i ff. de
 vi & vi. armata. l. iniuriarū. ff. de iniurijs. l. itaq;
 l. sed & si. ff. ad. l. A qui. c. significasti. de homic. c. si
 verò de sent. exco. & c. ius naturale dist. i. Quibus
 iustissimè disponitur, ubi legibus uti non licet, ubi
 importunū hostem iudicio frangere non possumus,
 ubi iudicia ipsa vis impedit, ac tollit: audatiã vir-
 tute, furorem fortitudine, temeritatem cōsilio, ma-
 num manu, vim vi superare licere. Ea nempe cau-
 sa, quòd in hominum, (ut dixi) communitate, in pa-
 ri sit gradu, atque ordine, utriusq; hominis vitæ,
 29 atque salus. Hæc verò ratio, quàm ceteris opinio-
 nibus

*bus nō succurrat, facile cuius licet perpendere. Li-
 ceat ne ei, cui dictum est, mihi vindictā, & ego
 retribuam, & iterum, si quis te percuserit dex-
 teram maxillam, præbe ei & alteram: pro in-
 nani, mundanoq; nomine honoris (qui nisi virtutē
 tanquam umbra sequatur, comesq; sit rectē facto-
 rū, nihil profectō in se habet cur expetatur) eū vi-
 ta privare, quo cū arctissima natura, caelestiq; con-
 iunctione coniunctus est, dumq; caduca, mortalia,
 & vilipendēda fortuna bona is defendit, cui dictū
 est, ne de crastino curet: sanctā, inviolabilemq; na-
 tura societatem violare: non ea res est, quæ trans-
 cursim tractanda, examinandaq; sit: dabitur ali-
 quādo fortasse locus, quo hac curiosius possimus cō-
 quirere. Propriam enim vitam, salutem, & inco-
 lunitatē, alterius vitæ, salutis, & incolunitati præ-
 ferre, natura præscribit, nulla lex vetat. Ut de sua
 quisque fama, honore, & gloria, potius quā vicini
 laboret, natura cuiq; insitū est, omniq; iure cōcessū.
 Atq; ut sibi quisq; malit, quā alteri acquirere, cō-
 cessum est, non repugnāte natura, ea tñ lege, ut in
 hisce rebus iusti servētur gradus, & uniuscuiusq;
 pondus aqua læce pēsatur. Detrahere enim alteri
 sui cōmodi causa, magis quā mors, quā dolor, quā*

cetera generis eiusdem contranaturã esse, omnes
 philosophi tradiderunt, & legibus non solum natu-
 ra, vel gentium, sed etiã populorũ, quibus singula ci-
 uitates utũtur, cõtinetur. Sed de his hæcenus. De
 hac enim re statutum est, ampliũs pronuntiare, ut
 quodcũq; maximè probabile occurrerit, id pro meo
 iure, quouis tempore liceat defendere. Sat est intel-
 ligi id sumere istos pro certo, quod dubium contro-
 uersumq; sit. Illud unum non omittam, quod Au-
 gust. scripsit lib. 1. de lib. arbit. Quomodo, inquit,
 apud diuinam prouidentiam à peccato liberi sunt,
 qui pro his rebus, quas contemni oportet, humana
 cade pollutisunt? caput verò illud, quod plerique
 doctorũ pro se allegãt, scilicet, inter fecisti, de ho-
 micid, optimum esset fundamentum eorũ, qui con-
 trariã opinionem tueri uellent, & sustinere: cum
 sint apertissima rescripti uerba dicentis. Si autẽ
 sine odij meditatione, te, tuaq; liberando, hu-
 ius diaboli membra interfecisti. Non dixit bo-
 na tua defendendo sed quod longè diuersum est,
 te, tuaq; liberando. Et ne quis hac paradoxa pu-
 tet, licet illam glossa sententiam (quod pro defensio-
 ne rerum liceat occidere, teneat Bart. in. l. 1. C. un-
 de vi, & dicat esse cõmunem opinionẽ Jasso. in. d. l.

ut vim num. 23. Et Decius num. 31. contrariã ta-
 men scilicet quòd pro defensione rerum, non liceat
 quemquam occidere, firmant Anania, Et Panor-
 mit. in. c. 2. de homi. quos acriter defendit, Et respon-
 det contrarijs Fortunius, in d. l. ut vim, dicit q₂ esse
 commune scitum Canonistarum Felin. in. c. 2. Et
 in. c. suscepimus, Et in. c. petiero de homici. Et, dd. in
 clem. 1. eod. tit. Vnde ad illam questionẽ inferri so- 30
 let, an is cui aqua, igni, tecto, interdictũ est, si quis-
 quã eum velit offendere, possit se iustè defendere.
 Cui facile respondetur, ex communi omnium iuri-
 speritorum sententia, dicentium, quòd banniti se
 iustè defendunt, repelluntq₂ armis, offendere volen-
 tem, eanempe causa, quia defensio est iuris natu-
 ralis, deportati verò, seu banniti non amittunt ea,
 quæ sunt iuris naturalis: ut probatur in. l. quidam
 ff. de pen. Et docent Bart. in. d. l. ut vim, Et Fortu.
 in. l. gallus. S. Et quid si tantũ. ff. de lib. Et posthu, Et
 in. l. conventionum. ff. de pact. De adultero quoq₂ se 31
 defendente, quid sit dicendũ, tradidit Fortunius in
 d. l. ut vim, Et in tract. de ultimo fin, utriusque iu-
 ris, illatio. 11. nu. 139. Et Anto. Gom. in comen. ad
 l. 80. Tauri. Illud verò notãdum, quòd qui se defen-
 dit, etiam si modũ defensionis excedat, quãvis in 32
 eo quod

eo quod excedit, iniuste agat, non tamen punitur pena ordinaria, propter initium iustum, & occasione initio iusto sumptam, ut patet in. l. si adulterium. S. si imperatores ad l. Iuli. de adulterijs, & in. c. significasti de pen. et remissio, & in. l. nec timore. ff. quod metus causa. Imò quavis adulter, vel fur occasione dederit, iuste timet, nec valet promissiones, quas timoris causa fecerit: quã conclusionem explicant Bald. & recentiores in. d. l. ut vim. Quod autem Lanfran. Balbus in decisio. suis centu. 4. decisione 360. dicebat, eum qui occidit, se defendendo, nõ puniri morte, sed aliter, etiam defensione non probata, quod idem sentire videtur Guillel. benedict. in rep. c. Raynutius, de testam. in parte, qui cū alia: ego non ita facile asseuerarem. Illud certius est, de
 33 fendentem se ipsum non peccare, adeo quòd etiam si occidat, vel membrum abscindat, nullam ex hoc irregularitatem incurrit. Quam cõclusionem examinare non necesse est, cūm habeamus iam constitutam auctoritatẽ Pontificis, aperte id disponētis in clem. 1. de homici. ante quam nonnulli contrariũ tenebant. Neque illud quoq; tẽpus est discutiendi, quod glo. in verb. nã iure, ait, leges has iure fori procedere, secus verò esse iure poli, innuens peccare se
 58
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000
 1001
 1002
 1003
 1004
 1005
 1006
 1007
 1008
 1009
 1010
 1011
 1012
 1013
 1014
 1015
 1016
 1017
 1018
 1019
 1020
 1021
 1022
 1023
 1024
 1025
 1026
 1027
 1028
 1029
 1030
 1031
 1032
 1033
 1034
 1035
 1036
 1037
 1038
 1039
 1040
 1041
 1042
 1043
 1044
 1045
 1046
 1047
 1048
 1049
 1050
 1051
 1052
 1053
 1054
 1055
 1056
 1057
 1058
 1059
 1060
 1061
 1062
 1063
 1064
 1065
 1066
 1067
 1068
 1069
 1070
 1071
 1072
 1073
 1074
 1075
 1076
 1077
 1078
 1079
 1080
 1081
 1082
 1083
 1084
 1085
 1086
 1087
 1088
 1089
 1090
 1091
 1092
 1093
 1094
 1095
 1096
 1097
 1098
 1099
 1100
 1101
 1102
 1103
 1104
 1105
 1106
 1107
 1108
 1109
 1110
 1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200
 1201
 1202
 1203
 1204
 1205
 1206
 1207
 1208
 1209
 1210
 1211
 1212
 1213
 1214
 1215
 1216
 1217
 1218
 1219
 1220
 1221
 1222
 1223
 1224
 1225
 1226
 1227
 1228
 1229
 1230
 1231
 1232
 1233
 1234
 1235
 1236
 1237
 1238
 1239
 1240
 1241
 1242
 1243
 1244
 1245
 1246
 1247
 1248
 1249
 1250
 1251
 1252
 1253
 1254
 1255
 1256
 1257
 1258
 1259
 1260
 1261
 1262
 1263
 1264
 1265
 1266
 1267
 1268
 1269
 1270
 1271
 1272
 1273
 1274
 1275
 1276
 1277
 1278
 1279
 1280
 1281
 1282
 1283
 1284
 1285
 1286
 1287
 1288
 1289
 1290
 1291
 1292
 1293
 1294
 1295
 1296
 1297
 1298
 1299
 1300
 1301
 1302
 1303
 1304
 1305
 1306
 1307
 1308
 1309
 1310
 1311
 1312
 1313
 1314
 1315
 1316
 1317
 1318
 1319
 1320
 1321
 1322
 1323
 1324
 1325
 1326
 1327
 1328
 1329
 1330
 1331
 1332
 1333
 1334
 1335
 1336
 1337
 1338
 1339
 1340
 1341
 1342
 1343
 1344
 1345
 1346
 1347
 1348
 1349
 1350
 1351
 1352
 1353
 1354
 1355
 1356
 1357
 1358
 1359
 1360
 1361
 1362
 1363
 1364
 1365
 1366
 1367
 1368
 1369
 1370
 1371
 1372
 1373
 1374
 1375
 1376
 1377
 1378
 1379
 1380
 1381
 1382
 1383
 1384
 1385
 1386
 1387
 1388
 1389
 1390
 1391
 1392
 1393
 1394
 1395
 1396
 1397
 1398
 1399
 1400
 1401
 1402
 1403
 1404
 1405
 1406
 1407
 1408
 1409
 1410
 1411
 1412
 1413
 1414
 1415
 1416
 1417
 1418
 1419
 1420
 1421
 1422
 1423
 1424
 1425
 1426
 1427
 1428
 1429
 1430
 1431
 1432
 1433
 1434
 1435
 1436
 1437
 1438
 1439
 1440
 1441
 1442
 1443
 1444
 1445
 1446
 1447
 1448
 1449
 1450
 1451
 1452
 1453
 1454
 1455
 1456
 1457
 1458
 1459
 1460
 1461
 1462
 1463
 1464
 1465
 1466
 1467
 1468
 1469
 1470
 1471
 1472
 1473
 1474
 1475
 1476
 1477
 1478
 1479
 1480
 1481
 1482
 1483
 1484
 1485
 1486
 1487

defendentem: cum licet ei consentiat *Fasso. colu. 5.*
Bart. in. l. 1. §. si quis simpliciter. ff. de verbor. oblig.
 Et *Abb. in. c. 2. de homici.* Contrarium tamen mul-
 tis tenent rationibus *Paulus, Ange. Deci. Fortu. in*
d. l. ut vim, Anani. in. c. sicut dignum, nu. 43. de ho-
mici. Et Bald Perusi. in. l. 1. num. 48. colu. 8. C. un-
de vi. Caterum quod ad illud attinet, unde princi- 34
 pium, et fundamentum sumitur harum omnium sen-
 tentiarum, disputationumque, quod *Ulpianus* inter
 ea quae iuris gentium sunt, retulerit, ut vim, atque
 iniuriam propulsemus, cum apertissime constet, de-
 fensionem, tuitionemque sui, esse iuris naturalis, omis-
 sis multorum sententijs, et ad hanc definitionem
 ampliationibus, et limitationibus, duplici id modo
 potest intelligi. Primum, quod quavis defensio sit
 proprie iuris naturae: quod negari non potest, siqui-
 dem dente lupus, cornu taurus petit, quod unde, ni-
 si intus monstratum? quia tamen usu gentium id
 tenetur, et ab usu gentium sumit auctoritatem, iu-
 ris gentium id esse dicitur. Decius aliter, scilicet de-
 fensionem ipsam iuris quidem naturalis esse, omni-
 busque animantibus communem: iniuriam vero, quae
 ex precedenti vi resultat, esse iuris gentium. Mi-
 hi prima solutio magis placet.

I **V**BI iustitia munus esse, suum cuique tribue-
 re, probatum est, quidque animo dandū, quid
 corpori tribuendum, ostendimus, illud nostri mune-
 ris esset, de duabus iustitia partibus agere, distribu-
 tiva scilicet, & commutativa. Cū enim in repub.
 in qua iustitia aequitatē constituit, duplex sit ordo,
 videlicet totius ad partes, & partiū inter se, neces-
 se est duobus illis ordinibus, duas itidē iustitia par-
 tes adaptare, docēte Arist. lib. 5. eth. cap. 2. Nec est
 quod moremur in refutādis quorūdā vanis opinio-
 nibus, quibus hac philosophi sentētia displicet. Pars
 illa iustitia, quæ est totius ad partes, putā quæ cōmu-
 nia bona civib⁹ dispēsāt, nominatur distributiva, al-
 tera, quæ aequitatē servat inter partes, nūcupatur
 2 cōmutativa. Vtriusq; aut iustitia, tã distributiva,
 quã cōmutativa mediū, equalitas: equalitatis ve-
 rō nō eadē ratio, & proportio. Vel enim cōstituitur
 inter dantē, & accipientē, ut quantū accipiēs acci-
 pit à dāte, tātū accipiat dās à recipiēte, quæ equali-
 tas in emptionibus, vēditionibus, retributionib⁹, iu-
 stitia cōmutativa vocatur: vel alio modo constitui-
 tur equalitas inter duos, quorū quilibet est recipiēs
 quia

quia uterq; recipit mensuram, iuxta suam condi-
 tionem aequaliter, quamvis in re recipiat inaequali-
 ter, & in hoc consistit distributiva. Atque ex hoc 3
 patet duplex differentia utriusque iustitiae: prima
 quod commutativa est aequalitas quantitatum in
 datis, & acceptis: ex eo nempe quia recuperat dans,
 quantum dedit. Sicuti cum vendit quis equum, qui
 valeat centum aureos, equi cum pretio iusta com-
 mutatio est. Inter quos verò non potest esse aequa-
 litas in datis, & acceptis, non reperitur proprie iu-
 stitia commutativa. At iustitia distributiva nõ re-
 quirat aequalitatem quantitatum, sed proportionis.
 Non enim oportet quod distribuens bona commu-
 nitatis, eandem quantitatem det omnibus: sed cui-
 libet secundum suam proportionem, cum aliud de-
 beatur premium equiti, aliud gregario militi. Al-
 tera differentia est, quod iustitia distributiva pri-
 mò respicit proportionem personarum, ex qua con-
 cludit proportionem rerum distribuendarum, se-
 cundum debitam conditionem personae. Iustitia ve-
 rò commutativa primò respicit habitudinem rei
 ad rem, ut patet in emptionibus, & venditionibus:
 vel habitudinem actus ad passionem, ut in iniurijs
 vindicandis, seu puniendis. Ad conditionem aut
 personae

persona nunquam propriè respicit, sed ex conse-
 quenti, quando conditio persona adauget quanti-
 4 tatem rei, vel iniuria. Quo fit, ut maior iniuria sit
 magistratum, quàm priuatum percutere. Vt has
 autem propositiones iuri nostro adaptemus, scire
 oportet iuridicalem causam eam esse, in qua æqui
 5 & iniqui natura, præmiij, aut pænæ ratio contine-
 tur. Quod aperte firmat iurisconsultus dicēs, bo-
 ni & æqui notitiam profiteamur, æquū ab ini-
 quo separantes, licitum ab illicito discernen-
 tes, bonos non solū metu pænarum: verūm
 præmiorum quoq; exhortatione efficere cu-
 pientes. Quod dicere, nihil aliud est, quàm iusti-
 tiam, ut nos supra fecimus, in commutatiuam, &
 distributiua diuidere. Omnis enim & præmiij, et
 pænæ ratio, ad distributiua pertinet, æqui verò,
 & iniqui natura, ad cōtractus, & commutationes
 attinet, de quibus tot, tantisque, ac tam innume-
 rabilibus iurisconsultorum libris agitur. Cete-
 rum præmiorum, pænarumq; silua latissima est, de
 5 qua nos postea nonnulla dicemus. Nunc unum
 tantūm, atque alterum distributiua exemplū pro-
 ponamus. Iulianus iurisconsultus in. l. 13. ff. de lib.
 & posthu, acutissimè ita scripsit. Si ita scriptū sit,
 si filius

si filius mihi natus fuerit, ex beſſe hæres eſto:
 ex reliqua parte vxor mea hæres eſto, ſi ve-
 rò filia nata fuerit ex triente hæres eſto:
 ex reliqua parte vxor hæres eſto. Si filius & fi-
 lia nati eſſent: dicendū eſt aſſem distribuēdū
 eſſe in ſeptē partes: vt ex his filius quatuor, v-
 xor duas, filia vnā partē habeat. Ita enim ſe-
 cundū voluntatē teſtantis filius altero tan-
 to amplius habebit, quā vxor: item vxor al-
 tero tanto amplius habebit, quā filia. *Cuius*
distributionis ratio ex ſuperioribus apertiſſima
eſt. In hac enim ſpecie iuſtitiam conſtituit teſtato-
ris voluntas, quam pro lege ad unguem ſerua-
ri, iura conſtituunt. Voluntatem autem teſtan-
tis eam eſſe conſtat: vt mater duplum habeat ad
filiam, filius verò duplum habeat ad matrem. Si
& filius, & filia nati ſint, minimos numeros qua-
rere oportet, & ſecundū eos partiri. Sunt autem
in hac hypotheſi minimi numeri, vnum filia, duo
matris, quatuor filij. Qui ſimul omnes collecti
ſeptem efficiunt. Alterum exemplum eſt in. l. 80.
ff. de leg. 1. Is, inquit, qui ſola triginta reliquerat
 Titio triginta legauit, Seio viginti, Meuiode-
 cē. Maſſurius Sabinus probat Titium quindecim:
 Seiū decem, Meuiū quinq; cōſecuturos.

Ad

7 Ad quam formam & mille alia causa facile possent proponi, nulloq; negotio in eis recta distributio constitui. In commutativa multò aliter se res habet. Debitum enim inde consurgit, quòd res fuit ab altero possessa: ergo nullo habito meritorum, personarum respectu, oportet unicuique tantum referri, quantum ipse contulerat, ut verbi causa. Quintius atque Sulpitius cum societate inirent, uterq; quinque habebat, mutuo Sulpitius unum Quintio dedit, unde duo hic plura, quam ille habet: exigit iustitia commutativa, ut Quintius Sulpitio, quod suum est reddat, quodque mutuo acceperat, solvat, nulla personarum qualitate, aut conditione aestimata. Ea ratione, quòd inter quoscunq; lege, aut more contractus celebratur, commutativa iustitia non debet variari. Si Sempronius Titio servum vendat, quinquaginta aestimatum aureis, quinquaginta aureos reddere Titium Sempronio æquum est. Quòd si ille pro mancipio, equo, veste, domo, plus exigat, quam iusta aestimatione res valeat, iniuste agit, nec minus ille, si viliori pretio, quam æquum est, emat. Hic enim est finis commutative iustitie, ut in emptionibus, venditionibus, permutationibus, ceterisque contractibus, æqualitas omnino servetur. Unde formula illa

in arbitrio

in arbitrio rei uxoria. Melius, æquius. in fiducia.
 vt inter bonos bene agier oportet, & sine
 fraudatione. *Et illa etiam in contractibus. vti ne*
propter te, fidem uel tuam captus, fraudatus uel
sim. Atque hæc quidem satis de hac iustitie diui-
sione: nam quod de proportionibus Geometrica, Et
Arithmetica hac occasione disputari solet, reli-
quasque huius virtutis partitiones, non est cur refe-
ramus, quæ à multis, Et philosophis, Et iurisconsul-
tis sunt tradita: interque reliquos à Corasio de iuris
arte. 1. part. c. 23. Et Roscio lib. 2. memorabiliũ. c. 2.
Ex quibus omnibus ad explicationem deueniendũ 8
esset. l. in causa. s. idem Pomponius. ff. de minor. Et
l. item si queritur. s. quemadmodum. ff. locati. ubi
Paul. Et Ulpianus asserunt, in pretio emptionis, Et
uenditionis naturaliter licere contrahentibus se
circumuenire. Quod Fortunius intelligit in tracta-
tu de ultimo fine utriusque iuris, illatio. 17. colu. 62:
nu. 197. ut quemadmodum in emendo, Et venden-
do naturaliter concessum est, quod pluris sit, mino-
ris emere, quodque minoris sit, pluris vendere, ita in-
uicem circumuenire. Circumuentio ergo debet esse
secundum licentiam naturalem, quæ est, ut pluris ven-
datur. Itaque intelligendum est, non licet natura-
D liter

liter, se circumuenire: sed licet, se circumuenire naturaliter, id est, circumuentione naturali, absq; fraude doloue. Aliter intelligit Didacus à Couarruias ex theologorum, ac iurisperitorū doctrina considerans, quod iustum pretium rerum nequaquam consistit in puncto indiuiduo, sed in mediocritate quadam, quæ latitudinem habet per gradus, est enim cuiusque rei pretium triplex: supremum, infimum medium. Nec potest acciderere rem aliquam ita precise ualere centum, ut nec ualeat plus, nec minus, ualeat namque pretio medio centum, pretio supremo centum & quinque, infimo nonaginta quinque, atque in hoc triplici pretio, iniquitatem negat posse consistere. Quomodo affirmat intelligendum quod in predictis iuribus dicitur, licere naturaliter contrahentibus in pretio emptionis, & uenditionis se circumuenire, modo ea deceptio, intra latitudinem iusti pretij, & eius mediocritatem contingat, alioqui licere non posse naturaliter, neque ulla lege probari. Vel iurisconsultorum responsa, ad mutuam, tacitamq; contrahentium indulgentiam pertinere ait, quæ condonare uidetur, ob naturam contractus modicam lesionem. Siquidem impedirentur commercia, si semper exacta illa pretij equalitas foret.

anxiè,

anxiè, & scrupulosè consideranda. Aliter quoque rem istam explicat Domini, Soto lib. 6, de iust. & iur. q. 2. art. 3. dicens sensum illorum iurium non esse, ut cateri putant, intra latitudinem iusti pretij, quia intra hos carceres nullum habet locum deceptio, neque ulla opus est remissione, cum tota latitudo iusta sit. Sed intelligendum citra dimidium iusti pretij, & ideo ait naturaliter, quia humanum ingenium, lucri avidum, in culpa est. Quare, licere, illic non est idem, quod sine culpa, sed impunè in humano foro. Quorum omnium sententia Ario Pinelo non placent, qui bonis rationibus, et authoritatibus interpretatur, naturaliter, id est iure gentium, in prima parte. c. 1. numer. fina. l. 2. C. de rescind. vendi. Legitimè autem fieri posse hanc interpretationem multis exemplis docent Corasius de iuris arte. 2. parte. c. 5. & Rfocius libr. 2. memorabi. c. 7. & 8. Postremò Antonius Meneſius in. l. 2. C. de rescind. vend. nume. 10. sex modis hunc nodum explicat eleganter. Atque de ea re hæctenus. Nunc quando præclarissimam omnium virtutum iustitiam, suum cuique reddere mōstravimus, de iure, id est de arte, qua id fit, pauca dicamus.

I NAM vt eleganter Celsus definit, ius est
 ars boni, & æqui. *Quam diffinitionē adeo
 multis modis nostri dd. contorquent, vt singulas
 eorum sententias referre, singulaq; argumenta re-
 2 fellerere, quasi Hydræ capita esset amputare. Accur-
 sius & Vacca artem, idest sciētiam finitam inter-
 pretantur. Alij artem, idest hominis artificium, ex-
 ponunt. Corfa, de iure civili in artem redigen, ar-
 tem, hoc est collectionem, ac scientiam omnium præ-
 ceptorum boni, & æqui intelligit: alij artē, pro exer-
 citio, usurpant. Lorientus Salinien, artē pro recta
 rei faciēda ratione, seu præceptione accipit: vt sen-
 sus sit, ius est recta boni, & æqui faciēdi præceptio.
 Quod verò ad bonum, & æquum attinet, Budæus
 equitatem intelligit, Lorientus æquum à bono dif-
 ferre existimat, vt species distat à genere, sed ubi
 bonum, & æquum dicitur, pro sola equitate acci-
 piendum docet: & bonum, maioris tantum decla-
 rationis causa poni, quoniam copula, &, posita in-
 ter genus, & speciem, genus ipsum per speciem re-
 stringere, & declarare solet. Alciatus bonum ab
 æquo, Accursium sequutus, separauit. Zasius nos
 iubet*

iubet intrepidè tenere contrariam sententiam, in-
 terpretaturq, ius est ars boni, & æqui, idest regula
 iustitiæ, ad temperamētum comparata. Antonius
 Vacca ius tātūm civile diffinire Celsum putat: et
 artē boni, & æqui, idest æquitatis, & iustitiæ. Ma-
 rius Salomonius dum pleniorē ex suis problema-
 tibus subit interpretationē, quid causa est, inquit,
 quòd Vlpianus, siue Celsus ius artem appellat, &
 nō scientiam? de officio, respōdet, boni viri Celsus
 loquitur, quod in actiōe versatur: ideo ius est ars,
 intelligo exercitiū boni, & æqui viri, veluti virtus
 dicitur ars boni hominis, philosophia ars sapientiæ
 studiosi, & iniqui ars nequitia. Nō enim de iurisō
 sultorū hic agitur sciētia, quæ est, nō ignorare quid
 quid legib⁹ scriptū, prudētiumve autoritate dige-
 stū est, in qua cognitione nullū artificiū requiritur,
 præter assiduā lectiōnē. Ars itaq, iuris cōsulti, idest
 boni, & æqui viri, in æquitate colenda cōsistit, quæ
 nullo scripto, sed sola recta ratione cōtinetur, & in-
 genio sapiētis cōcipitur, duce iustitiæ, atq, magistra,
 hæc Marius. Ferrarius autē Montanus bonū ab
 æquitate quodāmodo separare videtur, cum ait,
 certè quòd boni simus, ad nos quoq, redū dare solet,
 quòd verò æqui, ad alterū tātūm, id quod præcipuè,

iustitia munus est. Coras. boni, & equi, inquit, hoc est, iustitia, et equitatis, nō verbis, aut literis legū conclusa, sed in mente, ac ratione legis posita: hanc esse ait benignā iuris interpretationē, cui strictum ius oppositū sit. Quid referā, quod obscuris sensibus, & tenebricosis, Bart. hoc loco de materia copulativa disputat? Quid eloquētia plenā Paul. Castren. inuectivā cōtra idiotas mercatores recensēā, qui se equitatis magistros predicant, atq; legis peritos cōtēnunt, dicētes, quōd vadūt per cavillationes? Quid Alberici transcribā interpretationes, ac cōmenta, meo certē rudi ingenio, adeō flexiloqua, & tortuosa, ut interpres egeat interprete? Quid illā Baldi indoctā, ne dicā turpem, assertionē reprehendā, qui dum materiā copula intrare festinat, illud quod minimē decebat, fatetur: leges quasdam esse bonas, & quas verō minimē, aliasq; reperiri aequissimas, quae certē bonae nō sint. Dies me primū deficeret, quān hae mōstra numerarē, nō dico superarē. Ego sic existimo, agi hīc nō de iure publico, vel privato, non de iure stricto, neq; bona fide, non de iure naturali, neq; civili: harū omnīū enim partium, genus, est ipsum ius per se sumptum, et uti suprema omnīū regula cōsideratum. Quapropter am-

priori

pliori nos modo cōsideremus, si quicquid p̄ficere possi- 4
 mus. Deū, nō aliud quippiā causam esse cōdēdarū
 legū, legumq; latorum, non ad aliud, q̄ ad amplitudi-
 nē virtutis p̄spicere oportere, ut eis utentes, beati
 efficiantur: vel hi, qui philosophiā supremis labris
 gustarūt, nō solum qui se benē intus insinuarūt, nō
 dubitant. Quo fit, ut id maxime legūlatoribus sit
 curandū, si quid modo p̄futuri sunt, ut sensim in
 civitate, bonū et aequitatē disseminent: quæ si ciues,
 vel premiorū expectatione, vel poenarum metu ob-
 servauerint, et coluerint in beata Repub. beatam
 prorsus, atq; felicē vitā degant. Sunt autē bona du-
 plicia: alia humana, divina alia, p̄cedent q; à divinis
 humana. Si qua verò civitas maiora suscepit, mi- 5
 nora quoq; possidet: sin autē illis caret, utrisq; priva-
 tur. hæc bona Plato lib. i. de ll. ita partitur, Mino-
 rum, inquit, primum est sanitas, forma secūdum,
 tertium vires ad cursum, ceterosq; corporis mo-
 tus, quartum divitiæ, quæ cæcæ non sunt, sed acutē
 cernunt, si prudentiam sequūtur. Quæ quidē pru-
 dentia, divinorum bonorum dux prima existit.
 Deinde post mentē temperatus animi habitus. Ex
 his duobus, cum fortitudine mixtis, iustitia tertio
 emergit. Fortitudo quartum tenet locum, quæ

omnia humanis illis natura proponuntur. Quare oportet ut legis quoque lator, et ipse hunc ordinem sequatur, et mādēt omnibus, ut semp̄ ad hęc ipsa respiciētēs in singulis operētur: humana enim ad diuina, diuina verò ad mentē principem referenda sunt. Nunc ius uniuersum circa hanc bonorū partitionē, id est senatus prudentiā, proconsulū, et praesidū temperantiā, pratorū, et magistratū iustitiā, imperatorū, et ducū fortitudinem versari: neque quidquā quod ad sanitatē ciuiū, formā urbis, atque reip. vires militū, reliquaque quae populo sint necessaria, à iure pratermitti, apertissimis ostēdamus exemplis. Ac Primum quantū valetudini nostrae prospiciat iuris prudentia, edicto adiliū curuliū ostenditur. ff. de adili edicto in. l. hi enim, cū sequēti, quo cauebatur, ne quis canē, verrem, vel minorē aprū, lupum, ursum, pantherā, leonē, uel aliudue quod noceret animal, siue soluta essent, siue alligata, ut contineri vinculis, quo minus dānum inferrent, nō possent, qua vulgo iter fieret, ita habuisse velit, ut cuipiā nocere, dānumue dare posset. Si aduersus ea factū fuisset, et homo liber ex ea re perijisset, solidi ducenti, si nocitū homini libero esse diceretur, quanti bonū, aequum iudici videretur, cōdemnare

tur, ceterarū rerum, quanti damnū datum, factū
 ne esset, dupli. Quin & Paul. i. c. vel ipsas delicias
 nobis querere, et procurare videtur in. l. i. ff. de ex-
 tra. cri. fit (inquit) iniuria cōtra bonos mores,
 veluti si quis fimo corrupto aliquē perfude-
 rit, ceno, luto oblinuerit, aquas spurcauerit, si
 stulas, lacus, quidue aliud ad iniuriā publicā cō-
 taminauerit, in quos grauiter animaduerti so-
 let. Cōtra quos similiter et plato lib. 8. de. ll. ita dispo-
 nit. Si quis spēte alienā aquā, siue scaturientē ē fon-
 tibus, siue collectā, veneno, aut foueis, aut ablatio-
 ne corruperit, ad ediles deferatur, ubi si deliquisse
 cōuincitur, dānum restituat, et fontes, aut aquarū
 vasa, ut interpretes singulis faciendā semper pur-
 gationē iudicauerint, ita purget. De qua eadem re
 insignis est Imperatorū Archa. et Honorij disposi-
 tio, in. l. cū supra. C. de re mili. li. 12. Cū supra virē-
 tes (aiūt) fluminū ripas, omnis legionū multi-
 tudo cōsistit, ideō prouida authoritate decer-
 nimus, vt nullus omninō immūdo fimo for-
 didatis fluētis, cōmune poculū polluat: néue
 abluēdo equorū sudores deproperans publi-
 cos oculos nudatus incestat, sed pcul à cūcto-
 rū obtutibus in inferioribus partibus fluuio-
 rum

rū hoc ipsum faciat. *Ulpia. quoq; quān sit de ho-*
minū salute curiosus, et in omni ordinatione poli-
tus, perspicite. i. lib. 71. ad edictum. siue in. l. i. ff. de
Cloac. ita ait. Curauit autē prætor per hæc in-
terdicta, vt cloacæ & purgētur, & reficiant:
quorū vtrunque ad salubritatē ciuitatū, & ad
tutelā pertinet. Nā & celū pestilens, & ruinas
minātur immūdicieꝝ cloacarū, si non reficiāt.
Quamobrē è Rep. certē statutū est in. l. de pupillo.
ff. de noui oper. nun. Si quis riuos, vel cloacas velit
reficere, vel purgare, operis noui nuntiationē meri-
tō phiberi: cūm publicē salutis, & securitatis in-
 8 *terfit, & cloacas, & riuos purgari. Quid quod*
in. ll. 12. tabularū sancitū erat, in urbe ne sepelito.
Et quod D. Adrian⁹ in. l. prætor ait. ff. de sepul. vio-
lat. rescripto pœnā statuit quadraginta aureorum
in eos, qui in ciuitate sepeliunt, et locū publicari ius-
sit, Et corpus transferri, mortuorum ne causa cre-
dimus stabilitū, an viuorū potiūs cōmodo, Et salu-
britati cōsultum? innumera certē sunt, quæ referri
possent, si infirmis, Et aduersa valetudine cōflicta-
tis, à iure data privilegia, essent numeranda. Illud
 9 *solummodo pponamus, qđ Iulian. I. C. scripsit, in. l.*
quisitū. ff. de re iudi, vt apertissimē pateat, esse iu-
ris prudentiā, de ciuū valetudine mirū in modum
 solici-

solicitā, quęsitū est (inquit) cūm alter ex litiga-
torib⁹ febricitans discessisset, & iudex absente
eo p̄nunciasset, an iure videret̄ p̄nunciasse, re-
spōdit. Morb⁹ sōnticus, etiā inuitis litigatorib⁹
aciudice, diē differt. Sōnticus aut̄ existimādus
est, qui cuiusq; rei agendæ impedimento est.
Litigātī porrò quid magis impedimēto est,
q̄ motus corporis cōtra naturā, quē febrē ap-
pellāt? Igit̄ si reiiudicādę tēpore, alter ex liti-
gatorib⁹ febrē habuit, res nō videtur iudicata.
Quid nunc ostendā, morbū à pœna, à mora, à resi-
dentia, à datijs, & gabellis, à contumacia, à cursu
p̄scriptionis excusare quēq; cui malè sit? Notiora
sunt hæc, q̄ ut vobis sapiētissimis, et eruditissimis
viris p̄ponēda sint. Illa una repartē hęc concluda-
m⁹, quā argumēto. l. huiusmodi. §. legatū. ff. de leg.
1. notāt Petr⁹, Cyn. Bal. Ange. Nicol de Neapol.
et Paul. de Cas. scilicet q̄ natus extra civitatē tē-
pore pestis, fingitur nat⁹ in ea civitate, qua propter
morbū mater aufugerat. Ex qua conclusione in-
ferunt ad statutū, quo caueretur, nullū in collegio
admitti, nisi sit nat⁹ in civitate, vel nisi sit civis ori-
ginarius. Quam decisionem audacter etiā appro-
bant Ioann. de Plat. in. l. filios. C. de muni. & orig.
lib. 10. et Panor. in. c. Rodolph⁹ de rescr. Felinusq;
affirmat

affirmat, fuisse practicatū in sua persona quā: opi-
 nionē cōmuniter dicunt receptā Lancelo Deci. in. l.
 heres absens. §. proinde. ff. de iudic. et Frac. de Rip.
 in tractatu de peste. Hanc aut conclusionē unā ex
 multis libuit annotare, quod vidē esse utilē, & pra-
 cticabilē, tam in beneficijs patrimonialibus, quā in
 II pragmatica sanctione Hispana, qua cauetur, ne
 quis extra Hispaniā natus, beneficia ecclesiastica,
 neq; ullos ecclesiasticos redditus, possit in Hispania ob-
 tinere. Quare nō procederet, si morbū mater au-
 fugiens filium pareret, fingeretur enim ille natus, si-
 ve in ciuitate, unde erat oriūdus, ad patrimonialia
 beneficia, siue intra regnum, ne lege regia à fructi-
 bus ecclesiasticis pelleretur. Quod si subsistente ra-
 tionis idētitate, argumētum de morbo ad bellū va-
 lere cōcludunt Bar. in. l. naturaliter. ff. de vsuc. A-
 lex. cons. 30. lib. 5. et Panor. cons. 3. & cons. 18. lib. 2.
 notanda certē ampliatio est, & ut causidici solent
 dicere, de pane lucrando, ad ea quae paulò ante de-
 monstrauimus. Sed quandoquidē satis probatū est
 id maximē leges nobis cōmendare, ut firmi, valen-
 tes, & sani simus, nihilq; à nobis, nisi prorsus confir-
 matis, cōmodē, & per valetudinē iura poscere, de
 12 forma iā sequitur, ut pauca dicamus. Formā vero
 urbis

urbis curæ esse legumlatoribus Vlpianus lib. 3. opinionum, apertè docet, & in l. 7. ff. de offi. præf. dum ait. Præfes prouintiæ inspectis edificijs, dominos eorum causa cognita, reficere ea compellat, & aduersus detrectantem, competenti remedio deformitati auxilium ferat. & Iulian. libr. 48. ff. sicut (inquit) is qui nullo prohibente in loco publico ædificauerat, cogendus nõ est demolire, ne ruinis vrbs deformetur: ita qui aduersus ædictum prætoris ædificauerit, tollere ædificium debet: alioquin inane, & lusorium prætoris imperium erit. l. final. ff. ne quid in loc. pub. Et ne in re non dubia pluribus utar testibus non necessarijs: quàm multis prætorum, ædilium, aliorumq; magistratuũ ædictis, pulchritudini ciuitatis, & reipub. caueatur, vel ex plerisq; Pandectarum titulis, quibus nihil aliud continetur, satis constat, ut ff. ne quid in lo. sacr. vel itinere fiat, de locis, & itineribus publicis, de loco publico fruendo, de via publica, & siquid in ea factũ esse dicatur, de via pub. et itinere publico reficiendo, de ripa munienda, de riuis, de fonte, de cloacis, de operib. pub. alijsq; innumeris, quibus innumera circa decorum, & ornatum urbis disponuntur. Iam

verò

13 *verò quàm sit nemini panitendum, nõ de formem esse natum, non est quòd pluribus doceamus verbis, cum videamus sibi ministros diligentē, ipsum etiam summum opificem, celsa super arce sedentem, cui surgunt omnes de sedibus altis calicola, ceduntq; patri, neque sustinet ullus in solio mansisse suo, sed alacres omnes stant è regione Dei, solus ipse resedit celsior editiore throno. Is. c. 21. in Levitico, Mosem his verbis affatur. Loquere ad Aaron, homo de femine tuo per familias, qui habuerit maculã, non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium eius. Si cæcus fuerit, si claudus, si vel paruo fuerit, vel grãdi vel torto naso, si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiem, si impetiginē in corpore, vel herniosus. Omnis qui habuerit maculã de femine Aarõ sacerdotis, nõ accedet offerre hostias dño, nec panes Deo suo. Qua de re satis multa in decretalibus, de corpore vitiatas ordinandis, vel nõ, & in decreto. 49. et 55. distin, a quissimè certè iudicio meo. Quid enim aliud egregia forma speciesq; in adolescentia sunt, quã optima indolis, & bonitatis obsides, & fidelissima pignora? Quòd si pravo*

si pravo cultu in his aliquando sopita virtus con-
 nuet, & adolescentia capitur voluptatibus, hilari-
 tate frontis, alacritate oculorū, habitudine corpo-
 ris, ac liberalitate vultus totius, qui sermo quidam
 tacitus mentis est, in errorem impulsos nos, in frau-
 demq; inductos querimus. Quis enim est qui ocu-
 lis pulchritudinem rerum aspernetur, quis est qui
 suavitatem ingenui vultus excludat? Pulchritu-
 do corporis, apta compositione membrorum, cuius
 nō movet oculos, & delectat, hoc ipso quòd inter se
 omnes partes quodam lepore consentiunt? Ego cer-
 tē Socratis de hac re sententiā libenter amplector.
 Si quo in homine hac cōcurrāt, ut in animo pulchri-
 mores insint, & in corporis specie illis singula corre-
 spōdeant, consentiātq; eandē suscipientia rationē,
 pulcherrimū hoc esse ei, qui inspicere possit specta-
 culū. Quo fit, ut nullo modo sit audiendus Alberi. ¹⁴
 de Rosat. qui in. l. ex hac. ff. si quad. paup. fecis. ait,
 nota quòd in hominibus nō attēditur deformitas.
 Quinimò eadē dispositione, ex qua ipse hanc rusti-
 cā sententiam deduci falso credit, apertissimè cō-
 trariū probatur. Caus nāq; lib. 7. ad edictū provin-
 ciale, ut. d. l. ex hac, quā ad cōfirmandā opinionem
 suā ille doctor allegat, refertur, ita scripsit. Ex hac
 lege

lege iam non dubitatur, etiam liberarum per
 sonarum nomine agi posse: fortè si patrè fa-
 miliàs, aut filium familiàs vulnerauerit qua-
 drupes: scilicet vt non deformitatis ratio ha-
 beatur, cùm liberum corpus æstimationem
 non recipiat, sed impensarum in curatione fa-
 ctarum, & operarum amissarum, *vt pote quæ
 facile æstimari possunt, haberi rationem, non for-
 ma, atque elegantia, quæ pretio numario ponde-
 rari nequeunt.* Iurisconsultus precipit damna
 sibi, non vulnera sarciri, glossator clamat, *Et
 vacuos numis loculos, non vel cicatricibus ple-
 nam queritur faciem.* Adeò nescio quomodo nihil
 tam absurde dici potest, quòd non ab aliquo dica-
 15 tur istorum. Sed iam progrediamur longius, et ad
 ea quæ de viribus dicenda sunt, bona fortuna comi-
 te properemus. De quibus pauca referre suffice-
 ret, si Clinia Cretensis esset standum sententia, qui
 omnes ferme leges, ita legumlatores iubet conscri-
 bere: vt præcipuè ab bellum respiciant, quasi cetera-
 rum rerum nulla sit utilitas, non possessionum, non
 artium, nisi quis bello superet: cùm omnia bona eo-
 rum, qui victi sunt, ad victores illicò transeant cui
 Et poeta Tyrtæus facile consensit, dum ait, nullam
 illius

illius ipse facio mentionem, nec omninò ullius pretij existimandum cēseo, etiam si ditissimus omnium sit, etiam si multa bona possideat, qui non semper optimè gerat se in bello. Nos verò de fine legum alio loco dicemus. Quod ad rem nunc attinet, illud non dubito utilissimum fore Reipub. si saltandi, iaculandi, luctandi, & equitandi gymnasia sint, in quibus aptè iuvenes exerceantur, magistriq; dentur pueris, à quibus omnes armatorum dimicationes, acierum ordinationes, ductiones exercitus, castrorum metationes, & quaecunque ad equestrem pertinent disciplinā, edoceantur. Cùm nemo ignoret, pueritia rectè educata, facilem reliquæ vitæ fore gubernationē. A qua sententia non alienos credo fuisse iurisconsultos, cùm in l. qua actione. ff. ad l. Aquil. ab Ulp. ita referatur scriptum. Si quis in colluctatione, vel in pancratio, vel pugiles, dū inter se exercentur, alius aliū occiderit, si quidem in publico certamine alius alium occiderit, Aquilia cessat: quia gloriæ causa, & virtutis, nō iniuriæ gratia videtur, damnū datū. Quæ dispositio Platonis quoq; lege lib. 10. de legib. comprobatur, dum ait, Si quis in certamine, publicisq; gymnasijs, non sponte, sine confestim, sine po-

ste à ex vulneribus sequuta mors sit, amicum homi-
 nē interfecerit, vel in bello similiter, vel in exercita-
 tione bellica, à magistratibus instituta, sine nudis
 corporibus, seu ad imitationem veri belli arma-
 tis, secundum legem à Delphico Apolline latam,
 mundus sit. Nec verò solum ad hac exercitia,
 quibus adeò disciplina militaris inuatur, loca vi-
 dentur à iurisconsultis cōstituta: sed et ludo quoq;
 pila, quem agilitati, & exercitationi corporis con-
 ferre maximè nemo dubitat. Nam in l. ii ff. ad l.
 Aquil. ita Mela scribit. Si cum pila quidā lude-
 rent, vehementius quis pila percussa, in tonso-
 ris manū eā deiecerit, & sic serui, quē tonso-
 radebat, gula sit præcisa, adiecto cultello: in
 quocunq; eorum culpa sit, eum lege Aquilia
 teneri. Proculus in tonfore esse culpam. Et sa-
 nē sibi tondebat, vbi ex consuetudine lude-
 batur, vel vbi transitus frequēs erat: est quod
 ei imputetur. Quamuis neq; illud malè dica-
 tur, si in loco periculoso sellam habenti tonso-
 ri se quis cōmiserit, ipsum de se querēde bene.
 Vbi autem conueniat hac loca cōstitui hinc exerci-
 tationibus apta, Plato de legibus lib. 7. aperte do-
 cet. Doctrinarum enim publica aedificia triperito

in media urbe locavit: foris verò in suburbijis e-
 quorũ gymnasia: locaq; insuper à pla ordinavit, v-
 bi iuventus ad arcũ, et telorũ iactũ instruatũ, ex-
 erceaturq;. Quã constitutionẽ ius civile confirma-
 uit in. l. item si obstetrix. ff. ad. l. Aquil. S. ultimo. v-
 bi dicitur. Sed si per lusum iaculantibus feru⁹
 fuerit occisus, Aquilia locus est. Sed si cum
 alij in cãpo iacularentur, feru⁹ per eũ locũ trá-
 fierit, Aquilia cessat: quia nõ debuit per cam-
 pũ iaculatoriũ iter intẽpestiuẽ facere. De di- 17
 vitijs qua inter humana bona cõputantur, nihil ne-
 cesse est ostendere nos, expedire Reip. locupletes ha-
 bere ciues, idq; legislatoribus maxima cura esse. Vt 81
 enim in Phedone dicitur, ppter pecuniarũ posses-
 sionẽ omnia bella nobis sunt: itaq; nihil ad hãc rem
 opus est moni ore. Quin utinã modò nostra redi-
 rët in more estẽpora priscos, sed sauior ignibus Æth-
 na, feruẽs amor ardet habẽdi. Verũm cũ authore
 Plat. li. 2. de Rep. nullus nostrũm ex seipso sufficiẽs
 sit, sed multorũ indigens (prima namq; et maxima
 omniũ indigẽtia, est preparatio vict⁹, ut et sim⁹, et
 vivam⁹, habitationis secũda, tertia vestitus, et hu-
 iusmodi) qđ unũ ille putat, nõ aliud extitisse ciuita-
 tib⁹ cõstituedis initiũ, et foro nobis õrino, et nũmis

opus est. A grè enim aliter quàm emēdo, et vēden-
do inter se impertient ea, quæ singuli operantur: à
qua etiam doctrina non dissonant, quæ ab Aristot.
lib. 5. Ethic. de iusto commutativo, & repensione,
nūmo, & indigentia, sunt tradita. Quo fit, ut nō so-
lūm principes, magistratus, equitesq; sint in Repu-
necessarij, verūm & mercatores, agricola, texto-
res, sutores, quin & cupedinarj, cetarij, lanij, co-
qui, sartores, pistores, aucupes, ac reliqui Gnatho-
nis illius Terentiani salutatores, qui circa forū con-
stituti, & argento commutent cum his qui aliquid
vendituri sunt: & res quoque pro argento his lar-
18 giantur, qui empturi sunt. Quod si quis me inter-
roget, quemnam & in comparandis, & in erogan-
dis pecunijs modum probem, tenendumq; & ciuita-
ti, & ciuibus iudicem, Socratis mihi sententia pro-
fectò valdè semper arrisit, lib. de Rep. 9. qui id ma-
ximè cauendum magistratibus monet, ne quid in
urbe è suo statu dimoueat, vel indigētia pecunia-
rum, vel copia. Et Athenien. hospes lib. 5. de legib.
oportere dicit, ut in ciuitate, quæ summi morbi ex-
pers futura sit (dissidium, aut seditionem, summū
morbum appellat) nec extrema in aliquibus ciuiū
inopia sit, nec ingentes diuitie: nam utraq; illa ab
utrisque

utrisque his gignuntur. Quare oportet, ut a legi-
 slatore utrisque terminus statuatur. et lib. 3. de ll.
 dixerat, in quocunque hominū cœtu, neque inopia,
 neque diuitia sint, iustissimos mores adesse. Neq;
 enim ibi contumelia, neq; iniuria locū habet. Quā
 sententiam Baleares in insula sibi videntur persua-
 sisse, de quibus Diodorus. S. ita ait, Aureo nūmo,
 aut argenteo non utuntur, quæ afferri ad insulam
 prohibent, causam afferētes, Geryonē Chrysaoris
 filium, auro, atque argento opulentissimū, quondā
 ab Hercule bello expugnātū. Existimant enim eo
 pacto, cū auro, & argento careant, sese facile o-
 mnes vitæ insidias euasuros. Hanc obrē, cū olim
 cū Carthaginensibus militassent, ex stipēdio impen-
 so mulieres, ac vinū emptum secum retulere. Sed
 de his satis, nunc ad maiora veniamus. Diximus ¹⁹
 namque suprā, ita corpus colendum, ac nutrien-
 dum, ut ferina tamen, irrationalique voluptati nō
 indulgeat: non enim nos querere decet, uti vel sa-
 ni, vel formosi, vel robusti, vel diuites simus, nisi
 unā cum his & iustitiam coluerimus, ita ut cor-
 poris harmoniam, propter animi consonantiam
 temperemus. Quatuor enim virtutes fundamen-
 ta esse Reipubl. sine quibus illa diu stare non pos-

sit, nihil necesse est nos dicere. Nemo est adeo Gra-
 tionis expertus, & vitæ communis ignarus, qui dubi-
 tet virtutem animi esse sanitatem, pulchritudinē,
 & robur: pravitatem verò esse morbum, turpitudi-
 nem, & imbecillitatē. Morbum autem ita corpus
 inficere, ut perturbari, confundi, ac dissipari brevi-
 ter necesse sit, nulli dubium. Quapropter id nobis
 solummodo necesse est ostendere, quoniam modo à
 iure in civitatibus prudentiam, fortitudinē, tempe-
 rantiam, iustitiamq; plantari conveniat, ut felici,
 20 beatamq; prorsus vitam, & statu Resp. potiatur. Est
 autē tunc reuera civitas sapiens, cum optimis abū-
 dat consiliarijs. Perspicacia enim in consilijs, scien-
 tia quaedā est, quæ benè consultā, et sapientē efficit
 civitatē. Siquidē propter fabrorū scientiā, fabrile:
 propter agriculturā, agricolariam, non prudētē
 Remp. appellaremus. Tunc sapientis meritò no-
 mē sortitur, cum ea pollet in cōsultādo perspicacia,
 ut & quæ foris, & quæ domi gerēda sunt, rectē di-
 sponat. Parva sunt enim foris arma, nisi sit cōsiliū
 domi: verissimēq; abundās bellicis laudib; vir Gn.
 Pōpeius, multis audientib; dixit, frustra se tertium
 triūphū deportaturū fuisse, nisi Ciceronis in remp.
 beneficio, ubi triūpharet, esset habiturus. Vnde Ci-

cero in Catone maiore, siue de Senectute, eos qui cōsilio, et authoritate Remp defendūt, similes esse ait gubernatorib⁹ in nauigādo: qui cūm alij malos scādūt, alij per foros cursitāt, alij sentinā exhauriūt, illi dū in puppi quieti sedentes clauum tenent, multō maiora, et meliora faciunt, cūm non viribus, aut corporis velocitate res magna gerantur: sed consilio & authoritate, & sententia. Qua verò in parte ciuitatis hac virtus locata sit, nūc facile quiuis intelliget. Si enim magistratus, & iudices fuerint prudentes, tota certè Resp. prudens erit. Ars autē id efficiendi ea profectō est, si nullius rei maior fuerit principibus cura, q̄ ut ad hac munera probat & fidei homines deligantur, dentq; operā, ne in ambiēdis magistratibus, tennes opes, nulla facultates, exigua amicorum copia, si modò ingenio, & usu sint fulta, vel cū aduersario gratiosissimo contendere pertimescāt: sed potius cuiusque causa, non ex opibus, sed ex veritate pendatur, honorem unicuique conuenientem tribuentes, totius potius Reip commodum, ac salutem, quā singulorum gratiam, & utilitatem expectantes. Et ideo Pomponio lib. singulari. Enchiridij authore, & in l. 2. ff. de origine iur. prope finem. Optimus princeps Adrianus

cum ab eo viri pratorij peterent, ut sibi liceret re-
 spondere (primus enim ille, ut maior iuris authori-
 tas haberetur, constituerat, ut ex autoritate eius
 responderent) optimè rescripsit eis, hoc non peti,
 sed præstari solere. Sabino autem qui in equestri
 ordine, iam grandis natu, & ferè annorū quinquaginta
 receptus erat, cui nec amplæ facultates erant,
 sed plurimum à suis auditoribus sustentabatur,
 ut populo responderet, à Tyberio Casare conces-
 sum est, nulla divitiarum, nulla dignitatis, nulla
 gratia, sed virtutis, atq; eruditionis solum ratione
 habita. Ad hanc rem, illud Platonis lib. 3. de Re-
 publ. pertinet: Deum cum nos formaret, aurum
 in eorum generatione miscuisse, qui ad imperandū
 nati essent, propterea quòd essent honoratissimi: il-
 lis autem, qui ad auxiliandum, argentum indidisse:
 ferrum verò, atque æs agricolis, atque alijs opi-
 ficibus. Euenit quandoque, ut ex aureo nascatur
 argenteus, & ex argenteo similiter aureus: cæte-
 raque ita vicissim. Quapropter ipsis principibus
 Deum Opt. præcepisse, ut singulari cura, & soler-
 tia dignoscant, quid ex quatuor his potissimum, in
 quorumcunque animis sit immixtum: & si quis
 ex aureis nascatur aeneus, aut ferreus, nullo pacto
 mise-

misereantur, sed honorem illi natura convenientē
 tribuentes, inter opifices, et agricolas mittant. Rur-
 susque si ex ferreis nascatur aureus, vel argen-
 teus, honorantes extollant, partim quidem in custo-
 des, partim auxilarios. Quasi oraculum sit tunc
 Remp. periturā, cum ipsam vel aeneus custos, vel
 ferreus gubernabit. Quo fit, ut nō tam cuius quis
 filius sit, ut ei provincia demandetur, spectandum
 sit, quā illud considerandum, an per omnem vitā
 quae è republica sunt, procurauerit: quae verò cōtra,
 cauere didicerit. Atq; hoc illud est, quod pruden-
 tissimè Gregorium. IX. rescripsisse legimus in cap.
 fin. de off. Et po. iudi. deleg. Sedem apostolicam
 prouidere, negotijs intendere, Et non personis, qui-
 bus eadem committuntur. Illud autem obseruan-
 dum, attenteq; perspiciendum, sit ne vera, atque
 immobilis, an falsa potius, Et malitiosa eorum
 prudentia, qui in senatum sunt, aut in consilium
 publicum recipiendi, quique publicis sunt functu-
 ri magistratibus. Itaq; quemadmodum cum ten-
 tandi sunt pulli equini anniculi, aut bimi, sint pa-
 uidi, nec ne, ad strepitum, et tumultum ducuntur,
 sic Et hi, quibus Reipubl. clauus est tradendus, in-
 terribilia primum, Et aspera sunt impellendi, mul-

22 tōq; māgis quā migne aurū examinandi, ut appa-
 reat, cuius eorū in aduersis, & dubijs rebus calli-
 dora sint, & salubriora consilia: in quietis cogita-
 tionibus splendidiores, et prudentiores sententiæ vi-
 deantur. Nunc eodē modo temperantiam inue-
 stigemus, quæ rationis est in libidinē, atq; in alios nō
 rectos impetus, animi firma, & moderata domina-
 tio: de qua pauca dicamus. Nec enim nostri mune-
 ris est, de his virtutibus, earumq; partibus disputa-
 re, sed id solūmodo ostendere, iuris finē, atq; scopū
 esse, eas in ciuitate locare. Ut autē quæ sit ciuitas tē-
 perata, quaq; in parte Reip. tēperantia collocetur,
 videamus, ita cōsideremus. Diximus supra in de-
 finitione iustitiæ, ad virtutē homines natos, malo
 cultu, prauisq; opinionibus ita corrūpi, ut igniculi
 ferē extinguantur à natura dati, exorianturq; &
 confirmentur vitia cōtraria. Ex quo illud apertē
 sequitur, duo cōtraria inuicē, atq; è regione pugnā-
 tia, in unoquoq; nostrū esse. Vnū quod ad honesta-
 tē, religionē, pietatē, ac veritatē hortatur: alterū, qđ
 ad audaciā, vitū, & voluptates allicit, atq; impel-
 lit. Cuius rei clarissimus testis est Paul ad Gal. c. 5
 dum ait, caro concupiscit aduersus spiritū, spi-
 ritus aduersus carnē. hæc enim sibi inuicē ad-
 uersan-

uerfantur, vt nō quæcunq; vultis, illa faciatis. Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immūdicia, impudicitia, luxuria, idolorū seruitus, veneficia, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiōes, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrieta-
tes, cōmessationes, & his similia, quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agūt, regnū Dei non consequent̄. Fructus autē spiritus est charitas, gaudiū, pax, patientia, benignitas, bonitas, lōganimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. *Et ad Roman. c. 7. de seipso ingenuè fatetur, dicens, Video aliā legē in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christū dñm nrm. Igitur, ego ipse mente seruiolo gi Dei, carne autē legi peccati. De qua sentētia plura in ca. sed p̄sandū. 6. dist. et in. c. si Paul⁹. 32. q. 5. Cū igitur ex alto spectās lumine certo, Christ⁹ varia discrimina pugna, nostri miserat⁹, cū nobis auxilium mittit, vt spiritū, ratioq; carnē, sensualitatēq; vincant (ita enim quod peius in nobis est, doctores appellant)*

lant) temperantes tunc dicimur, atq; modesti. Vbi
 verò fortitudo cedit ignavia, iniustitia iustitiã su-
 perat, abstinentiam cupiditas, fidentiam diffiden-
 tia opprimit, intemperantes, crudeles, et minus mo-
 desti nominamur. Atq; hoc illud est, quod ab A-
 cademia principe dici solet, optimam esse victo-
 riam, ut seipsum quis vincat: turpissimum verò
 quiddam, et pessimum, ut à seipso vincatur. Quo-
 niam ergò, quemadmodum dictum est, nostrum
 quemlibet ad seipsum maximè affici, eodem mo-
 do singuli viri ad singulos, domus ad domũ, vicus
 ad vicũ, civitas ad civitatẽ, Resp. ad remp. se ha-
 bent: nunc facile intelligem⁹, ubi qui meliores sunt,
 deteriores superaverint, rectè domũ, vicum, civita-
 tem illã superiorẽ seipsa dici, & hoc triumpho non
 iniuria laudari: è diverso autẽ ubi è contrario fit.
 Locare verò tẽperantiam in aliqua Reipubl. par-
 te, sicut prudentiã fecimus, difficile est. Consonan-
 tia enim est, & harmonia magis, q̃ reliquæ virtutes
 similis. Et ut Platoli. 4. de Rep. voluit, instar har-
 monia, quæ diapason dicitur, per totam civitatẽ dif-
 funditur, fortiores, ac debiliores, potentiores, ac
 23 medios efficiens egregiè consonantes. Quo fit, ut
 princeps legibus solutus sit: ut in. l. princeps. ff. de
 legibus

legibus, non quia ei iniqua liceant, sed quia is esse
 debet, qui nō timore pœna, sed amore iustitiæ, equi-
 tatem colat, Reipub. procuret utilitatem, & in o-
 mnibus civium commoda, privata preferat volun-
 tati. Quo etiam modo intelligendum est, quod à D.
 Paulo. 1. ad Timoth. dicitur. c. 1. Lex iusto nō est
 posita, sed impio. & ad Gala. c. 5. Quòd si spi-
 ritu (inquit) ducimini, non estis sub lege: quasi
 dicat, iusti, religiosiq; homines, spiritu Christi vo-
 lentes ducuntur, non metu trahuntur ad ea inuiti,
 quæ sunt honesta, piaq;. Similiterque cum dicimus, 24
 ea quæ principi placent, legis habere vigorem, ut in
 l. 1. ff. de cons. princip. intelligendum est, quia princi-
 pi placere non licet, nisi quod lex, aut æquitas per-
 suadet, aut ratio cōmunis utilitatis inducit. In his
 autem eius voluntatem vim habere iudicij, decēs
 est: & rectissimè quod ei tunc placet, legis habet vi-
 gorem. Vnde digna vox est maiestate regnantis,
 legibus alligatum se principem profiteri, ut impera-
 tores Theodos. & Valent. Volusio prefecto prato-
 rio rescripserunt, in. l. digna vox. C. de legibus. Ve-
 rùm ne id quidē satis erit, nisi & clarissima præ- 25
 fectionis dignitas, sibi, quod est verissimū, per-
 suaserit, non ob id ab eius sententijs appellandi fa-
 culta-

cultatē, principali sententiā cōtra ius, et cōtra ma-
 iorum instituta, interdiciā esse, ut sibi quodlibet
 liceat: sed ob id potius qđ crediderit princeps, eos
 qui ob singularē industriā, explorata eorum
 fide, & grauitate, ad huius officij magnitudi-
 nē adhibentur, nō aliter iudicatuos esse pro
 sapientia, ac luce dignitatis suæ, quàm ipse fo-
 ret iudicaturus, ut egregiè docet Aurel. Arca-
 dius Charisius magister libellorū lib. singul. de off.
 præf. præt. Nec aliter est proconsul, quāuis plenissi-
 mam iurisdictionē habeat, omniumq; partes, qui
 Roma, vel quasi magistratus, vel extra ordinē ius
 dicūt, ad ipsum pertineant (ut li. 2. de off. procons.
 tradit Vlpia.) Est ideo maius imperiū in ea provin-
 cia habeat omnibus, post principem (ut idem I. C.
 docet li. 39. ad edictū) nec quicquam sit in provin-
 cia, quod non per ipsum expediatur. Obseruare au-
 tem proconsulem oportet, ne in hospitij præbendis
 oneret provinciam. Xenij quoque modum adhibe-
 re debet, ut neque morosè in totum abstineat, ne-
 què auarè modum xeniorum excedat. Nam val-
 dè inhumanū est, à nemine accipere: sed pas-
 sim vilissimū, & omnia auarissimū. Et man-
 datis quoq; continetur, ne donum, vel munus ipse
 procon-

dicet odium, vel fauor vsurpet, timor exulet, præmium, aut spectatio præmij iustitiã non euertat, sed stateram gestent in manibus, lances appendant æquo libramine, ut in omnibus quæ in causis agenda fuerint, præsertim in concipiendis sententijs, & ferendis, præ oculis habeant solum Deum. Est ergo maximũ hoc, & præcipuum, in Repub. temperantia fundamentum, licet id solum temperatam Remp. non efficiat, si principes, magistratusque temperantes sint. Quid est enim negotij continere eos, quibus præsis, si te ipse contineas? Certè qui pecunia, voluptati, omniumque rerum cupiditati resistit, nullum periculum est, ne improbum negotiatorem, paulò cupidiores publicanum comprimere nõ possit. Verũm Imperatores, Reges, Proreges, te quoque illustrissime Præses, & vos senatores illustres, hæc habere, ut certè habetis, virtutes, nequaquam satis est, sed circumspectandum est vobis diligenter, ut in hac custodia imperij, & gubernatione, nõ vos unos, sed omnes ministros imperij, focijs, & ciuibus, et Reip. prestare videamini. Neque satis est, post iniunctã provinciam, scrutari omnes eorũ sordes, excutere unumquemque illorum. Si enim delectus, non ex

etate, honore, et dignitate præstantibus fiat: sed ex
 ambitiosis, & adulatoribus, nihil mirandum est, si
 quouis signo, quavis pictura, quavis veste, quouis
 mancipio, quavis forma, quavis conditione pecu-
 nie, ab integritate, continentiaque deducantur, ea-
 que potestate, quam ad dignitatem acceperunt, ad
 quæstum, & turpe lucrum utantur. Sed prius, ut
 supra diximus, probandi sunt, tales ne sint, qui ipsi
 per se habituri sint rationem dignitatis suæ, & an-
 xiè de existimatione sua laboraturi, ut quantum
 fidei, in quocunq; fuerit illorum, tantum eius fidei,
 nec amplius committatur. Deinde ut ea, quam su-
 præ tradidimus, harmonia egregiè in ciuitate con-
 sonet, ab his non minori cura & diligentia elaborã-
 dum est, ut maximus in urbe paupertati, ac parsi-
 moniæ honos sit, clementiæ, modestiæq; & continen-
 tiæ amplissimus locus: otium verò, luxus, libido, aua-
 ritia, et abundantes voluptates procùl absint. Sint
 constantia, moderationis, temperatiæ, verecundiæ
 primæ in ciuitate partes: ioco autem, ludo, ac reli-
 quis remissionibus urbanis, ingeniosis, liberalibus,
 uti illis quidem liceat, sed sicut somno, & quiete,
 tum maximè, cum grauibus, serijsq; rebus satisfere-
 cerimus. Quæ de re optimè imperator Diocletia-

nus rescripsit in. l. unica. C. de expens. ludo. lib. ii.
dicens, Cùm præsidem prouinciæ impensas,
quæ in certaminis editione erogabantur, ad
refectionem murorum transtulisse dicas, &
quod salubriter deriuatum est, non reuocabi-
tur, & solenne certaminis spectaculũ, post re-
stitutã murorũ fabricam, iuxta veteris cõsue-
tudinis legem celebrabitur. Ita enim & tutele
ciuitatis, instructe murorũ præsidio, prouide-
bitur, & instaurandi agonis voluptas, confir-
matishis, quæ ad securitatis cautionem spe-
ctant, insecuti temporis circuitione repræsen-
tabitur. Et in. l. i. ff. de off. pref. urb. disciplinã spe-
ctaculorum ad præfecti urbi curam pertinere di-
citur, debere tamen illum dispositos milites statio-
narios habere, ad tuendam populariũ quietem, &
ad referendum sibi quid ubi agatur. Et in. l. 7. de
off. Procons. & legat. proconsuli præcipitur: si in
aliam quam ciuitatem celebrem, vel prouinciæ ca-
put aduenerit, patiatur commendari sibi, ciuitatẽ
laudesq; suas non grauatẽ audiat, cùm honori suo
prouinciales id vindicent: & ferias secundũ mo-
res & consuetudinem, quæ retrò obtinuit, conce-
dat. Danda sunt igitur blandimenta plebi, indul-
gendum

gendum est aliquid popularibus ingenijs: non omnes ad gravitatem, & magnitudinem animi finxit natura, non omnes magnos homines, & excelsos. Exorari verò, placari, misereri, & ignoscere ita oportet, ut resipiscendi potiùs consilium clementia, quàm peccandi tribuat lenitas ansam. Siquidem nunquam civitas temperata erit, nisi civium non modò affectus, & cupiditates à legibus, verùm & incessus, & gestus uniuscuiusque moderentur. Ridiculum enim esset, si quis avaritiam, luxuriam, temeritatē aliundè, quàm ex sordidis, luxuriosis, & perditis hominibus, in civitatem immigrasse existimaret. Similiterq; & prudentiã, iustitiam, fortitudinem, & temperantiã, alios quàm sapientes, iustos, magnanimos, & modestos in Rēp. inuexisse contenderet. Vnde prudentissimè apud Jurisconsultos non solum sunt iudicia de adulterijs coercen. deni publi. desicarijs, & veneficis, ad l. Iuliam maiestatis. ad l. Pompeiam de parrici. de falsis, Repetundarum, peculatus, & ambitus, sed et de his, qui effuderint, vel deiecerint, de seruo corrupto, de aleatoribus, de ædilitio edicto, de rehibitionibus, alijsque innumeris, in quibus quantæ cura sint, non solum magna, ardua que negotia

iurisconsultis, verum et forma, status, ordo, mode-
 ratio vultus, voces, motusq; corporis, liquido con-
 stat. Prudentissimè certè (nec fallor) ubi enim pau-
 latim, sensimq;, vel apud eos, qui numerus, nullo
 in numero sunt, labi siueris disciplinam, veluti dis-
 sidentes primò mores sequuntur, deinde magis, ma-
 gisq; labuntur, donec precipites eò perueniunt, ut
 appetitus omnes contrahere, sedareq;, & ad offi-
 cij formam reducere, vel severissima excitata ani-
 maduersione, & diligentia non valeas. Denique
 ne diutiùs morer, ut Respubl. temperata sit, illud
 unum efficiendum est, ut in magistratibus, priuatis,
 ciuibus, peregrinis, omni deniq; parte Reip. appeti-
 tus, qui hominem hùc, atque illùc rapiunt, rationi
 (qua docet, & explanat quid faciendum, fugien-
 dumq; sit) obediant: eamq; neque praecurrant pro-
 pter temeritatem, neque propter pigritiã, aut igna-
 viam deserant, sintq; tranquilli, atque omni animi
 perturbatione careant: ex quo omnis constantia,
 26 omnisq; moderatio elucebit. De fortitudine nunc
 sequitur ut videamus. Est autem ea ciuitas habẽ-
 da fortis, atque magnanima, qua pro salute com-
 muni pericula, et labores subire parata est, nulloq;
 metu frangitur: sed inuictam se ad propulsandã
 iniu-

iniuriam præstat: Et ut cum Stoicis definiamus
 que magno animo, excellenterque pro equitate
 propugnat. Artem autem id efficiendi ius esse,
 tunc facile quisque intelliget, cum nos qua in par-
 te civitatis, Et qua industria fortitudo locanda
 sit, exposuerimus. Quòd verò ad primum atti-²⁷
 net, nemo est, qui civitatem vel timidam, vel for-
 tem vocet, aliud quidquam respiciens, quàm id
 quod pro ipsa pugnat, ac militat. Vendicant igitur
 sibi hanc partem, exercitus, legiones, cohortes, tur-
 ma, phalanges, magistri equitum, tribuni militum,
 alijque innumeri, quorum diversa sunt in bello
 munera: quos omnes ingenti in periculis, Et labo-
 ribus elatione animi, non pro suis commodis, sed
 pro salute Reipubl. strenuè pugnare oportet: nul-
 laque alia re magis inflammari, quàm cupiditate
 vincendi. Armandi sunt autem non tantùm ga-
 leis, ocreis, thoracibus, loriciis, parmis, peltis, cetris,
 Et umbonibus, sed duabus potius rebus, quibus
 omninò fortis animus, Et maximus maximè cer-
 nitur. Prima est rerum externarum despicientia,
 ut persuasum sibi sit, nihil hominem nisi quod ho-
 nestum, decorumque sit, aut admirari, aut optare,
 aut expetere oportere: nullisque neque perturba-

tionibus animi, nec fortuna procellis succumbere. Altera est, ut cum ita fuerint animo affecti, res gerant, magnas illas quidem, & maximè utiles, sed vehementer arduas, plenasque laborum, & periculorum, cum vita, tum multarum rerum que ad vitam pertinent: quibus ita persuasis, vel certam victoriam auderem promittere. Nihil illis Germanorum frameæ, Thracum romphææ, Hispanorum lanceæ, Boiorum yssi, Macedonum sarissæ, Illyricorum sybini, nec Romanorum pila nocerent: tormenta omnia, testudines, arietes, vineas, pluteos, musculos, turres, & malleolos inire contemnerent. Ut autem hac pars à qua civitas fortis nomen sortitur, fortis & ipsa sit, duo sunt legumlatoribus maximè procuranda. Primum ut iuvenes, qui inuictò, & sanguineo Marti sunt consecrandi, à teneris, quòd aiunt, unguiculis, à libidinibus arceantur, & demùm confirmata parumper ætate, in labore, patientiaque, & animi, & corporis exerceantur: ut eorum in bellicis, & in civilibus officijs vigeat industria. Ad quæ illa pertinent, quæ suprà diximus, ubi de viribus agebamus. Alterum est, ut & strenuè pugnantibus, magnanimis, fortibus, & egregijs viris

ris, qui vitam, & sanguinem pro salute Reipublicæ deuoverunt, præmia, stipendia, priuilegia, immunitates, honores decernantur: de fertoribus autem, emansoribus, transfugis, exploratoribus, irreuerentibus, timidis, ignauis, & proditoribus castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiæ mutatio, gradus deiectio, & ignominiosa missio parentur. Id autem à iure civili accuratè fieri, non est quòd una, aut altera lege probemus, cum innumeris titulis, his, atque illis, & honoratissima præmia, & infames pœna statuuntur: ut. ff. de captiuis. & de postliminio. & redemp. ab hostibus. et iterum de castr. pecul. de veteranis, de remilit. & ne singula prosequamur, C. lib. 12. nihil ferè aliud continet, quàm quæ ad disciplinam pertinent militarem. Restat autem dubium, non tam intel- 28
ctu difficile, quàm tractatu iucundum. Quando in plerisque rebus mediocritas optima est: ex eo enim liberalitas commendatur, quòd neque per luxum, atque libidinem uti prodigus omnia perdat, neque pecunijs, ut auaro contingit, seruiat, omnesque sordes exquirat: nec aliunde fortitudo multarum virtutum fons est, & origo: quàm quòd & timorem pellat, & precipitem

audaciam comprimat. Quidnam est causa, quod tot premijs, ac pollicitationibus ad audaciam, non solum à ducibus in bello, verum frequenter à legibus impellamur? inde certè hoc provenit, quod quavis omnes virtutes mediocritate quadam moderentur, sunt tamen illæ semper ad alteram partem propensiores. Medium inter lenitatem, & severitatem tenet clementia, est tamen paulò ad benignitatem propensior. Et luxuriam, et auaritiam fugit liberalitas, est tamen largitioni vicinior. Nec aliter & fortitudo, quamvis & timiditati sit inimica, & temeritati contraria, audacia tamen potius, quam pusillanimitati fauet. Quo fit ut quamvis iram freno, catenaque compefcere, fortis animi ducendum sit, tamen depulso metu, qui tranquillitatem animi, & securitatem præ cæteris perturbationibus turbat, ea quæ videntur acerba, et terribilia ita ferre, ut nihil à statu nature dimovearis, discèdàsque nihil à dignitate sapientis, robustioris animi est, magnæque constantiæ. Longius enim timor à fortitudine, quam audacia distat. Ex eo igitur, quantum ego opinione auguror, isti ipsi iustitiæ præceptores, & virtutis magistri, fines officiorum paulò longius quam mediocritas, & rectitudo vel

le vi-

le videbatur, protulere: ut cum ad ultimum animo contendissemus, ibi tamen ubi oporteret, consistereamus. Nihil necesse est à ducibus commendari, vel legibus præcipi, ut quisque se defendat, vitam tueatur, sanguinemque suum ne profundi ab inimicis patiatur: si res in periculum venerit attentè audiat, ut cum primùm receptui canetur, se colligat. Hæc ad eò omnibus curæ sunt, ut vel in eos, qui à fossato recedunt, quive stationis munus relinquunt, qui ab excubatione desistunt, qui in bello arma amiserint, qui agmen excefferint, qui in acie priores fugam fecerint, seuerissimam esse animadversionem constitutam, non sit satis: ne cum primùm bello dat signum rauca cruentum buccina, alij metu hostium languorem non simulent, alij turpi fuga vitam redimant. Audaciam verò non solum non necesse est comprimere: verùm & ijs, qui primùm muros ascenderint, qui ciuem seruauerint, qui hostes vulnerauerint, qui inimicos fugauerint, iustissimi sunt decernendi honores, & ornatissima præmia proponenda. Quæ dum per se-

29

ciuitas iusta erit, ubi pueri, mulieres, serui, liberi, artifices, magistratus, milites, & privati, unusquisque opus suum exercet, minimè per aliena vagatus: & tam iuuenes, quàm seniores, tam ciues, quàm peregrini suum negotium agunt, & munera sibi tributa exequuntur: nihil de alieno inquirentes, minimèque in aliena domo curiosi. Est siquidem proprium iustitiæ munus, omnia quæ supra examinauimus bona, in ciuitate & locare, & publicè, atque privatè, tam corpori, quàm animo quod suum est tribuere. Atque hoc illud est, quod prouerbio dicere consueuimus Iustitia in se virtutes continet omnes. Et Aristoteles iustitiam de omnibus dictare dixit. Praecipit enim lex, et ea agere, quæ ad virum pertinent fortem: ut non deserere locum in acie, non fugere, non abijcere arma, & item ea quæ sunt temperantis, ut non committere adulterium, non libidine uti: & ea etiam quæ sunt mansueti, ut non percutere, non contumelia dicere, & in cæteris similiter virtutibus, atque vitijs. Undè quamuis inter Philosophos omnes constet, qui unam habeat, omnes etiam habere virtutes, si tamen aliquo modo ad opinionem communè accommodata oratione seiungi possunt, iustitia plus

omni-

omnibus pollet. Prudentia enim sine iustitia, nihil
 valet: imò quo quis, ut Cicero ait, versutior, et cal-
 lidior est, hoc magis inuisus, & suspectus detracta
 opinione probitatis: iustitia verò, vel sine pruden-
 tia, satis habet authoritatis. Similiterq; temperan-
 tia, & fortitudo iustitia coniuncta, quantum vi-
 rium volent, habebunt: quæ si distinguas, parum
 poterunt. Atque hæc est, quantum coniectura
 assequi possum, ratio: cur, licet non solum quæ
 ad iustitiam pertinent à legibus imperentur, sed
 & quæ fortitudinis, temperantia, & prudentiæ
 sunt, ius à iustitia appellatum Vlpianus dicat,
 non ab alia virtute: quod siue uniantur virtutes,
 iustitia in sese continet omnes, siue diuidantur
 eadem reliquis omnibus prestat. Nunc quod ad 30
 æquitatem pertinet, breuiter absoluamus: id enim
 est ultimum in definitione iuris. Æquitatem autē
 hic accipi pro leni iure summum ius mitigante,
 atque riguroso, et superstitioso iuri opposito,
 non existimo: licet Budæo, alijsque multis valde
 illa arriserit interpretatio. Quòd si esset, diffici-
 le ius à bono, & æquo distingueretur: cum dica-
 mus bonum, & æquum, moderatum ius esse, &
 lene. Illa verò distinguere necesse est, si ius est ars
 boni,

boni, & equi. Aliud enim oportet sit ipsum ius, aliud equum, & bonum, quorum ars ius dicitur: quemadmodum aliud sermo, aliud pronunciata, aliud visus, aliud visa, & auditus similiter atque audita: nec non lex aliud, aliud lege mandata, ut
 31 in Minoe docemur. Quapropter equitatem nos al-
 tius consideremus, ac videamus si quid in hac re
 proficere possimus. Eam autem Cicero in Topicis
 ad Trebatium ita considerat, tanquam multarum
 partium genus, & caput. Atque eodem modo hic
 arbitror definiendam, ut eius artem ius esse recte
 dicamus. Cum autem, inquit Orator, de equo, &
 iniquo differitur, equitatis loci colliguntur. Hi
 cernuntur bipartito, & natura, & instituto. Na-
 tura partes habet duas, tuitivam sui, et ulciscen-
 di ius. Institutio autem equitatis tripertita est.
 Una pars legitima est, altera conventis, tertia mo-
 ris vetustate confirmata. Atque etiam equitas
 tripertita est: una ad superos deos, altera ad ma-
 nes, tertia ad homines pertinet. Prima pietas,
 secunda sanctitas, tertia iustitia, aut equitas no-
 minatur. Dicemus ne igitur equitatem hanc bre-
 vem, ad homines pertinentem, illius amplissima &
 equitatis partem ius tradere, eiusque artem ius esse,
 pieta-

pietatem verò, quæ superos colit, & sanctitatem,
 quæ ad manes attinet, iura contemnere? non cer-
 tè. Quinimò reliquas omnes leges illuc tendere o-
 portere, supra diximus, ut intelligant homines bo-
 na quaecunque gesserint, ad Deum authorem re-
 ferenda, pietatemq; præ cæteris virtutibus colen-
 dam. Nec verò huic diuisioni obstat, quòd in par- 32
 tionibus idem Cicero dixerit, pietatem esse etiam
 erga parentes. Et apertè in oratione pro Gn. Plan-
 tio: omitto (inquit) illa, quæ si minus necessaria sũt
 at certè cum sunt prolata, laudantur: ut uiuat cũ
 suis, primũ cum parente: nam meo iudicio, pie-
 tas fundamentum est omnium virtutum. Et in o-
 ratione pro Lucio Muræna, pietatem ad propin-
 quos etiam, & consanguineos extendit. Quibus in
 locis pietatem pro bonitate posuit. Nam verã pie-
 tatem in religione esse lib. 1. de natura deorum Ci-
 cero est author: esse autem ad definitionem iuris
 hunc sensum verissimum, & intellectum liquido
 patet. Ipsum Vlpianum quæ paulò antè dixerat,
 interpretantem audiamus. Huius (inquit) studij
 due sunt positiones, publicum, & priuatum.
 Et demum publicum ius, ait, in sacris, in sacer-
 dotibus, in magistratibus consistit. Priuatum

ius tripertitum est. Collectum etenim est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Ius gentium est, quo gentes humanæ vtuntur, veluti erga Deum religio: vt parentibus, & patriæ pareamus: vt vim, atque iniuriam propulsemus. *Et paulò post* Ius ciuile est (*inquit*) quod neque in totum à naturali, vel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. Itaque cùm aliquid addimus, vel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est, ciuile efficimus. Hoc autem ius nostrum constat aut ex scripto, aut sine scripto. *Videtisne igitur, vt Iurisconsultorum responsa, & Philosophorum placita, verbis parum discrepent, re autem nihil? sed quid opus rem adeò apertam priuatis probare dispositionibus, atque ad id Iurisconsultorum fragmenta colligere? Circa aliam nerẽ quinquaginta Pandectarũ libri versantur, quàm circa partes æquitati à Cicerone tributas? Ad illius certè diuisionem, ac traditionem digesti de industria, & aptati videntur. Illa enim quæ in titulis ff. ad leg. Aquil. ne vis fiat ei, de vi, & vi armata, de dolo malo, & metus exceptione, de iniurijs, & fa-*

Et famosis libellis, de vi publica, de vi privata,
 de sicarijs, Et veneficis, de parricidijs tradun-
 tur, aliud ne continent, quàm duas natura partes,
 tuitionem sui, Et ulciscendi ius? Prima verò in-
 stitutionis pars, qua legitima est, Et tertia moris
 vetustate confirmata, nonne titulis Digest. de le-
 gibus, Senatusconsultis, Et longa consuetudine,
 de constitutionibus principum, de diuisione re-
 rum, Et qualitate, alijsque multis continetur?
 Media, qua conuentis confirmata dicitur, quos
 non in iure civili libros occupat? De sanctitate e-
 nim ad manes, Et aequitate ad homines perti-
 nente, quodque maximum est, de pietate erga De-
 um, nihil necesse est nunc dicere, cum ea sint præ-
 cipua, qua duo humani generis lumina, Plato
 in bonorum, Et Cicero in aequitatis partitionibus,
 nobis proposuerunt. Ad qua Principes, placita:
 Senatus, consulta: Plebs, scita: Decuriones, decre-
 ta: Et gubernatores, statuta: tanquam ad scopum
 dirigere necesse est, si se, suasque ciuitates, Et Resp.
 saluas velint. Hoc autem quando ordine præscri- 34
 pto seruasse Iurisconsultos ostendimus, illud per-
 scrutemur, cur nam bonorum, et aequitatis artem
 ius esse dicamus. Negaret enim quispiã, qui minus
 Celsi

Celsi auctoritatem vereretur, artem esse ullam,
 nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum
 exitum spectantibus, & nunquam fallentibus re-
 bus contineatur: idque vel teste Cicerone lib. 1. de
 Oratore probaret: & dum ait lib. 2. artem earum
 rerum esse, quæ sciuntur. Sed et à Iurisc. in. l. neque
 leges. ff. de legibus dicitur, neque leges, neque sena-
 tus consulta scribi posse, ut omnes casus, qui quan-
 doque inciderint, comprehendantur: sed sufficere
 ea, quæ plerunque accidunt, contineri. Et rursus in
 l. nō possunt. ff. eo. tit. Non possunt (ait Julianus)
 omnes articuli figillatim, aut legibus, aut se-
 natuconsultis comprehēdi. Et Neratius li. 6.
 membranarum, rationes eorum, quæ constituun-
 tur, inquire oportere negat, alioqui multa ex his,
 quæ certa sunt, subverti fatetur. Ergo minùs pru-
 denter Celsus, ius artem esse, dixisse videtur. Vt e-
 nim à Platone in Gorgia optimè dicitur, nō est ars
 dicenda, sed peritia quadam, quæ nullam habet
 35 rationem eorū quæ affert, qualia natura sint. Hūc
 nodum ex his quæ in Academia didicimus, dupli-
 citer explicemus. Plato in dialogo civili, vel de re-
 gno, artes geminas, circa omnia quæ fiunt, conside-
 rari precipit. Vnam (ut ita loquar) concausam, al-
 teram

etram verò causam ipsam. Quaecunque, inquit, rem ipsam non fabricant, sed fabricantibus organa subministrant, eas concausas nominamus: eas autem ipsas quæ principaliter faciunt, causas appellamus: ut exempli gratia, quæ colum, fusum, radium, pectinem efficiunt, & alia circa vestium operam instrumenta preparant, artes concausas nuncupemus, illas autem quæ vestimenta curant, & efficiunt, artes causas. Ad eundemq; nos modum (quod ad rem attinet) ius ipsum per se sumptum, purum, & perfectum, ut à iustitia descendit, non solum artem boni, & æqui, verum artem, causam scilicet, quod bonum, & æquum est efficientem ponamus, constantem, certam, perpetuamq;, ut supra in definitione iustitiæ ostendimus. Indiget autem hæc ars quibusdã alijs artibus concausis, sine quibus illa exequi non potest, nec ad usum, exercitium, et actionem, in quibus virtus ostenditur, pervenire. Sunt autem hæc: leges, consuetudines, statuta, magistratus, et iudices. Frustra enim iura esset condita, si non essent, qui illa executioni mandarent, ut in. l. i. §. post originem. ff. de orig. iur. et in. c. ubi periculũ. §. præterea. de elect. in. 6. Quos omnes, ut tempus, et occasio postulat, ita decernere, et statue

re equissimum est: nec permanendum in una sententia conuersis rebus, sed quid res, quid causa ferat, quid tempus, optimè perspicendum. Incidunt namque sæpè tempora, ut ea, quæ maximè iusta videntur, commutentur, fiantq; contraria. Ac veluti si medicus imminente longa peregrinatione, procul ab his quos curat, ab futurum diu se putet, diffidensque illorum memoria, monumenta quadam agendorum præscribat, præter opinionem autem ociùs, quàm putauerat, reuertatur: non verebitur alia illis præcipere, præter ea, quæ quondam scripserat, si qua salubriora egrotantibus adhiberi possint: nec ambo perseuerabunt in priori proposito, ut neque ipse mandare alia velit, nec ab egrotante alia præter solita observari, quasi & medicæ artis propria sint illa, & saluberrima: sed potiùs ut fuerint diuersæ in corpore perturbationes, & motus, diuersæ adhibebuntur medicinae, & remedia: neq; aliter præstantibus in Republ. gubernanda viris licebit, cùm in aliqua causa sententia manifesta est, ad similia procedere, atque ita ius dicere: quotiensque unum, aut alterum introductum est, cætera, quæ tendunt ad eandem utilitatem, vel interpretatione, vel certè iurisdictione supplere.

Ut enim in nauigando, portum si possis mutata ve-
 lificatione assequi, stultum est eum tenere cum pe-
 riculo cursum, quem cœperis, sic cùm omnibus in
 administranda Republica propositum esse debeat,
 ut vincat iustitia, neque ullus detur iniuria lo-
 cus, aequius est, salubriter pro utilitate hominum
 noua introducta dispositione, suum cuique tribue-
 re, quàm dum obsoletam iam, & deciduam legem
 ad unguem seruare intendunt, iniuriam facere.
 Atque huc respexisse arbitror Innocentium. III.
 cùm in. c. non debet. de consang. & affinit. Non
 debet (inquit) reprehensibile iudicari, si secun-
 dùm varietatē temporum, statuta quandoq;
 varientur humana, præsertim cùm vrgēs ne-
 cessitas, vel euidēs vtilitas id exposcit. quoniã
 ipse Deus ex his, quæ in veteri testamento sta-
 tuerat, nonnulla mutauit in nouo. Vnde gl. illa
 meritò à Bartolo, & ab alijs reputatur singularis
 in. l. 1. C. de legitim. tutorib. dum ait, quòd correctã
 ratione legis, dicitur correctã ipsa lex, de quo plura
 Canonistæ in. c. post translationem, de renuntiat.
 & Alexand. in. l. 1. col. 3. ff. solu. matrimonio. Sed
 iam iterum eandem rem alio modo cõsideremus.
 Circa quodcunq; tres esse artes, vtentem, facientē, 36

Et imitantem, Plato lib. 10. de Repub. docuit. Vir-
 tutem autem, pulchritudinem, et rectitudinem cu-
 iusque instrumenti animalis, Et actionis, non ad
 aliud referri dicit, quam ad usum, cuius gratia
 quodcunque est factum, vel genitum. Tibicen igitur
 ad quem utendi ars pertinet, de aptis, Et ine-
 ptis tibijs, utpote is qui artem intelligit, pronunciat,
 nec fallitur. Huic tradenti, quæ ad usum aptissima
 sunt, si effector tibiæ fidem præstet, eas quales
 oportet facit. Imitatores autem, seu pictores, opi-
 nione solummodo, nulla intelligentia ducuntur: un-
 de iocus quidam ferè eorum ars est, non res seria.
 Idem in ea re, quam declarare paramus, evenire
 facile nunc quisque intelliget. Est nanque ius per
 se sumptum, prout in se virtutes, Et earum usus
 continet, ars boni, Et æqui, perpetua, immobilis,
 sempiterna, non opinionibus, sed veritate, Et na-
 tura constans, quæ neque inflecti gratia, neque per-
 fringi potentia, neque adulterari pecunia potest:
 quam qui didicerint, eiq; fidem dederint, nunquam
 aberrabunt, neque aliter, quam decet iuris profes-
 sores, respondebunt, Quòd si aliquando videmus
 non rectè aliquid statuere eos, qui consuluntur, nõ
 iuris vitio, aut huius artis culpa id accidere dicen-
 dum

dum est: sed eos, qui id statuant esse ius, quod iniquum esset iudicare, non iuris numerare peritos, sed præstigiatores, impostores, & imitatores falsos appellare convenit. Similiterq; si contra patronorum dicta, & responsa aliquando iudicatur: si perperam, non iuris prudentia, sed iudices potius improbi, & iniqui vituperandi: si rectè, id fuit ius quod iudicatum est, illi verò non iuris periti, sed stulti homines, & ignari. Atque hoc illud est, quod à Platone lib. 1. de Repub. dicitur, arti nullum errorem inesse, & paulò ante dum ait, nullus artifex peccat: ex eo nempe quod quisquis, dum peccat, deficiente illius artis scientia peccat, in quo iã sanè nō est artifex. Cuius meritò quis nos sacer-37
cerdotes appellet. Nihil necesse est in horũ verborum explicatione diutiùs nos immorari: quæ autem ab antiquioribus dicuntur, nihil faciunt ad rem. Baldus ait, opponitur, & videtur, quòd doctores non sunt sacerdotes, quia sacris ordinibus nō sunt insigniti. Solutio, inquit ille, sacerdotiũ aliud spirituale, & sic loquitur contrariũ: aliud temporale, & sic loquitur hic. Accursius ex eo iuris professores sacerdotes dici credit, quia sicut sacerdos ius cuiq; tribuit, in danda poenitentia, ita legum

professor in iudicando. Melius profecto, quantum ego sentio, recentiores, è quibus, ob id venerandos illos Jurisconsultos sacerdotes dictos, firmat Budaus, quòd omni genere literarum instructissimi, gratuitam, non quaestuariam iurisprudentiam exercentes, in publicum quotidie prodeunt, unicuique civium se consulendos, antiquo instituto praebebant: Et responsa boni, Et aequi plena reddebant, candidissima virtuti iustitiae consecrati, quemadmodum singulis dijs sui erant consecrati sacerdotes, qui de futuris, atque agendis, consulentibus responsa darent. Roscius lib. 1. memorabilium cap. 10. haec explicans verba, Quemadmodum (inquit) sui singulis dijs consecrati erant sacerdotes, ita iurisperiti Themiti dea, quae credita est ius, fasque Et iustitiam custodire: aut Dica, quae dea iudiciorum, seu praeses dicta est ob id Graece, quòd lites, et contentiones dirimat. Nam Et eius dea diaconi, Et ministri iudices dicebantur, quasi litium diremptores. Hotomanus in lib. de optimo genere interpretandi, hinc, ait, Jurisconsultos iustitiae sacerdotes appellari videmus, quippe qui iustitiae dea oracula, Et responsa consulentibus enuntiet. Sic enim sensisse Vlp. mihi quidem dubium videri non potest,

tametsi longè aliter verba ipsius ab eruditissimis quibusque vulgò intelligantur. Sic autem \& legendum, \& interpungendum esse locum existimo. Ius est à iustitia appellatum (nā vt eleganter Celsus definit, ius est ars boni & æqui) cuius merito nos quis sacerdotes appellet. Vt vox, cuius, non ad ius, sed ad iustitiā deā nomen referatur. Cū satis constet non artis alicuius, sed deorū sacerdotes dici consueuisse. Horum ego interpretum explicationem verbis iurisconsulti egregiè conuenire, vel ex his quæ sequuntur, mihi libens persuadeo, Ea sunt Iustitiam namq; colimus, boni, & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separātes, licitum ab illicito discernētes. Quæ verba, sicut definitionē iuris, de æquitate ple-³⁸riq; intelligūt, summū ius mitigāte. Quod ego, quo possit stare modo, nō video. Primum, quia æquitas aut amplior, et augustior est q̄ ius, vel cōtra. Si augustior est æquitas iure, quī fieri potest, vt ius æquitatis ars rectè dicatur: quādoquidē æquitas ius corrigit, emēdat, et interpretatur: cōuenientiūstūc diceretur, æquitatē iuris artem esse. Si verò æquitas sub iure, tanq̄ species sub genere cōtinetur. Peccauit ī diffinitione iuris Celsus quādoquidē ius ḡrali

ter sumptum, & rigorem, & aequitatem continet: severitatisque non minus, quam facilitatis artem ius esse, dicere oporteret. Deinde si ut Salomoni & Connano placet, aequitas scripto contineri non potest: sed cum primum quod aequum est lege, vel statuto disponitur, nomen aequitatis amittit, vocaturque ius legitimum, deridendus certe est Iurisconsultus, qui earum rerum esse artem ius dixerit, quae nullo iure continentur. Quod si dixerint iuris vocabulum generale esse, cuius species, aequitatem, atque ius legitimum, Salomonius atque Connanus assignant: in hac sententia triplex latet morbus. Primus, quod de ea re, quam ipsi incertam fatentur, artem dicant esse. Secundus, quod cum ius generaliter sumptum, hic diffiniri affirmet, atque illud duas continere species dicant, turpiter labi sinunt iurisconsultum, dum ex duabus generis partibus, unam volunt in definitione praeteritam. Tertius, si quo fateri modo cogeremur, ex his duabus iuris partibus, unam tantum intellexisse Celsum, de scripto & certo iure, non de aequitate hic agi dicendum esset: cum paulo post idem Ulpianus, ad partes huius artis & definitionis deveniens, huius dicat studij duas esse positiones, publicum, & privatum, quibus

quibus omnia iura diuina & humana, scripta &
 non scripta continentur. Sed nolo hac in re diutius
 esse molestus. Hoc meum hac in re iudicium nemi-
 nem sequi cogo, nisi probauerit: si quoddam aliud
 est suum, vel alterius cuiuspiam, quod sibi similis
 veri videatur, stet illi, per me libenter assentior.
 Neque enim quicquam tam mordicus assenero,
 maximè cum ipsum verum tam in occulto lateat,
 quin iudicem aliud aliàs mihi posse videri. Jam 39
 quid sit licitum ab illicito discernere, uno verbo
 monstremus, ut deinceps ad reliqua veniamus. Id
 egregiè ostendisse, ut pleraque omnia, Ciceronem,
 in oratione pro Lucio Cornelio Balbo existimo, dū
 inquit: quid ait accusator fecisse Pompeium,
 quod ei facere non licuerit, quod grauius est, quàm
 si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset.
 Est enim aliquid quod non oporteat, etiam si licet.
 Quicquid verò non licet, etiam non oportet. Hæc
 ille: quasi diceret id solummodò nobis licere, quod
 decorè, moderatè, modestè, continenter, temperan-
 terque possimus. Si quicquam sit huic talium vir-
 tutum choro contrarium, id illicitum esse, quòd si
 illicitum, inutile omninò esse existimandum. Illud
 notandum est, quod ait, Iustitiam namque co-

limus, boni & æqui notitiam profiteamur.
 40 Quibus docemur, iuris ac legum professoribus in
 primis necesse esse ut virtutes, & earum partes re-
 ctè norint, cum sint illa principia, & fontes, unde
 æqui & iniqui, liciti & illiciti haurienda natura
 sit. Undè non indoctè Lucas de Penna in. l. 1. C. de
 metropol. lib. 11. tradit, virtutum materiam scri-
 bere, ad simplicium iuristarum eruditionem, uti-
 lius esse, quàm repetere. l. Gallus. Quod si fieret, nõ
 illud certè eueniret, quod videmus sæpè facere in-
 terpretes, unius incerta (ne dicam falsa) conclu-
 sionis occasione, innumera annectere, quæ nulli, vel
 mediocriter erudito, probari possunt. Vbi enim
 principium ignotum ponitur, finis autem, & media
 ex ignoto tracta inuicem connectuntur, inde colle-
 ctam assertionem quonam pacto scientiam nomi-
 nabimus?

De ratione præmij, & pœnæ.

LIBER V.

I B Onos nõ solùm metu pœnarum, verùm
 præmiorum quoque exhortatione effi-
 cere cupientes. Duo præcipuè sunt, quæ ex his
 verbis solent deduci. Primum est, ex eo iurispru-
 dentiam reliquis facultatibus longè præ-
 cellere,

cellere, quòd eò tendat, ut boni omnes efficiamur.
 Quantò igitur iustitia reliquis virtutibus sit nobi-
 lior, tantò est ius ceteris artibus prestare. Qua de
 re Fortunij in tractatu de ultimo fine, oratio, nihil
 praterentis eorum, quæ pro hac causa dici possunt,
 me mouet, ne diutiùs de ipsa disputè. Illa verò de- 2
 ridenda contentio est, quæ plerosq; leguleiorum an-
 git, atq; fatigat, sint ne Iurisperiti Medicis præfe-
 rendi. Ac sanè Medicinæ professores legum docto-
 ribus esse præferendos, probari posse videbatur hoc
 pacto. Res omnes quæ fiunt, quæ futura, quæq; fa-
 cta sunt, vel natura, vel fortuna, vel arte fieri, in-
 ter philosophos constat. Maxima verò quæq; atq;
 pulcherrima à natura, est fortuna fiunt. Ars autè,
 accepta à natura magnorum, primorumque ope-
 rum generatione, fingit, efficitque minora omnia,
 quæ artificiosa ab omnibus appellantur. Si quem 3
 verò natura est fortuna nomina perturbant, sciat
 naturam, ut suprà in definitione iustitiæ docui-
 mus, esse summi Dei voluntatem, qua omnia
 principia, ac simplices qualitates, quæque ex
 eis sunt, creata esse, omnes credimus, est fate-
 mur. Fortunam verò obscuram esse causam, do-
 cent Plato, Seneca, atque Diuus Augustinus
 lib. 1.

lib. 1. retracta. cap. 1. & Cicero in Topicis ad Trebatium. Cum nihil, inquit, sine causa fiat, hoc ipsum est fortuna, eventus, obscura causa, qua latenter efficitur. Quam etiam sententiam lib. 1. Academicarum questionum confirmavit. Quod si sic est, eas artes excellere, prae habendasque ceteris esse, quae potius naturam imitantur, magisque vim suam cum natura communicant, negari non potest. Sed civilis disciplina, parva quadam parte cum natura, magna vero cum arte concurrat, ergo iuris prudentia, vel agricultura, non solum medicina est preferenda. Verum non est cur de re tam aperta, plura verba faciamus. Ex ijs quae supra tradidimus satis constat, iustitiam, temperantiam, aequitatem, bonitatem, reliquasque virtutes, homini multo magis secundum naturam esse, quam vires, divitias, pulchritudinem, sanitatem, & reliqua quae vulgo putantur bona. Quod si quis mores instruere, & civitatis & singulorum actus componere, moderari cupiditatibus, cohibere appetitus, multo excellentioris negaret esse facultatis, quam de corruptis humoribus, & atrabile agere, is vel ab ipsis medicis desperatus, ad agnatos & gentiles esset deducendus. Illud magis ad rem, finem iuris prudentiae esse

esse, bonos efficere ciues, media autem, siue instru-
 menta, quibus efficitur, premia esse, et pœnas: ut di-
 citur in. l. ¶ virtutem. C. de stat. ¶ imaginibus, et
 in Clem. cupiēt es, de pœnis, et optimè docet Arist.
 lib. 3. Ethic. c. 1. et. 5. ¶ author est Cicer. lib. unico
 epistolarum ad Brutū. Solō, qui et sapientissimus
 fuit ex septem, ¶ legum scriptor solus ex septem,
 Rempub. duabus rebus contineri dixit, premio, ¶
 pœna, de quibus nobis pauca dicēda sunt: illud ve-
 rò sciendum, s. potissimam harū partium esse, præ-
 mijs afficere bonos, quoniam hęc partem iustitia
 per se intendit. Punit autem malos ad finem solū-
 modo præmiationis bonorum, scilicet, ut boni tu-
 tius possint viuere, timore malorū sublato, ut Pla-
 to lib. 9. de legib. docet, dicens, legumlatoris finem
 esse, quacunq; id ratione fiat, ciues bonos, beatosq;
 efficere: punire autem malos, necessitatem potius ef-
 se, quàm voluntatem. Aptè etiam, hoc idem nos
 docet Ioann. 22. in extrauagant. titul. de pœnis, dū
 ait, Dierum crescente malitia videmus mun-
 dum in deteriora iugiter prolabi: sic homi-
 num mentes assueta deprauāte nequitia, ma-
 lis passim cumulum superaddi, ut & boni qui
 aliās odirent delinquere virtutis amore, in-
 terdum

terdum cum peruerſis admixti, concurrere cum illis in illicitis habeant, & in apertã malitiam proſilire. Eſt enim compellenda malorum audacia, vt ſaltem pœnæ formidine retrahantur à noxijs: ſicq; boni ſectando virtutem meliores effecti, non cogantur cum illis

5 perire. *Quæ quidem vniuerſa paulò nos concidamus minutius. Sunt quæ à nobis fieri poſſunt officia duplici conſideranda modo: aut enim ſunt pura virtutis opera, aut ex eo egregia nominantur, quod in Reipub. vel alicuius commodum facta fuerint.*

6 *Quod ad primum attinet, quiſquis ſiue à principio ſummi boni conceperit imaginem, quam ſequatur, ultroq; appetat, ſiue fortè intelligens ſe in deligendo genere vitæ erraſſe, accenſus repente amore melioris propoſiti, faciendam morum, inſtitutionumq; mutationem cenſeat, virtutẽ propter ſeipſam amplectatur: non villo præmio, utilitate, aut emolumento ductus, quod ab hominibus dari poſſit. Expectans namq; res, & fructuoſas, & ſempiternas, contentus degit rebus ſuis, nulla re egẽs, nihil ſibi deeſſe ſentiens, nihil requirens ad beatè viuẽdum. Quod tamen, non, ita accipiendum eſt, quaſi nullum bonis, etiam in hac vita propoſitum*

præ-

primum sit, virtutis atque iustitiae. Illud potius
 sciendum, vendicare quoque sibi hanc curam
 Deum, ut sacra mandata custodientibus, calum
 demittat tempestivas pluvias, terraque fundat
 prouentus frugum omnis generis (ut in Deuter.
 c. 11. & Levit. c. 26. promittitur) ne mentis cogita-
 tiones, & manuum conatus impediatur, quo mi-
 nus grauius se gerant in serijs studijs: frui prete-
 rea bonos viros interioribus iustitiae premijs, qui-
 bus cogitari in vita nihil possit utilius, aut hone-
 stius: ea sunt excelsitas animi primum, qua quic-
 quid humanum, corruptibileque est contemnunt: in
 corporeas, intelligibilesque res, semotis sensibus, ut
 ministris brutae partis animae, mente vero & ra-
 tione in consilium adhibitis, considerantes. Dein-
 de gaudiū replens tranquillitate, ac pace totā ani-
 mam, letam innocentibus actionibus cum virtute
 coniunctis, etiam si nulla voluptas accedat. Postre-
 mō Dei contemplatio: ubi enim purgatus quis-
 quā affectibus, tota anima, tota mente, totis viri-
 bus Deū querit, miseratur sine dubio misericors
 pater, neque negat sui contēplandi copiā, quantū hu-
 mana natura capax est diuini mysterij, videlicet,
 ut agnoscat, praeter omnibus Deū verū, cali, mundi-
 que opifi-

opificem, rerum omnium conditorem, hominū pa-
 rentem benignissimum, & quem misit Iesum Chri-
 stum diligendum, verendum, & observandum es-
 se. Quem optimum, ac sanctissimum statum, ubi
 semel animus est consecutus, quasi gubernator in
 puppi ad clavum sedeat, cursum rerum humana-
 rum modestè, prudenterq; moderatur: impensè cu-
 7 piens dissolvit tandem, & esse cū Christo. Ex qui-
 bus illud iam apparet, non esse cur de hac re Pla-
 tonem & Arist. pugnare invicem suspicemur. Dū
 enim Arist. in Metaph. & in Ethic. ait, posse nos
 ad felicitatē speculativam in hac vita pervenire,
 licet in. 3. de anima, nullam de hac re firmam sen-
 tentiam, intelligendum est Arist. in hac quæstione
 nullum de vita aeterna, fruitioneque Dei, ver-
 bum fecisse. Sed dum vitam speculativam, felici-
 tatem appellat, reliqua omnia, quæ in vita sunt,
 quæq; fieri possunt, considerat: quæ omnia si vita
 speculativa comparentur, vilescunt omninò, nec
 assis facienda sunt. Plato verò in lib. de Repu. &
 lib. 10. de legib. & in Philebo, summum bonum esse
 profitetur, primam rerum omnium causam, puris-
 simum bonitatis & pulchritudinis fontem contem-
 plari. Quod in Phædone fieri non posse ait, in hac
 vita,

vita, ex eo quòd vera gaudia, immortales scientiæ
 & bonitatis diuitiæ nobis sint in cælo reconditæ.
 Quibus ut idem ait in Symposio, post mortē, intel-
 lectus contemplatione, fruitioneque voluntatis sua-
 vissimè utemur. Quam rem dum Plato conside-
 rat, & rimatur, nihil mirum si voluptates omnes
 etiam sapientiæ & speculationis, quæ in hac vita
 homini possunt cōtingere, spernat prorsus, & vili-
 pendat. Altera nostrarum operationum pars, quæ 8
 ex eo officij nomen sortita est, quòd vel in reipub.
 vel in alicuius privati commodum et utilitatem
 cedat, plerumque non tam sua vi, quam emolumen-
 to captans aliquo, nos trahit ad sese. Unde necesse
 est diuersa proponi præmia, quibus inescati iuue-
 nes, qui bellicam laudē sequuntur, strenuè pugnent
 fortiterque hostem, nullo metu adoriantur: qui vero
 togati reipub. sunt gubernaturi, à sapientiæ & li-
 terarum studio, nullo tempore aut otio abstrahan-
 tur, voluptate auocentur, aut somno retardentur.
 Quæ in re persona facientis, beneficij vis, præmij
 genus, & publicæ facultates, quid cuique debeat, &
 quidque sit illi tribuendum, ostendunt. De quibus
 nulla potest tradi regula certa, cum euentu &
 occasione, nõ perpetuo ordine iudicentur: quòd ve

rō res patitur optimè à iurisconsultis digestū est.
 Nec desunt apud eos innumera præmiorum gene-
 ra bonis & in pace, & in bello viris proposita, quæ
 non una aut altera lege, sed innumeris ferè titulis
 complectuntur lib. 10. C. & alibi de statuis & ima-
 ginib. de captiuis & postlimi. revers. de re milita-
 ri. De castrensi pecul. de privileg. veteranorum,
 de decurionibus, de muneribus & honoribus, de iu-
 re immunitatis, quæ omnia tempore & circumstan-
 tijs metienda sunt, de quibus Cicero lib. 2 de inuen-
 9 tione, in hanc ferme sententiam scripsit. Ratio præ-
 mij distribuitur in beneficia, hominem, præmij ge-
 nus, & facultates. Beneficia autem quærentur ex
 sua vi, magna sint, an parva, facilia, an difficilia,
 singularia, an vulgaria. Ex tēpore, si cūm indige-
 remus, cūm cæteri nō possent: cūm spes deseruisset,
 collata sunt. Ex animo, si non sui commodi causa
 sed ut opitularetur, fecit. Ex causa, si nō fortuna
 sed industria beneficium collatum est, vel si indu-
 striæ fortuna obstiterit. In homine verò cōsideratur
 quibus rationibus vixerit, quid sumptus aut labo-
 ris insumpserit, si quid aliquando tale fecerit, nū
 alieni laboris, aut diuina bonitatis præmium sibi
 postulet, num aliquando ipse talem ob causam
 præmium

præmium alicui negauerit, satisne pro eo quod fe-
 cerit honos habitus sit, an necesse fuerit ei facere
 quod fecit, an sit id factum, quod ni fecisset, panam
 mereretur, non quia fecit præmiũ: num ante tem-
 pus præmium petat, num quo suppliciũ vitet, præ-
 mium postulet. In præmiũ genere attenditur quid,
 quantum, & quamobrem postuletur, quo & quã-
 to quaq; res præmio digna sit, quibus hominibus, et
 quibus de rebus talis honos solitus sit haberi, ne is
 honos nimis peruagetur. Facultas est postremo, cum
 aliquod præmium pecuniarium postulatur, inqui-
 renda, videndumq; copia ne sit agri, vectigalium,
 pecunia, an penuria. Quam eandem rationem fa-
 cile nos ad distributionem panarũ transferre pos-
 semus. Quauis enim ferè omnibus, quæ cõmitti
 possunt criminibus, legibus statuta sit certa pena,
 sunt tamen quam plurimæ causæ, quibus aut dif-
 ferri, aut minui, aut etiã tolli possit omnino. Qua
 propter rectè scriptum est in. l. hodie. ff. de panis, pa-
 nas hodie esse arbitrarias, non quòd ad libitũ pos-
 sit iudex nocentes homines impunitos relinquere,
 sed quòd ex causis quæ incidunt, minuire, augere
 ue possit à lege panam impositam, ut probatur in
 l. & si seuerior. C. de his qui not. infam. & in. l. quid
 H 2 ergò

ergo §. pena gravior. ff. eo. tit. §. in. l. 1. C. de deser-
 torib. libr. 12. Quod tamen, scilicet crimini obno-
 xijs parcere, proprium principis munus est in iudi-
 cijs. Namq; probari vix potest hoc genus: siquidē
 concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum
 vindex esse debet, ut ignoscat impetrare. Cum iu-
 dicem clementiorem lege esse non oporteat, auth.
 de iudicibus. §. oportet, cumq; sit minister legis, §.
 iuret omnia secundum legem agere, auth. hodie. C.
 de iudic. non debet legem à qua ius §. imperium
 habet, in aliquo violare. l. 1. ff. à quib. appell. nō lic.
 §. c. si omnia. 6. q. 1. l. 2. ff. de exhib. reis. l. qui Ro-
 ma. ff. de verb. oblig. §. l. 4. §. si quis. ff. de re iudic.
 Quæ tamen ita accipienda sunt, nisi subsit, ut mo-
 do dicebam, causa, qua vel consulto principe, vel si
 minus id necesse est, suo arbitrio, iudex legis seve-
 ritatem temperet. De causis postea dicemus: illud
 sciendum, in iudice requiri ut appareat causa, ne-
 que credi è republica fecisse illum, nisi indulgentiæ
 ratione manifestè probata. In principe verò an le-
 gitima presumatur causa, quam fieri potest bre-
 viter, videamus. Ac sanè principis voluntatē iu-
 stam esse causam, ut vel iura solvantur, ait glo. in
 l. relegati, quam sequitur Bart. ff. de pen. Bald. in
 l. rescripta

*l. rescripta Cinus, & alij. C. de precib. imperato. of-
 ferendis. Abb. in. c. cum olim, & in. c. in causis de re
 iudica. Dominic. in. c. grandi de supplend. neglig.
 prala. in. 6. & Anto. in. c. cū inter de renūti Quin
 Bald. in. c. cum super de caus. poss. asserit, Papam
 atq; principem ex certa scientia, supra ius, & ex-
 tra ius, & contra ius omnia posse. Ex quib. illa se-
 quuntur: posse principes ad libitū ius civile tollere,
 ut nonnulli tradunt. dd. in. c. proposuit de concessi
 praben. & in clem. 1. de immunita eccles. Simili-
 terq; posse legitimare spurium in legitima prolis præ-
 iudicium Bald. scripsit in. c. dño guerrā, in tit. hic
 finitur lex Corradi, in vsibus feud. Imo etiā si iam
 filijs legitimis sit ius quasitum post mortem patris,
 iamq; hereditatem adierint, adhuc in eorum præ-
 iudicium spurium legitimari posse, Dinus cōsilio 22.
 & Paul. de Castro cōs. 225. & Alex. de Imol. cōs.
 2. col. 6. volum. 1. putauerunt. Ex eo nempe quòd ut
 Felin. ait in. c. quæ in ecclesiarum de constitu. sem-
 per iusta causa præsumitur in principe, etiā si non
 appareat. Atque hæc omnia non ita præteruolant
 illi, sed adeo dilatant, ut non mediocrem curam
 adhibeant, et diligentia: quæ ego profecto, parcius
 ut dicam, dubia, incertaq; esse, mihi iam dudū per*

suasi. Quāvis enim princeps legibus solutus sit, ta-
 men ut docet Casius in. l. princeps. ff. de legibus, non
 est absolutus à iustitia, quæ cuiq; tribuit, quod suū
 est: imo tantò plus ei hæc est virtus necessaria, quā
 tò altior est suæ eminentiæ celsitudo. Quod verò
 quidam in. l. quo minus. ff. de flumi. aiunt, hæc com-
 munem sententiā, scilicet in principe præsumi cau-
 sam, procedere in his quæ sunt iuris positivi, in qui-
 bus ad libitum potest tollere, vel non tollere: in illis
 verò quæ sunt iuris naturalis, aut gentium, quibus
 nuda principis voluntate derogari non potest, præ-
 sumptam causam non sufficere, sed requiri, quòd
 sit vera & iusta, & expressa: adiunguntq; hæc opi-
 nionem tenere Abbatem in. d. c. quæ in ecclesiariū,
 Bald. in. c. 1. de natura feud. & in. l. si testamentū
 C. de Testamen. & Roman. cons. 352. utrunque
 rectè dissolvitur. Nā primū Abb. potius firmat cō-
 trarium: deinde quam pro se rationē allegant, non
 arbitror in distinctè verā, cum doctè Panormita-
 nus in. d. cap. quæ in ecclesiariū & in. c. de multa scri-
 bat, ubi non subest legitima causa solvendi ius posi-
 tivū, peccare principem illud violando: cum memi-
 nisse eū oporteret datam ei esse potestatem pasceri
 gregem, non turbandi, seu molestandi. Et ius quoq;

principē iura violare dicit dispensando, in. l. qua in
 prouintia. ff. de ritu. nup. Quo fit, ut ad dispēsatio
 nem legitimā, requirat causam insignis text. in. l.
 relegati. ff. de pen. quodq; de summorum principū
 potestate dicitur, cum grano salis, hoc est, clauē di
 scretionis, id est, rationis, non errante, intelligit glo.
 in. c. quāta de iure. iur. quā ibi canonista cōmendāt:
 præcipuē Bald. dicens verbum illud fixè tenēdum
 cordi, rectè ut ego censeo. Nā dicere, posse ius posi
 tiuū principē nulla causa soluere, idē est, ac si nullo
 iure, nulla ratione diceretur. Quidquā verò nulla
 ratione agere, vix est pecudis, ne dū hominis. Dein
 de iā satis cōstat, ius naturale vel gentiū absq; cau
 sa, nec à principe mutari posse. l. queris. ff. de nata.
 res. Et in. l. qui solidū. §. 1. ff. de leg. 2. Et per Imol. in
 c. venientes de fil. præbitero, Et in. c. unico de atate
 et qualita. et in. l. bonorū. C. qui admit. ergo cū ius
 posituum Et civile nō sit omnino diuersum, nec in
 totū recedat à iure naturali vel gentiū. l. ius civile
 ff. de iust. et iur. sed ab eodē fonte, quo et ius natura
 le deriuetur (iura enim per ora principū diuinitus
 promulgari in decretis patres tradiderunt) paulò
 minus principes, non subsistente cōtrariarōe, ad ob
 seruationē iuris positui, quā naturalis, aut gentiū

tenentur. Unde illud euenit, ut factum in aliquo com-
 promisso, ut secundum ius arbitretur, intelligatur se-
 cundum ius posituum, non gentium, naturalium. Iu-
 dicem quoque oportere secundum aequitatem iuris posi-
 tui procedere, non secundum aequitatem informatam
 à iure naturali, tradidere recentiores in. c. ex parte
 2. de offi. deleg. Soci. in cons. 85. incipienti, viso com-
 promisso. 1. part. Et Card. cons. 144. Obligationem
 etiam civilem, per se solam, maioris esse efficaciam, quam na-
 turalem solam videmus. Ex naturali namque non da-
 tur actio. l. iuris gentium. S. igitur nuda. ff. de Pactis
 bene autem ex civili, ut ex obligatione literarum
 post biennium. Similiterque possessio naturalis, sine
 civili, non sufficit ad prescribendum, bene autem
 civilis, Bart. in. l. 1. ff. de acqui. posse. Unde etiam in
 foro conscientiae, ex simplici promissione non roborata
 fidei interpositione, vel iuramento, non oritur obli-
 gatio, cuius impletio sit necessaria ad salutem, cap.
 literarum, de voto, Et tenet Richardus de media
 villa, in. 4. senten. distin. 34. q. 3. Et Felin. in. c. 1. de
 pact. Quorum omnium est ratio (ut dici solet) fun-
 damentalis, quia cum ius posituum non sit aliud, nisi
 specificatio naturalis rectitudinis expressiva, ma-
 gis congruit, Et magis adaptatur actibus hominum,
 tanquam

anquã magis speciale. Ut enim Ulpia. lib. 1. institu-
ait, ius ciuile est quod neq; in totũ à naturali
vel gētium recedit, neq; per omnia ei seruit.
Itaq; cū aliquid addimus, vel detrahimus iuri
cōmuni, propriũ, id est ciuile, effcimus. Qua-
re principem ferè ita religiosum esse decet erga ius
ciuile, quã erga ius naturale vel gentiũ. Intellego
autẽ teneri eum ad obseruantiam iuris positivi, nõ
vinculo ciuili & superioritatis, sicut obligamur in
feriores. Siue enim ipse constituerit, se ipsum sibi
non potest obligare, siue ab altero principe lata sit
lex, par in parem non habet imperiũ. Sed dicimus
teneri obseruare ius ciuile, eodem vinculo, quo obli-
gatur, & constringitur à iure naturali vel gentiũ.
Ex eo scilicet quòd ab eodem fonte, quo & prima
iura deriuetur, ratione q; & equitate stabilatur:
quibus manētibus, nulla est pricipi copia, quidquã
inuita ratione mutãdi. Nec obstat quod à Theo-
dosio & Valentiniano in. l. rescripta. C. de precibus
imp. offeren. dicitur, posse principem penas remitte-
re delinquentibus: nec additur, cum, vel sine cau-
sa, imo intelligunt ibi communiter doctores, posse,
nulla existente occasione: asserentes illã esse exce-
ptionem regula superioris, qua cauebatur ne iuri
possi

AD LEGEM PRIMAM.

contraria impetrarētur, quòd intelligitur sine cau-
 sa. Ego verò potius crederem etiam post cōmissum
 delictū, quanuis pana sit corporalis, nec veniat ap-
 plicanda parti, non expedire sine legitima ratione
 illam totam remitti. Primum quia quanuis singu-
 lae pana, & earum quantitas sit iuris civilis, deli-
 cta tamen omnino impunita relinqui, iuri natura-
 li aduersatur. Quinimo quod ad ipsam quantita-
 tem punitionis pertinet: quandoquidē minister iu-
 stitiae princeps dicitur, seruare aequalitatē inter ci-
 ues debet. Vnde ut omnibus remittere non esset cle-
 mentia, ita & aliquibus nulla ratione, satis iustum
 non foret, quandoquidem iustitia virtus personam
 nō accipit, sed aequalitatem, paritatemq; inter om-
 nes suo iure seruat. Rectē igitur illustrissime praes-
 ses, vosq; illustres consiliarij camera, & senatores,
 humanitate seueritatem, seueritateq; humanita-
 tem temperatis. Vt enim optimè Cicero ad Bru-
 tum, inquit, salutaris seueritas vincit inanem spe-
 ciem clementiae: meminiqu; ipse cū promultis qui
 sese mihi committebant, parentem precarer meū
 (fuit enim ille camera consiliarius Caroli quinti
 Romanorū Imperatoris) ab eo saepe me audiuisse,
 facilitatem veniae incentiuum esse delinquendi:
 ideoq;

premiij, aut pena ratio continetur, duae sunt partes:
 quarum alteram absolutam, alteram assumptivam
 nominamus. Quae inter se eo differunt, quod abso-
 luta non ut negotialis implicitè, et absconditè, sed
 patentius & expeditius, recti & non recti quaestione
 continet. Item in absoluta quid iuris sit queritur:
 in negotiali, quid iuris esse debeat. Postremo in ab-
 soluta quod legibus statutum est ius, notumq; om-
 nibus queritur: in assumptiva autem seu negotia-
 liqua litate, ius efficitur sententia iudicis. De abso-
 luta non est nostri muneris agere: patet enim quae
 cuiq; delicto statuta sit pena, multisq; id titulis cõ-
 14 tinetur. Id sumimus investigandum, quibus cau-
 sis ius id certum mutetur, quod ad assumptivam
 pertinet: cuius partes sunt quatuor, comparatio, re-
 latio criminis, remotio criminis, concessio, in quibus
 siue facta puniatur, siue dicta, siue scripta siue cõ-
 silia, ex causa, persona, loco, tẽpore, qualitate, quã-
 titate, eventu sumendum ius esse, Claudius Satur-
 ninus iurisconsultus in. l. 16. ff. de penis, tam benè
 docuit, ut nihil supra. Nos quod institueramus
 15 prosequamur. Comparatio est cum aliquod factũ
 quod per se ipsum non sit probandum, ex eo cuius
 id causa factũ est, defenditur. Cuius generis sunt
 plurima

plurima apud iurisperitos exempla, ex quibus
 pauca quadam proferemus. Si vel reus nimis sit gra-
 tiosus in ciuitate, vel iudex non tanta authorita-
 tis, ut delictum possit imposita à lege animaduer-
 sione punire, melius esse mitiorem penam impone-
 re, quam delinquentem impunitum relinquere, in
 c. quidam cum bonorum, & in c. si ecclesia 23. q. 4.
 disponitur. Qua in specie patet, iudicationem cōpa-
 ratiuam esse, cum pena à lege statuta reus puniri
 non posset, satiusne fuerit reum impunitum relin-
 qui, an leuiori pena plecti. Similiter in c. cōuenien-
 tibus. 1. q. 7. & in c. ultim. de diuortijs, & in c. vl-
 tim. qui filij sint leg. si ea sit cōditio peccantis, ut eo
 dimisso alij ad fidem, vel ad melioris vita frugem
 facilius trahantur: mitigandam & si necesse sit,
 relaxandam penam, dicitur, constatq; iudicationē
 comparatiuam esse. Nec aliter in l. ad bestias. ff. de 16
 pen. si communem doctorū sententiam sequamur,
 iudicatio est comparatiua. Conferuntur enim inter
 se delictum, propter quod supplicium ultimum me-
 rebatur reus, & ut ab eis dicitur, excellentia in ar-
 te, qua reipub. deseruit. Quia vero huic rei subtili-
 ter ab aliquibus contradicitur, libet parumper cir-
 ca intellectū illius legis versari, cuius sunt verba:

Ad

Ad bestias damnatos fauore populi præses dimittere non debet, sed si eius roboris, vel artificij sint, vt dignè populo Romano exhiberi possint, principem consulere debet. *Interpretes dum, exhiberi, id est, per gratiã relaxari exponunt, ad damnatos verbum referendo, annotandum existimant. Excellenti in arte decapitando parcendum esse, si valde sit utilis reipub. And. vero Alciz. c. 28. 2. parergon. Et Iuan. Cora. de iure civili in artem redigendo. 4. parte, cap. 18. dum hanc legem nouiter ac subtiliter intelligunt, à Doctoribus non verè expositam affirmant, nihil hic de minori pena imponenda agi asseuerando. Dñq; sequuntur communem verbi, exhibendi, interpretationē, scilicet palã facere, vt in. l. 2. ff. ad exhibēd. propriè extra secretũ habere, vt apud Vlp. in. l. quod. Et lex Favia. ff. de lib. homi. exhib. præsidibus onus imponunt, vt si damnatos viderint, eius esse roboris Et artificij, vt in spectaculis, quæ Romæ fiunt, oculos spectatorum morari possint, principem consulant, an Romam velit damnatos mitti, vt bestijs subijciatur, in populi Romani muneribus. Mihi communis illa interpretatio non displicet, Et ad hoc responsum pertinere censeo, nõ tamen eo modo*

quo glossographi, exponere namque, exhiberi, id est,
 per gratiam relaxari, nec rectè fieri puto, nec id an-
 tiquorum authorum auctoritate nititur, meritoq;
 credo in hac re illos ab Alcia. reprehensos, qui ea-
 dem hac qua nunc acrius accusat, alibi idem ipse
 defendit lib. 2. de verb. sig. col. 15. dicens, si ex deli-
 cto ad bestias damnatus, propter singularè artifi-
 cij scientiã, ad preces populi ex indulgentia princi-
 pis poterit veniam consequi. Quã sententiã nullo
 alio iure probat, nulla alia ratione cõfirmat, nisi au-
 thoritate legis ad bestias. ff. de pen. Neque memo-
 uet, dånatos à proconsulibus Romã solere mitti ut
 bestijs subijcerentur, ut apparet ex Cicerone in. L.
 Pisonẽ, prope finẽ, dum ait: quòd populari illi sacer-
 doti sexcentos ad bestias amicos, sociosq; misisti.
 Ego enim hoc loco verbũ, exhiberi, nõ ad dånatos,
 sed ad robur potius & artificiũ refero. Quod non
 solum ad industriã cõgrediendi cũ belluis extendi-
 tur, sed & solertiã ad quamcũq; rem peragẽdam
 ac modũ cõprehẽdit, ut ibi omne artificiũ per exer-
 citiũ suscipit incrementũ. l. legatis. s. ornatricibus.
 ff. de leg. 3. Quin et ludi literarij magister artificis
 venit appellatione. duo societate coierũt inquit
 Pau. in. l. duo. ff. p. socio. ut grãmaticã docerẽt, et
 quod

quod ex eo artificio quæstus fecissent, cōmu-
 ne eorū esset. Est igitur huius legis mēs & sentē-
 tia, ad bestias damnatos populo intercedēte non di-
 mittēdos, sed si eius roboris vel artificij sunt, dam-
 nati inquam, ut dignè possint, scilicet robur & ar-
 tificium eorū Romanis exhiberi, princeps est con-
 sulendus: non ut ad tam longum supplicium trahā-
 tur, sed potiùs ut insigni robore atq; artificio, Po-
 pulo Romano inserviāt. Simile est quòd Ulpianus
 ait in. l. sed & reprobari. §. amplius & illud, versic.
 valde tamen, quod & ibi notat Bald. ff. de excus-
 sa. tut. eum qui in propria patriadocet, aut medica-
 tur, si ex numero sit, à tutela excusari & sic à cate-
 ris muneribus. Quem text. ad hanc sententiā com-
 mendat Fortunius in. l. 1. col. 17. num. 49. ff. de ius.
 17 & iur. Vulgaris est Paridis Putei de syndicatoru.
 §. an si iudex, sententia, ultimo supplicio damnatū
 meretrici petenti eum in virum, concedi oportere,
 ni de iure, saltē de cōsuetudine, secūdum Iacob de
 vellouiso in pract. crimi. tit. de lenonibus, et Guliel-
 mi Benedict. in repetitione. c. Raynutius in par-
 te, qui cum alia matrimonium contrahens, nume.
 49. & in part. mortuo testatore, in primo, nu. 269.
 Chassanaus, in cōsuetudi. Burgund. rub. 1. §. 5. &
 Didac.

Didac. à Covarruvias in epit. lib. 4. decretalium
 2. parte principali. c. 3. §. 4. num. 17. Suffragantur
 etiã quæ tradit Imol. in. c. quæris de etate & qual.
 ubi cùm deberent ab ecclesia dei cõnulli clerici,
 propter crimen occultum, vel manifestũ secundũ
 Antoniũ: si tamen aliàs fuerint valde utiles eccle-
 sia, ut quia diuites, potentes, vel artificiosi secun-
 Abbatẽ, Hostiẽsem, & Ioan. Andr. dispensatur
 cum eis, ut beneficium obtinere possint: quod notãt
 ibi Hostiensis Abb. Ioan. Andr. Ant. & cõmu-
 niter. dd. & ne morer, lege Regia, tit. 32. de los per-
 dones. p. 7. apertè præd. sententia comprobata est,
 ut ibi Gregor. Lopez animaduertit. Oportet ta-
 mẽ quod sit valde doctus & peritus, ut in. d. l. sed
 & reprobari, dicitur: vel quod eius generis artifi-
 ce egeat ciuitas, ut notatur in. d. c. quæris. Neq;
 licet sæpe peccati veniam concedere: peccati enim
 incẽtium esset indulgentia facilitas. Quãdo au-
 tem dicatur adesse reipub. utilitas, est glo. ut dici
 solet, magistra, in summa, in parte quæritur. 74.
 distin. An verò damnatus talis sit, cuius robur &
 artificium possint dignè populo Romano exhiberi,
 videtur hoc relinqui arbitrio iudicis consulto prin-
 cipe. Nam cũ in hac lege de damnatis iam loqua-

tur iurisconsultus, sententiam diffinitivā solum
 principem revocare posse, probatur in. l. 1. §. si quis
 ultro. ff. de questio. Si igitur summa huius partis
 cōclusio, in relaxandis, differēdisue, seu augēdis à
 iudice, vel etiam à principe penis, cōparari necesse
 esse inter se, personam rei, qualitatem negotij, atq;
 absolutiois, vel condemnationis causam, ut secū
 dum rei gesta adiūcta, vel levi iure, vel dura seve-
 18 ritate utatur. Sequitur relatio criminis, cum reus
 id quod arguitur, confessus, alterius se inductum
 peccato, iure fecisse demonstrat: sunt huius sta-
 tus multa in legibus divinis, humanisq; exempla.
 Ex quibus sicut in comparatione fecimus, pauca
 proferemus, ut appareat quanta sit relationis
 vis, non solum ad leniendam penam, sed omnino
 abolendam culpam. Petrus dum Ananiam cum
 Sapphira uxore sua mentientes morti increpando
 tradidit. Vt. c. 5. actū legitur, Et. 23. q. 8. cap. Pe-
 trus, nonne crimen in mortuos transtulit? Ecce
 inquit, scriptura. Nu. c. 25. Unus de filiis Israel
 intrauit ad scortū Madianitidē, vidente Moy-
 se, & omni turba filiorum Israel, qui flebant
 ante fores tabernaculi: quod cū vidisset Phi-
 nees filius Eleazari, filij Aarō sacerdotis, sur-
 rexit

rexit de medio multitudinis, & arrepto pugione, ingressus est post virum Israelitem in lupanar, & perfodit ambos simul, virum scilicet, & mulierē in locis genitalibus. *Credimus ne peccasse Phineem? an translatione criminis in peccatum Zambri, ita enim dicebatur qui occisus est, liberari?* dixitq; , inquit, dominus ad Moysem, Phinees filius Eleazari, filij Aaron sacerdotis, auertit iram meam à filijs Israel, quia zelo meo commotus est contra eos: idcirco loquere ad eum, ecce do ei pacem foederis mei, & erit tam ipsi, quā semini eius pactum sacerdotij sempiternum, quia zelatus est pro Deo suo, & expiauit scelus filiorū Israel. *Nō sunt igitur homicidæ censendi, qui non propriā querentes vindictam, sed ecclesie diuino Zelo armantur, ut in. c. excommunicatorū. 23. q. 5. dicitur, & Hieronymus ad Riparium, ut in. c. legi. 23. q. 8. referatur. legi, ait, Syromasten Phinees, auctoritatē Helix, zelum Simonis Chananæi, Petri seu ritatē, Ananiā & Sapphirā trucidātis, Pauliq; cōstātiā, qui Elymā magū vijs dñi resistētē, æterna cecitate damnauit. Non est igitur crudelitas, crimina pro deo punire, sed pietas.*

Ex quibus omnibus rectè illud sequitur, quod eodem proposito docet Divus Chrysoſtomus super Math. ut refertur in. c. occidit. 23. q. 8. non solum respicienda opera, sed tempus, causam, voluntatem, personarum quoque differentiam & quancumque alia ipsis operibus acciderint, diligentissime inquirenda, ut statuta pena pro qualitate rerum

19 crescat vel minuatur. Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab adversario infertur, in aliud, aut in aliud dimouetur: id fit bipartitò, nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causæ remotionis passim sese offerunt in iure exempla. Neque est necesse uno aut altero ostendere, quantum remotio causa, non in criminalibus tantum, sed et in contractibus possit, cum ab hoc fonte bona pars legum effluxerit. De eo per quem factum erit, de Pactis, de conditionibus ob causam, de obligationibus et actionibus. Remotio criminis in rem fit: cum id, quod datur crimini, negat, neque ad se, neque ad officium suum, reus pertinuisse, nec si quod in eo sit delictum, sibi attribui convenire. Differt autem hoc genus à superiore, quòd in illo oportuisse illud fieri, de quo accusatur, liquido fatetur reus, sed alicui rei, aut homini causam tribuit, quæ paratæ

volun-

voluntati suae fuerint impedimento. In hoc autem
 nihil necesse est, in quenquam culpam transferre,
 sed ostendere rem illam nihil ad se pertinuisse. Huc
 pertinet multa, quae iure civili rectè constituta sunt:
 quale est legum ministros non debere legem exa-
 minare, rectè ne, an perperam à rege sit lata, sed illam,
 quando ita superiori placet, exequi. Similiter quoque
 lictores, quanvis iniqua sententia damnatos, et
 virgis, et securi cadant, nullam iniuriam face-
 re, neque penam mereri: iudicis munus esse, non eo-
 rum, videre meritò ne sumatur vindicta. De timo-
 re praeterea potentia, qui à principibus, à magistra-
 tibus, ab omnibus denique superioribus, incutitur
 subditis, de quo metu, ut appellant, reuerentiali, qui
 libertis à patrono, filiis à parentibus, uxoribus à ma-
 ritis proponitur, multa multis in locis sunt à docto-
 ribus tradita, quae ad remotionem criminis omnia ²⁰
 pertinent. Concessio est per quam non factum ipsum,
 inficiatur reus, sed ut ignoscatur ei petit: haec divi-
 ditur in purgationem et deprecationem. Purgatio
 est per quam eius qui accusatur, non factum ipsum,
 sed voluntas defenditur: cuius partes sunt impru-
 dentia, casus, necessitudo. Imprudentia est, cum scisse
 aliquid, qui arguitur negatur, ut cum Abimalech

rex Gerara, mulierem nuptam ab viro abstulisse,
 accusatus, purgatione depellit intentionē, inquiēs,
 ipse dixit mihi, soror mea est, & ipsa ait frater
 me⁹ est. In simplicitate cordis mei, & mūditiā
 manuū mearum feci hoc. Casus est cū rem ali-
 quam inopinatam demonstramus voluntati obsti-
 tisse. Vt si Tobias iunior parentibus moram incre-
 pantibus se excusset, recenseatq, quæ sibi in itinere
 euenerint, qualiter ab immuni pisce sit liberatus,
 demoniumq, Asmodæum compescuerit, qui septē
 viros Saræ filia Raguelis occiderat: denique nu-
 ptias, precesq, soceri voluntati obstitisse, quominus
 ante venerit, diceret. Necessitudo autem infertur
 cūm vi quadā reus, id quod fecerit, fecisse se ait: ut
 si accusati Mathathias, Iudasque Machabeus,
 quod sabbatum violent, asserant se necessitate co-
 actos bellum iniisse. Similiterq, David necessitate
 dicat panes propositionis sibi, ac pueris suis ab
 Achimelech sumpsisse, quos non licebat ei edere,
 neque ijs qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus:
 quod enim non est licitum in lege, necessitas facit
 licitum, ut in. c. quod non de regul. iur. Et in. c. si
 nulla 23. quæst. 8. Horum autem trium, scilicet im-
 prudentiæ, necessitatis Et casus, per similis tracta-
 tio

tio est. Quare de imprudentia solum, & qui igno-
 rantia excusentur videamus: ob quam indulgeri
 cernimus ebrietati in. l. omne delictum. §. per vi-
 num. ff. de re militari, & in. c. sane. & in. c. inebria-
 verunt. 15. quest. 2. insania, ac leuitati in. l. 1. C. si quis
 imp. maledix. furori, in. l. congruit, & in. l. diuus
 Marcus. ff. de offic. Praef. simplicitati, in. c. scrip-
 tura de consecra. dist. 2. rusticitati, in. l. si quis id
 quod. ff. de iur. om. iud. & in. l. 2. ff. de in ius. voc. in-
 uentuti, in. l. auxilium. §. 2. ff. de qq. c. 1. de delict.
 puer. c. ultimo de senten. excommunicata. c. 2. de
 apost. Vnde à comico dicitur, iniuriam adolescen-
 tium accipiendam, & musitandam esse, & Sene-
 ca de ira, à puero, vel à femina inferri posse negat
 iniuriam. Quarum dispositionum ea potissimum
 est ratio, quòd predicti impulsione, non ratiocina-
 tione peccasse censeantur. Est aut impulsio, qua sine
 cogitatione, per quãdã affectionẽ animi, facere ali-
 quid hortatur: ut amor, iracundia, aegritudo, vino
 lætia, et omnia ea, in quibus animus ita videtur affe-
 ctus, ut rẽ perspicere cũ cõsilio, et cura nõ possit. Ra-
 tiocinatio est diligẽs, & cõsiderata faciẽdi aliquid,
 aut nõ faciẽdi, excogitatio. Itaq; non improbo quod
 Marius Salomonius in. l. 1. in pri. ff. de iust. & iur.

aequitate recepta esse ait, Bal. opinionē in. l. data ope-
 ra. C. qui accusar, mitius cum eo agendum, qui for-
 tuito occidit, quam qui consulto: licet lex in distin-
 ctē siccarium occidi iubeat. Per quam sententiā
 Bartolom. Veronensis lib. cautelarum meminit,
 se iudicio liberasse quendam, qui noctu praterentem
 iactu per lasciviam lapidis occiderat: iterumq; Et
 sessorē, ut ipse ait, currentis equi, qui inuitus ho-
 minem contriuerat. Simile quoq; illud, quod Castre-
 sis in. l. i. ff. de legibus tradit, legi scilicet, quae iubet
 homicidam capite plecti, nisi intra mensem cētum
 fisco persoluerit, locum nō esse in eo, qui imprudens
 occidit. Et Bald. in. l. quicumq; C. de serui. fugitiu.
 regulare esse docet, legem, corporalem penam infli-
 gentem, nisi dolo delictum committatur, cessare:
 Et Stephanus Forcatulus in cupidine iurisperito,
 cap. 20. num. 10. de Hyacintho per imprudentiam
 à Phabo interempto, talia homicidia, inquit, in
 publicis certaminibus ob virtutem factis contin-
 gentia, impunita sunt. l. qua actione. §. fina. ff. ad. l.
 Aquil. Sed quia graue est hominem, vel casu oc-
 cidisse, Graeci ea voluntario exilio vindicabant: ad-
 ibat exul sponte opulentissimum aliquem exterae
 gentis hominem, ad expiandum facinus, ut ver-
 sibus

sibus Homericis Claudius ostendit. l. aut facta. S. eventus. ff. de pen. Diodorus lib. 5. narrat Peleum Eaci filium, qui disci iactu Phocū fratrem substulerat, mox ab Actore rege purgatum fuisse. Quae omnia ad imprudentiam facti pertinere vi-²² dentur: quid autem de ignorantia iuris cēsendum sit, videamus. Glo. in. S. suspectus, inst. de susse. tu. ait, omnes debent scire iura, exceptis paucis: mulieribus, & minoribus, & militibus, ut in. l. regula. ff. de iuris. et facti. ignoran. & in. l. leges. C. de legibus, & in. l. constitutus. C. de iur. & facti. ignoran. ergo si quis, inquit, ignorat, est in culpa lata: cum lata culpa sit, ignorare quod omnes sciunt, ut in. l. lata culpa. ff. de verb. signi. Quod Ioan. Fab. atq; Ang. in. d. S. suspectus, cēsent intelligendū de iuribus vulgaribus, & casibus qui frequenter accidunt, secus de alijs, dicētes, quòd si aliter intelligeretur, omnes de mundo essent in lata culpa: nam de imperatore solummodo, vel summo pōtifice praesumitur, quòd habeat omnia iura in scrinio pectoris, ut dicitur in. l. omnium. C. de testamen. & in. c. 1. de constitu. lib. 6. Ego de hac re aliter sentio: ac primū, text. in. l. regula. ff. de iuris et facti. ignor. nō probat quod glo. vult, imo è diverso in prin. ait, quòd iuris ignorantia.

*cuique nocet, facti verò non nocet, & postmodum
 in versiculo, sed iuris, inquit, sed iuris ignorantia
 non prodesse, Labeo ita accipiendum existi-
 mat, si iurisconsulti copiam haberet, vel sua
 prudentia instructus sit: vt cui facile sit scire, ei
 detrimento sit iuris ignorantia, quod rarò
 accipiendum est. Quod idè disponitur in l. in bo-
 norum. ff. de bonorũ posse. titul. gene. ubi dicit text.
 in bonorũ possessionibus iuris ignorantia nõ
 prodest, quominus dies cedat. Satis est enim
 scire mortuũ esse, seq; proximũ cognatũ fuis-
 se, copiamq; eorũ quos consuleret, habuisse.
 Scientiã enim non hanc accipi, quæ iuris pru-
 dentibus fit, sed eã, quã quis aut per se habeat,
 aut consulendo prudentiores, assequi potest.
 Undè probari posse videtur, cum non omnes teneã-
 tur scire iura, iuris ignorantia tunc excusare, cum
 non est copia consulendi iuris peritos. Nã si omnes
 scire iura tenerentur, quorsum darentur induciæ
 aliũ cõsulendi, cum se ipsum potius oporteret quẽq;
 consulere? Unde nõ credo rectè dixisse glo. in. d. l. in
 bonorũ, licet eam ibi sequatur Bart. dũ ait, distin-
 ctionẽ, potuit, vel nõ potuit consulere peritiores, so-
 lum procedere, cum de lucro captãdo agitur. Dein
 de*

de quavis verū esset (quod ego non credo) omnes teneri scire iura, nō inde benè infertur, ergo eorum ignorantia est lata culpa, cūm lata culpa sit, ignorare quod omnes sciūt. Aliud enim est ignorare quod omnes sciunt & intelligunt, aliud verò est nescire, quod omnes scire tenetur. Primum siquidē habet rem facti, & existētiā, quæ cū sint apud omnes, vel maiorem partem, negligētissimi hominis est ea nescire: & cūm nolentibus etiā nobis, nec curantibus in nostrā notitiā veniant, asserēti id se ignorare, nō creditur: cūm potius malitiosa quædā simulatio et dolosa, affectataq; negligētia, quàm simplex ignorantia, presumatur. Multò verò aliter in secundo, cūm ex ijs quæ scire nos oporteret, maiorem partem ignoremus, earumq; rerum ignorantia, & tolleretur, & excusabilis sit. Cūm igitur inter se sint diversa, non ex eis inferre licet, ut in. l. final. ff. de calumnia. & in. l. Papinianus. ff. de minorib. disponitur. Quis enim sanæ mentis dicet, omnes homines iura omnia, et leges scire, et nosse debere, cūm id quàm paucis iuris professoribus, nihil aliud agentibus, magnis laboribus, et lucubrationibus, longū post tēpus contingat? Nunquā iudicio meo mercatori, artificine, culpa reputabitur iuris ignorātia, nec id legum-

leguntatores sensisse arbitrabor, cum distincta of-
 ficia sint, & muneribus, in qualibet bene constituta re
 publica, ut in l. 2. ff. de nundin. ex Platone lib. 2. de
 repub. dicitur: & quam quisque novit artem, profite-
 tur, & exercet, in ea errare, & labi culpam esse ait
 text. in. §. imperitum inst. de oblig. qua ex delict. in his
 23 verò quæ nostri muneris non sunt, peritiores consule-
 re obligamur, ut latè per glo. in l. iuris ignorantia. C.
 qui admitti. Quod secundum Alex. ibi, intelligendum
 est, non solum si periti erant in eodem loco, sed etiã
 in oppido vicino, quia secundum Bald. rustici, quem
 admodum, ut ipse ait, vadunt ad nemus pro lignis,
 ita etiam debent ire pro consilijs, attenda loci vici-
 nitate, arg. l. 4. §. si tam vicinum. ff. de dam. infe.
 & l. diuus. ff. de tutorib. & cura. dat. ab his, & quæ
 tradit Anton. in. c. 2. de constitu. Secus verò si is
 qui consulere debuisset peritiores, longè à civita-
 te distaret, vel bellum prohiberet accessum: tunc
 enim excusaretur, quanvis non consuleret, ut est
 sententia Roma. in. l. si duo. ff. de acquirend. hered.
 & faciunt notata per Ioannem Andream in ca-
 pit. statutum de rescript. lib. 6. & per Abba.
 in. c. proposuisti, de probationibus. Quod intel-
 lige, nisi fides publica, seu saluus conductus
 haberè

haberi possit, nam tunc bellum non excusaret, ut
 dispositum est in Rota decisionibus, titu. de dol. Et
 contumac. Et tradit Aret. cons. 16. Illud quoque no²⁴
 tandum, quod Bart. in. d. l. in bonorum scribit, dicens
 quod qui consuluit peritiorum, debet ei credere, Et
 si erravit, habet iustam erroris excusationem: quod
 intelligendum est primo, in personis quae non tenen-
 tur, ut ipse Bart. ait, scire de per se. Nam si unus
 assessor petit consiliu ab alio, credendo consilio eius,
 non habet legitimam causam ignorantiae, quia per
 se debet scire, Et ideo imperitia sibi imputatur, ut
 in. c. imperitia de reg. iuris lib. 6. Et faciunt notata
 per Bart. in. l. si conuenerit Et ibi Ang. ff. de re iu-
 dica. ubi plura per Alex. Secundo hanc Bart. do-
 ctrinam, tunc demum procedere dicunt doctores,
 quando consulti fuerint saltem duo, quia iura quae
 de hac re disponunt, loquuntur in plurali, ut in. c.
 statutum de rescrip. in. 6. et notat Raphael. in. l. si duo
 ff. de acqui. hered. dicens teneri consulere plures,
 Et prudentiores, arg. l. utique. S. culpa. Et ibi Ang.
 ff. de rei ued. Quae tamen ratio non est semper vera,
 praedicta enim. l. regula. S. sed iuris, loquitur in sin-
 gulari. Quapropter Roma. in. l. iuris ignorantia,
 dicebat, quod aut plures erant in loco, Et tunc pro-
 cedit

cedit prima opinio, aut unus tantum, & tunc secus,
 arg. text. in auth. de non alien. §. quod autem, &
 quod notat Bart. in proemio. ff. in fine principij,
 & in. l. 1. de ventre in spi. & in. l. 1. §. fin. ff. de verb.
 obliga. Tertio declaratur predicta doctrina, si do
 ctor non imperitus, sed doctus consulatur, argu
 mento. l. quod si nolit. §. si mancipium, cū glo. verb.
 medicum. ff. de edil. edi. Dicit tamē Ang. in. l. pla
 gij. C. ad leg. Fau. de plag. quod ille qui consuluit
 doctorem minus peritum, & damnosum cōsiliū
 sequutus est, excusatur à dolo, non autem à teme
 ritate, & culpa. Ad quorum comprobationem fa
 cit, quod Petrus de Ancharran. docuit, in cle
 men. ne Romani, in princi. de elect. & consi. 124.
 quod habens pro se opinionem doctoris, excusa
 tur ab expensis, quasi habeat iustam causam liti
 gandi, & Bal. in. l. iuris. C. qui admi. asserit, quod
 notarius, si de consilio sapientis, quæ minus decent,
 adscribat in testamento, nō tenetur de facto, quia
 excusatur credēdo sapienti. Anto. verò, in. c. finē,
 de dolo, & contumac. col. 10. limitat illam Anchar
 rani sentētiam, si opinio doctoris esset contra com
 munem doctrinam scribentium: de quo plura per
 Alex. in. l. fin. de re iud. & Imol. in. l. qui antè col. 2.
 de verb.

de verbo. obliga. Ex quibus omnibus satis apertè videtur probari conclusio, ignorantiam iuris peccati veniam impetrare, neque teneri omnes scire iura: licet hac in re multipliciter ab Azone distinguatur, in summa de iuris & facti igno. dum ait, multò aliter in imprudentia iuris naturalis esse dispositum, quàm sit in ignorantia iuris civilis: prima nanque neminem excusat, secunda autem si agitur de damno evitando, non nocet, si verò de lucro captando, distinguitur, potuerit ne peritiores consulere, & tunc nocet, vel non potuerit, quo casu non obest. Presumetur verò igno-²⁵ rantia iuris in dubio, nec ne? In facto proprio non presumi verior sententia est, argumento. l. final. ff. pro suo, et. c. ab excommunicato de rescrip. Fallit tamen hac regula, dum agitur de damno evitando, ut in. l. si post. ff. de ius. & fact. ig. Similiterque ubi est factum multum antiquum, nam ex longitudine temporis presumitur obliuio, ut in. l. peregrè. ff. de acqui. possess. Nec nõ ubi factum esset flexiloquũ, & obscurũ, ut in. l. emptor. S. Lutius. ff. de pact. vel si fuisset explicatũ per procuratorẽ, ut docet glo. in. l. si res de leg. 2. Postremo si quis esset multis negotijs implicitus, quia tũc
etiam

etiam in facto proprio ignorantiam praesumi, tra-
 dit Bart. in l. 2. §. quod observari. ff. de iuram. ca-
 lum. Circa factum deinde alienum ignorantia re-
 gulariter praesumitur. l. verius. ff. de probat. nisi
 esset tale factum, ut quis illud scire teneretur, ut
 in l. quod te. ff. si cer. peta. Tunc enim praesumitur
 simulata ignorantia, non vera, ut in l. 1. §. 1. si quis
 omnis. caus. testam. vel ubi quid esset publicè ge-
 stum, ut tradit glo. in c. 1. de postu. prelatorum, tunc
 enim nisi absens, infirmusue, nemo excusatur, ut in
 l. is potest. ff. de adq. h. ere. aut peregrinus, ut in l. 1.
 de decre. ab ord. fac. vel nisi quid factum esset à ma-
 gnate, aut à nobili, quod à nemine ignorari voluit,
 Abb. in c. tuam de ordine cog. Et in c. illorum de sen.
 26 exco. Quod ad mulieres attinet. l. fin. C. de iuris Et
 fact. ignor. ait, quòd mulieribus non subuenitur, pro-
 pter iuris ignorantiam, etià in damnis, magis quam
 maribus, nisi in casibus expressis à iure. Quà ean-
 dem regulam firmat glo. in c. fin. in prin. 1. q. 4. qua
 glo. idem esse dicit in rusticis, quam sequitur Ant.
 de Butr. in c. 1 col. 4. de constitutionib. Et Alex.
 in l. si quis id quod col. 4. ff. de iurisd. omnium iudic.
 licet contrarium videatur probari in l. fin. C. de te-
 stam. ubi dicitur semper rusticitati consultum, de
 qua

quare Alber. ibi. t. notab. Et quòd rustico siue po-
 tuerit consulere peritiores, siue non, semper suc-
 curratur, videtur probare glo. iuncto text. in. l. qui-
 cunq. C. qui admitti, quam sequuntur Fulg. &
 Roma. in. l. iuris ignorantia eodem tit. Cōtrarium
 tamen tenet Bald. Salic. & Castren. per illam le-
 gem, ubi mulieri non subuenitur, propter ignoran-
 tiam iuris, si potuerit consulere peritiores: ergo idē
 debet esse, dicunt, in rustico: quādoquidem in iuris
 ignorantia, mulier ac rusticus equiparantur, ut
 in. l. 2. in fin. ff. de iu. fisc. & in. l. 1. ff. de eden. de quo
 per Anto. & Imol. in. c. 2. de cōsti. & Cin. in. l. fin. C.
 de testamen. quæ tamen omnia locum in his nō ha-
 bent, quæ concernunt formam actus, vel iudiciorū
 seueritatem. Vnde si per errorē iuris rusticus, seu
 quivis alius fecit testamentum, non servata debi-
 ta solennitate, testamentum erit nullum, ut proba-
 tur in. l. fin. C. de testam. et docet glo. in. l. ambigui-
 tatem. C. eo. tit. Et à Bald. in. l. iuris ignorantia. C.
 qui admit. & Salic. in. l. 1. eod. tit. traditum est, ru-
 stico non producenti instrumentum, vel testes in-
 tra terminum sibi præfixum, non succurri, quāvis
 errore advocati id factum sit. Et idem Bald. in. l.
 fin. in prin. 3. quest. C. de iure delib. affirmat, quòd

K si mulier

si mulier, vel rusticus intra statutum tempus in-
 ventarium non confecerint, vel si minus solenni-
 ter confecerint, quanuis non potuerint cōsulere pe-
 ritiores, iuris ignorantia non excusantur. Quam
 eandem sententiam tenet Bart. in cons. maritus
 fecit heredem uxorem, & facit glo. in. l. iuris. 2. ff.
 de iuris, & fact. ignoran. & quod notat Bart. in. l.
 1. circa medium. C. eod. tit. & ibi Salic. Quod tñ
 ijdem ipsi declarāt dicentes, etiam intendentibus
 ad rigorem iuris conseruādum, rustico iustam ha-
 benti causam ignorantia, succurri posse per resti-
 tutionem in integrum, ex clausula generali, si qua
 mihi iusta causa, de qua in. l. 1. & in. l. si per
 pratorem. S. hac autem. ff. ex quib. caus. maio. &
 multa per Paul. de Cast. in. l. Clodius in fin. ff. de ac-
 27 quir. hered. Deprecatio est, in qua non defensio fa-
 cti, sed dignoscendi postulatio continetur. Quod ge-
 nus quanquam in iudicijs non versatur, nisi qua-
 dam ex parte, tamen quia pars ipsa saepe inducen-
 da est, & apud principes, & res publicas ipsum ge-
 nus tractandum, censui non esse pratermittēdum.
 Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postu-
 labit, commemorare si qua sua poterit, vel maiorū
 suorum in rem pub. beneficia: hac enim ratione reo
 indulgeri

indulgeri posse probatur, in l. honor ff. de pen. Dein de ostendet, non odio, neq; crudelitate fecisse, quod fecerit, sed inconsultè, aut impulsu ira, ac dolore repëtino, quibus pena minuitur. l. absentè. §. vlt. ff. de penis, & in c. si quis iratus. 2. q. 3. Sæpe enim ira nocentes ad crimē adducit. ut in c. ira. 11. q. 3. etiam principes virtute singulari præditos, ut in c. cū apud, ead. caus. §. q. Quæ tamen intelligenda sunt, ut à Plat. lib. 9. de legib. dicitur, cū distinctione: ira namq; merito ab illo inter voluntarias & involuntarias actiones ponitur. Nā ille quidē qui irā servat, nec repentè, sed cum insidijs se postea vindicat, homicida voluntarij est per similis: is verò qui non servat, sed primo ira impetu fertur, & absq; præmeditatione interficit, involuntarij homicida similis iudicatur. Maiora igitur supplicia illis sunt imponenda, qui consultò per irā interfecerunt, illis cōtrà, qui repëtè, & incōsultò, leviora: potiorq; his, quàm illis erit in deprecatione locus. Postea pollicebitur, et cōfirmabit, se hoc peccato doctū, & beneficio eorū, qui sibi ignouerint, cōfirmatum, omni tēpore à taliratione ab futurū. Quæ rōe posse penā minui, traditur in c. licet. 45. distin. et in c. libèter de penit. en. dist. 1. & facit tex. in l. 3. C. de epis. aud.

28 ubi dicitur, crimina nisi semel commissa, veniam
 non mereri. Vnde quannis cōsuetudine probatum
 sit dictum Baldi, in auth, sed nouo iure. C. de ser.
 fugitiu. dum ait, quòd si statuto, aut lege cauea-
 tur, quòd pro tribus furtis quis suspendatur fur-
 ca, si faciat unum aequivalens tribus, debet ille su-
 spendi, crederem tamen ratione unitatis posse illi in-
 dulgeri: precipuè si qua esset resispicēdi spes. Ma-
 ximè cum aduersus illam Baldi sententiam con-
 trarium affirmant Salic. in. d. auth. sed nouo iure
 Montaluus in. l. 6. tit de pen. lib, 4 for. Ias. in. S. ex
 maleficijs, col. 2. inst. de act. Anan. in. c. fin. de fur.
 Et Abb. in. c. porrecta, de confirma. util. vel. inuti-
 li. Deinde spem ostendet, aliquando se magno rei-
 pub. si sibi concesserit, vsui futurum: ut enim supra
 diximus, ratione publicæ utilitatis venia reo legiti-
 mè cōceditur. Qui duo loci si ex ante acta vita, ex
 causa, ex persona, ex facto ipso, alijsq; locis conie-
 cturæ probari possint, maximè ad deprecandū con-
 ducunt: amplificariq; possunt elegantissimè ex tex.
 in. c. circūcelliones. 23. q. 5. Vbi Augusti. ad Mar-
 cellia. comitem, de donatistis captis scribens, im-
 ple christianæ iudex, ait, pij patris officiū, sic
 succensere iniquitati memineris, vt non in
 pecca-

peccatorum atrocitatibus exerceas vlciscēdi libidinem: sed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem *Et postmodum ait. Ad hoc mitissimi homines facinus admissum diligenter, atque instanter examinare debent, vt quibus parcant, inueuiant. et in. c. vnum solum, ead. caus. Et. q. idem Augusti. Donato scribit. Ex occasione terribiliū iudicum, & legū, ne æterni supplicij pænas luant, corrigi eos cupimus, nō necari: nec disciplinam circa eos negligi volumus, nec supplicijs, quibus digni sunt coerceri. Sic ergo eorū peccata cōpescce, vt sint quos pæniteat peccasse. Et Cicero pro Publico Sextio, cohortari, inquit, ausus est accusator in hac causa vos iudices, vt aliquando essetis seueri, aliquādo medicinā adhiberets reipublicæ. Non est ea medicina cūm sanæ parti corporis scalpellum adhibetur, atq; integræ: carificina est ista, Et crudelitas: ij medentur reipub. qui exiccant pestem aliquam, tanquā strumam ciuitatis. Postea amplitudinem, Et nobilitatem generis eorum, qui se saluum velint, Et dignitatem ostendet. Personam enim intercedentis, reo maximè conferre probatur in. c. prodest. 23. q. 5. maximè si sint plures,*

qui illi salutē et incolumitatē desideret: ut in. c. ult.
 §. itē opponitur. 22. q. 2. et in c. fleat de penit. dist. 1.
 Deinde et dignitatē, et cetera ea, quae psonis adho-
 nestatē, et aplitudinē sunt attributa, cū cōquæstio-
 ne, sine arrogātia in se esse demonstrabit. Iure. n. cau-
 tū est obscurū hominē seuerius puniri, quā nobile, aut
 praeclarū, in. l. aut facta. §. praeterea. ff. de pen. et
 dignitatē attendi in minuēdis penis praeceptū est. c.
 qui cōtra, 24. q. 1. et in. c. ultimo d. pen. Defert. n. pri-
 ceptis aliquādo nobilibus ne verecundentur, ut in. l.
 obseruandū. ff. de iudic. Postremò locis cōmunibus
 misericordiā captare proderit. Mouet enim ma-
 ximè principes, si reos videant fidere potius eorum
 clementiae, & benignitati, quā propria excusationi,
 & dignitati: humilitas namq; quam peccans flebili-
 ter exhibet in supplicādo, saepe veniam vel ab seue-
 ro principis animo extorquet, ut docetur in. c. im-
 portuna. de pen. dist. 1. cuius rei extant elegantissi-
 ma exempla apud Ciceronem pro M. Marcello,
 et pro Q. Ligario. Ceterū deprecationis mentio est
 apud iurisconsultos frequens, quannis hoc verbū
 rhetorum proprium sit, nam in. l. quid sit fugitiuus
 §. idem Viuianus: ff. de edil. edi. Vlp. ait: si à magi-
 stro puer recessit, & rursus ad matrē puenit,

cùm quæreretur num fugitiuus esset? si celan-
 di causa quò, ne ad dñm reuenteretur, fugif-
 set, fugitiuū esse: sin verò vt per matrē facilio-
 rē deprecationē haberet delicti alicuius, non
 esse fugitiuum. *Et in. l. tres tutores. ff. de adminis-
 tuto. Tryphonius ait, in furibus eiusdem rei plu-
 ribus, nō est propterea cæteris pænæ depreca-
 tio, quòd ab vno iam exacta est. Et in. l. auxiliū
 ff. de minorib. idē Tryphonius, utiq; inquit, nulla
 deprecatio adulterij pænæ est, si se minor an-
 nis adulterū fateatur. Atq; hæc tãdem sunt causæ,²⁹
 quib⁹ à lege criminibus statuta pænæ augeri, minui-
 ue, aliquãdo etiã omnino tollipñt. His verò nō ex-
 tantibus, seueros iudices esse oportet, et criminū, ac
 peccatorū prōptissimos ultores, ac vindices: eo tñ
 ordine, vt si fieri id potest, meliores ciues efficiant,
 non extinguant. Vt enim à Platone lib. 9. de legibus
 dicitur, legum optimarum officium est, ita animos
 hominum instituere, vt oderint iniustitiam, iusti
 verò naturam vel diligant, vel saltem nō oderint:
 siue operibus, siue verbis legislator id assequatur,
 siue voluptate, siue dolore, seu honore, vel infamia,
 aut pecunia mulctando, aut donis, aut alio quouis
 modo id faciat. Quibus verbis, quàm diuinè legū*

finem ille perstrinxerit, quis non videt? Sunt igitur
 & officijs proponenda premia, iniurijsq; seu ma-
 gnis, seu parvis statuenda pœna: non quibus perdan-
 tur ciues, sed quibus boni non solum metu pœnarũ
 verũ premiorum quoq; exhortatione efficiantur.

Quo fit, ut quẽ admodũ supra diximus, maxima
 sit magistratibus adhibenda cura, ut nouis, ac de-
 nuò nascentibus virtutibus, faueant, & blandian-
 tur, si qua aut vitare nasci viderint, & pullula-
 re, extinguant, ac perdant prorsus: omne namq; ma-
 lum nascens facile opprimitur, inueteratũ fit ple-
 runq; robustius. Quos verò nullo consilio sanari,
 nulla medicina corrigi, nulla religione astringi pos-
 se viderint, hos ultimo supplicio afficient, nõ igno-
 rantes satius fore his, qui insanabiles sunt, mori,
 quàm viuere, ac cùm priuatur vita, dupliciter pro-
 desse ceteris. Nã horum exemplo à peccato ceteri
 deterrẽtur, et improbis hominibus ciuitas ipsa pur-
 gatur, bonisq; ut supra diximus, locus relinquitur
 ut è republica secũdũ virtutem viuere possint.

30 Quapropter ego illius iudicis misericordiam, beni-
 gnitatem, & clementiam laudo, qui quantum viri-
 bus cõtendere potest, inuigilat, et procurat, ne quis-
 quam ciuis cõmittat, ut morte mulctandus sit, non

eius,

eius, qui etiam si commiserit, conseruandū putat. Saluis enim improbis, sceleratis, & impijs, deleri innocētes, honestos & bonos viros necesse est. Vnde ut optimè Philippica. 8. inquit Cicero, quēmadmodum in corpore, si quid huiusmodi est, quod reliquo corpori noceat, vni, ac se caripatimur, ut mēbrorū aliquid potiùs, quàm totū corpus intereat, sic in rei pub. corpore, ut totum saluum sit, quidquid est pestiferum amputetur.

De legitima philosophia LIBER SEXTVS.

VERAM nisi fallor philosophiam, nō simulatā affectantes. I Omnis hoc loco doctorum oratio in ea quaestione consumitur, valeat ne dictum testis, vel non, per verbum, nisi fallor. Tenet autē cōmunis opinio, particulā affirmare hanc, eleganti specie dubitationis, ideoq; testis dictum nō ex eo vitiari, quod deponat dicens, ni fallor, vel ni decipior, vel ut arbitror: neq; hac ratione eius testimonium reddi dubiū. Cui etiā sententiæ elegantissimis verbis suffragatur Cicero, pro M. Fonteio, qui cūm satis multa testibus, ut eis credatur, necessaria, proposuisset Induciomarum Gallū aduersus Fonteium testem, irridens ait. Credo hæc eadē Induciomarū in testimonio timuisse, aut cogitasse,
qui

qui primū illud verbum nostrae cōsuetudinis, arbitror, quo nos etiā tūc utimur, cū ea dicimus iurati, quae cōperta habemus, quae ipsi vidimus: ex toto testimonio suo sustulit, atq; omnia se scire dixit. Et de eadē re, est nō prae-termittendus apud eundē Cicero nē loc^o, in Lucullo, dū ait. Quā rationē maiorū et iā cōprobat diligentia, qui primū iurare ex sui animi sententia quēq; voluerunt, deinde ita teneri, si sciens falleret, quod inscitia multa versetur in vitatum qui testimonium diceret, ut arbitrari se diceret, etenim quod ipse vidisset, quaeq; iurati iudices cognouissent, ut ea nō ut esse facta, sed ut videri, pronuntiarētur. Nec mihi displicet quod Martinus de Laude, Frānciscus Curtius, Claudi^o, et Zasius asserunt, cōmunem illā sententiā procedere, si testis attulisset bonā, utilē, & cōcludentē rationem sui testimonij. Nam addita cōcludenti ratione, testis fidem facit, quanuis dicat, credo verū esse, ut docet Bal. in. l. testiū. C. de testibus. Quod si ratio cōcludēs deficeret, fides testimonio derogaretur. Sed

2 de his haētenus, ad maiora veniamus. Arbitror enim è re esse ostēdere, quae nā sit ea nō simulata, sed vera potius philosophia, quā principibus, legūq; conditoribus, ac summis magistratibus affectā dā Vlp. proponit.

proponit. Ego eã esse reor, à qua vitiorum, peccato-
rũq; nostrorũ, omnis petenda correctio est: quanq;
maximè sequi ducem legulatores, qui equũ ab ini-
quo discernere, licitum ab illicito separare volunt,
bonos premio, ac pana subditos efficere cupiunt,
oportet. Neq; ad id efficiendũ, eã solũmodo sapien-
tia partẽ existimo esse necessariã, qua dat propria
cuiq; præcepta, nec uniuersum componit hominem,
mariti tantũ cum uxore officium docet, patri quo-
modo educet liberos ostendit, ac dño quomodo ser-
uis imperet. Quauis hanc solam quidã recipiãt,
ceteras, tanquam extra nostram utilitatem vagã-
tes, cõtemnentes, quasi possit de parte suadere, nisi
qui summã prius totius vitæ cõplexus est. Verũm
hi veræ philosophiæ cultores dici non possunt, cùm
eius solũmodo partẽ amplectãtur, et eã quidẽ leuẽ,
ut pote qua nõ descẽdat in pectus, neq; ullo modo in
aĩo figere sola radices possit. Is nãq; virtutũ chorus
est, et catena, ut una sine alijs, aut nulla sit, aut im-
perfecta. Vndè à Stoicis dicitur, eũ qui sese ad totã
vitã instruxerit, nihil necesse esse particulatim ad-
moneri, doctum in totũ, nõ quomodo cũ uxore, aut
cum filijs uiuat, sed quomodo benè uiuat. Sed quẽ
admodũ in affectibus, cùm aliquẽ amare alterum
dicimus,

AD LEGEM PRIMAM D.

dicimus, si verè id fiat, non intelligimus partem diligere, odio verò habere alteram partem, sed ad totum aequaliter affici: similiterq; Et ebrij, non solum illud, aut alterum, sed quodlibet, quacunq; capta occasione vinum avidè expetunt, nec aliter verè philosophia affectatores, partem aliquã doctrinae spernere, partem amplecti nō decet, sed ad omnem iustitiã prōptissimos, et inexplebiliter inhiantes se prabere, ut veri et legitimi evadāt philosophi, quibus reip̄ clavis meritò cōcredatur. Attñ sedare eos primùm oportet perturbationes, ut pulcherrimi operis studio sit locus, cui vacare mens nō nisi vitij liber a potest: cū in eodē pectore nullū sit turpiū honestorūq; cōsortium. Ut enim si quid oculis oppositū remoretur visum, remoueri primùm illud conuenit (laberetur nāq; cōtinēter, et erraret, qui nisi illo reiecto, aut ingredi iter pedib⁹, aut sumere vellet aliquid in manus) nō secus ubi quid obcæcat animum, Et ordinem officiorum videri impedit, nihil agit, qui parentum munera, vel cōnubij leges ediscit. Quid enim illa proficiēt ei præcepta, cui mēt̄ error infusus est? Si quis verò, ijs primū discussis nebulis, in securissimū philosophia portum, veluti magna iactatus tempestate confugiat, omnemq; voluntatem,

luntatem, atque studium in eius sanctissimum sinu
 conferat, quid cuique debeat officio, aperte cog-
 noscet. Nam expulsis ignorantia tenebris, in opi-
 nione adhuc nullum firmabit pedem, sed ad cogni-
 tionem usque veritatis, & entium scientiam con-
 tendet: iam demum intelligens philosophiam, si ve-
 ra sit, non opinione constare, sed veritate & scien-
 tia, qua equum separans ab iniquo, licitum discer-
 nes ab illicito, & sibi, & reipub. salutare instituet
 leges, eò precipue tendentes, ut aut spe, aut metu, bo-
 ni efficiamur. Ea enim vera philosophia existimā-
 da est, qua nos docet mortales omnes res, ad corpo-
 ris sanitatem, vires & habitudinem (ad hoc siqui-
 dem creatæ sunt) referre: corpus autem animo im-
 mortali, & diuino, omni sensu obedire, quando qui-
 dem illi veluti instrumentum datum est: animum
 verò Deum rerum omnium parentem, infinite bo-
 num obseruare, timere & religiose colere. Atq; hūc
 arbitror esse verissimū iurisperiti sensum, qui
 cum omnem iurisprudentiam eò retulisset, eiusq;
 finem, & scopum esse dixisset, ut boni quacunque
 ratione efficeremur, huius rei artem, & disciplinā
 veram philosophiam esse dixit, cuius se, & omnes
 iurisperitos affectatores esse gloriatur. Nec id
 mirum,

mirum, quandoquidem impossibile est, eum qui
 nesciat, qua ratione iusta, & honesta, bona sint,
 3 idoneū se ipsum exhibere custodem. Quo fit ut à
 Philone Achademicorū post Platonē principe, me-
 ritò cōmendetur Moses, quod quatuor assequutus
 eximia fuerit, factus idem Rex, legislator, prophe-
 ta, et pōtifex. Nā regnavit, inquit ille, nō more alio-
 rū fretus copijs pedestribus, equestribus, et navalibus:
 sed Deo, cuius authoritate regnū acceperat, subdi-
 tis volētibus, ac libētibus, qui numinis celestis instin-
 ctu, eū sibi principē optauerāt. Idē & legislator fa-
 ctus est: regis enim est vetare, iubereq;. Et quoniā
 utrobique incertū est, quid cōducatur, (accidit nāq; per
 ignorantiam plerunq;, ut vitanda iubeamus, iu-
 benda vetemus) ideo conveniebat tertiam adhibe-
 ri prophetiam, ne quid erretur. Nam propheta in-
 terpres est Dei dictātis intus oracula: quidquid au-
 tē fit divinitus, nō est reprehēnsibile. Postremo quar-
 tus accessit pontificatus, ut pro sua facultate pro-
 phetica, sciret eū, qui est, colere, & quādo subditis
 res prosperè cedūt, gratias illi agere: quòd si vlla in-
 cideret offensio, supplex impetraret veniam. Hac
 cū ad idē genus pertineāt, debent cōtineri, coapt a-
 riq; mutuis vinculis, et in eodem requiruntur homi-
 ne,

ne, ut si cui quoduis desit horum quatuor, claudican-
tis reip. princeps censendus sit. Sunt autem ferè hæc
omnia à Platone in dialago civili, vel de regno, ele-
ganter tradita, præcipuè illud, reges maxime sacer-
dotium decere. Figura namq; inquit, sacerdotum, et
vatum, magnanimitate, intelligentia, et claritate abun-
dat, propter earum rerum quæ aggre diuntur, tractantq;
magnificentiam. Quapropter apud Aegyptios, nõ
licet regem, absq; sacerdotio imperare. Nec secus no-
ster iurisconsultus, hæc quatuor hac unica lege cõ-
plexus est. Nã et iuris, legisq; potestatem descripsit,
et se sacerdotem professus, legulatoris officium, in præ-
miorum, penarumq; cõstitutione monstravit, et verè phi-
losophia affectatores iurisconsultos esse oportere do-
cuit. Ut iam illud quod paradoxum iudicatur, verissi-
mum esse, fateri necesse sit. Nisi philosophi civitati- 4
bus dominentur, vel ij qui reges, potente sq; dicuntur,
legitimè sufficienterq; philosophentur, in idemq; ci-
vilis potentia, et philosophia concurrant, non fore
civitati, vel hominum generi, requiem ullam malo-
rum. Id autem vel exemplo probat Seneca ad Lucillum
dicens, illo saculo, quod aureum perhibetur, penes
sapientes fuisse regnum, Possidonius asserit. Hi cõtine-
bant manus, et infirmiores à validioribus tuebantur,
suade-

suadebāt, dissuadebantq; utilia atq; inutilia mon-
 strabant. Horū prudentia, ne quid deesset suis, pro-
 uidebat, officium erat imperare, nō regnum. Nec
 erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut causa,
 cū benè imperanti, benè pareretur, nihilq; rex ma-
 ius minari malè parentibus posset, quàm ut abiret
 è regno. Vndè illud euenisse credo, quòd in. l. cū Syl-
 lanianum. C. de his quib. ut indig. Et philosophia cō-
 mendatur, Et philosophia plenus laudatur impera-
 tor, Et à Theodosio in. l. 1. C. de stud. lib. urb. Roma
 et Const. lib. 10. profundioris scientiæ, atque doctri-
 ne authores philosophi appellantur. Quòd scilicet,
 nisi se vera philosophia affectatores ostendant, glo-
 rienturq; vel ipsi principes, se ipsos regno, et mage-
 state indignos fateantur: ij verò ab ipsa natura cō-
 stitui principes, Et magistratus videantur, quibus
 ceteri seruiant, qui felici ingenio nati, in familiari-
 tatem sapientiæ sese benè intus insinuarunt.

ideoq; principes raro debere similia, nisi ex honesta
 causa concedere. Unde credo de hac re in conside-
 ranter loquutum Ias. in. d. l. quominus, neq; enim
 Alber. Romanusq; loquuntur in ea specie de qua
 ipse intelligit, sed potius iustissime, & rationabiliter
 aiunt, principe infringente contractum initum
 cum subdito, quo ambo iure gentium & naturali
 tenebatur, causam nisi expressam non presumi. Ab-
 surdum namq; esset, posse illum nulla ratione, con-
 tracta secum firmata rescindere, contradicente. l.
 Casar. ff. de publica & c. 1. de probatio. Atq; hec ¹²
 quidem ita se habent, nunc causas videamus, qui-
 bus existetibus, pena à iure statuta, ab equitate, ip-
 so etiã iure non repugnante, augetur, protrahitur, mi-
 nuiturue, aliquando etiã omnino condonatur. Scri-
 sit And. Tiraquei. librum de penis, in quo copiosa,
 & multa oratione, sexaginta quatuor causas enu-
 merat, quibus pena legum, ac consuetudinum, sta-
 tutorumq; temperanda sunt, aut etiam remittenda.
 Mihi commodius videtur, non singula persequi
 que sunt infinita, sed fontes unde illa omnia flu-
 xerunt, quos ille non aperuit, atque etiam itine-
 ra ipsa demonstrare: ea sunt huiusmodi. Iu- ¹³
 risdicialis generis in quo aequi & iniqui natura,
 premij

Observata in libro primo.

D Elphici oraculi interpretatio. numc.	1.
Hominis dignitas.	2
Iustitia præ ceteris virtutibus, circa alterius commoda versatur.	3
Nosse oportere unde nomen iuris descendat, quomodo accipiendū sit.	4
In omni disputatione, aut de re, aut de nomine, controuersia est.	5
Cum ius à iustitia appelletur, quod à iustitia non deducitur, ius non est.	6
Iustitiam priorem esse iure, & quomodo id sit intelligendum.	7

Observata in libro secundo.

I ustitiæ definitio: numc.	1
Fundamentū iustitiæ esse fidē quomodo accipiendum sit.	2
Negotia causasq; mutari in dies, iustitiam eandem semper esse.	3
Iustitiam meritò nominatam constantē, & perpetuā, quod nonnulli quale esset non perceperunt.	4
Causarum, quæ cōstanter operentur, & quæ inconstanter.	5
Formæ Platonice quæ sint.	6
Quæ iustitia dicta sit ab Vlpiano constans & perpetua.	7
Explicatur. l. fin. ff. de iust. & iur.	8
L. sed licet. ff. de offi. præf. quomodo intelligenda.	9
Quam dicant iustitiā iurisperiti.	10
Iustitiæ definitio Ciceroniana, cum V	1

piani definitione confertur.	11
Virtus sit ne affectus, an potentia, an habitus.	12
Voluntas generale verbum multa cōplectitur.	13
Voluntatis verbum rectè ab Vlpiano positum in definitione iustitiæ.	14
Constans & perpetua voluntas, an habitus dici possit.	15
De qua voluntate accipiendū sit quod Vlpianus ait.	16
Premium & pena locum non habent in brutis.	17
Regiæ leges & ciuiles cur latæ in quadripedes.	18
Iustitiā cur appellauerit Vlpianus voluntatem,	19
Iustitia ius suum cuiq; tribuit.	20
Qualiter intelligatur, iure naturali omnia esse hominibus.	21
Iustus primum sibi, cum corpori, tum animo necessaria ministrat.	22
Verba illa Gen. 8. sensus & cogitatio humani cordis in malū prona sunt ab adolescētia sua, quo pacto intelligenda.	23
Vlpiani respōsum in. l. i. §. ius naturale ff. de iust. & iure. examinatur.	24
Matrimonium an sit de iure naturali.	25
Intellectus dicti. §. ius naturale.	26
Corpori quæ sint tribuēda, & quātū ei⁹ causa laborare hominē deceat.	27
L. ut vim. ff. de iust. & iur. & similitum interpretatio.	28
Pro defensione honoris, aut rei familiaris, an liceat alium occidere.	29
Bannitus an possit sese defendere.	30
L	Adul-

<i>Adulter, iuste ne se defendat.</i>	31
<i>Defensionis limites excedens extra ordinariè punitur.</i>	32
<i>Qui dum se defendit occidit alterum, non fit irregularis.</i>	33
<i>Defensio sit ne iuris gentium, an naturæ.</i>	34

Observata in libro tertio.

I <i>ustitia in commutativam & distributivam dividitur. num.</i>	1
<i>Vtriusq; partis medium esse æqualitatem.</i>	2
<i>Duplex differentia iustitiæ commutativæ & distributivæ.</i>	3
<i>Iuridicialis causa quæ dicatur.</i>	4
<i>Ratio. l. si ita scriptum. ff. de liber. & posthu.</i>	5
<i>L. is qui sola. ff. de legat. 1. qua ratione nitatur.</i>	6
<i>Exempla iustitiæ commutativæ.</i>	7
<i>L. in causa. §. idem Pomponius, & l. item si queritur. §. quemadmodum ff. locati, quibus dicitur, in precio emptionis & venditionis, naturaliter licere contrahentibus, se circumvenire, variæ interpretationes.</i>	8

Observata in libro quarto,

I <i>uris definitio. num.</i>	1
<i>Diuerfa interpretum commenta ad iuris definitionem.</i>	2

<i>Quod ius à Celso hac definitione comprehensum sit.</i>	3
<i>Quis debeat esse legunlatorum finis in sancendis legibus.</i>	4
<i>Bonorum, in diuina & humana partitio.</i>	5
<i>Ius vniuersum circa hanc bonorū partitionem versari.</i>	6
<i>Iurisprudencia quantum humane valetudini, & cōmuni reip. saluti prospiciat, propositis è iure civili exemplis ostenditur.</i>	7
<i>Lex 12. tab. in vrbe ne sepelito.</i>	8
<i>Morbis à quibus rebus excuset.</i>	9
<i>Patrimonialia beneficia aliquando etiã non originarijs conferri.</i>	10
<i>Lex hispana prohibens exteros beneficia ecclesiastica obtinere, explicatur.</i>	11
<i>Pulchritudinem, ornatumq; vrbis & singulorum, curæ esse iurisprudentiæ.</i>	12
<i>Deformes arcebat à sacris lex vetus.</i>	13
<i>L. ex hac. ff. si quad. paup. fec. dic. explicatur.</i>	14
<i>Gymnasticæ & bellicæ exercitationis utilitas in bene constituta rep.</i>	15
<i>Loca gymnasticis exercitationibus à iurisprudencia fuisse cōstituta.</i>	16
<i>Vestigalia neruos esse reip. & quanta fuerit veterum legunlatorum cura peculij.</i>	17
<i>Cōparandis, erogandisq; pecunijs quis modus adhibendus.</i>	18
<i>Humana bona ad diuina esse referenda.</i>	19
<i>Prudentiam quomodo ius doceat : & qua in parte reip. hæc virtus locata sit.</i>	20

Platonis fabella de metallis admixtis
hominum generationi. 21

Temperantiae quoque artem ius esse: &
qua in parte haec virtus sit consti-
tuenda, ut ciuitas temperata dici
possit. 22

Explicatur. l. princeps. ff. de legibus. 23

L. i. ff. de constit. princ. interpreta-
tio. 24

Quid singuli magistratus praestare de-
beant. 25

Fortitudinis etiam praecipua ius trade-
re. 26

Ad quam reip. partem fortitudo per-
tineat, 27

Cur ad audaciam, cum tamen ea vir-
tus non sit, tot praemijs adhorter-
mur. 28

Iusta Resp. quae sit, & quod iustitia in
se se virtutes continet omnes. 29

Aequitas in definitione iustitiae posita,
quo sensu accipi debeat. 30

Aequitatis partitio, & eius membra. 31

Pietas quae virtus & ad quos refera-
tur. 32

Totum penè ius aequitatis partibus con-
stare. 33

Ius quare dicatur ars boni & aequi. 34

Geminam artem, scilicet causam & con-
causam, in omnibus quae fiunt con-
siderari. 35

Singularum rerum triplicem esse ar-
tem, utentem, facientem & imitan-
tem. 36

Quid significet. Cuius merito quis nos
sacerdotes appellet. 37

Cuius boni & aequi notitiam iuriscon-
sulti profiteantur. 38

Licet ab illicito discernere quid
sit. 39

Virtutum cognitio iuris professoribus
necessaria. 40

Observata in libro quinto.

Iurisprudentiae praestantia. num. 1.

Medici iuris peritis non sunt com-
parandi. 2

Naturae & fortunae vocabula quomo-
do accipienda. 3

Iurisprudentiae finis est, praemio aut
pena ciues bonos efficere. 4

Officia aut per se ipsa, aut quod alteri
utilia sint considerantur. 5

Virtutis fructus & magnifica praem-
ia. 6

Conciliantur Platonis & Aristotelis
de summo bono sententiae. 7

Praemia ijs qui de rep. bene merebun-
tur constituenda esse. 8

Ratio praemij quibus circumstantijs me-
tenda sit. 9

Multis causis penas legitimè posse mi-
nui. 10

An sine causa princeps derogat iuri
positiuo. 11

Quibus causis penae legibus consti-
tutae minuantur, augeantur, protra-
hantur, aut remittantur omnino. 12

Iurisdicialis generis in partes absolutam
& assumptiuam partitio, & earum
inter se differentia. 13

Assumptiuae partis in Comparatione,
relationem criminis, remotione cri-
minis, & concessionem subdiuisio. 14

Comparatione penam temperari, exemplis
e iure ciuili propositis ostenditur. 15